

T.C.
ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

KUR'ÂN'DA HZ. İSÂ KISSASININ
DEĞERLER EĞİTİMİ AÇISINDAN TAHLİLİ

Yüksek Lisans Tezi

Maide MEZARCI

Danışman
Doç. Dr. Recep DEMİR

Samsun, 2020

T.C.
ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

KUR'ÂN'DA HZ. İSÂ KISSASININ
DEĞERLER EĞİTİMİ AÇISINDAN TAHLİLİ

Yüksek Lisans Tezi

Maide MEZARCI

Danışman:

Doç. Dr. Recep DEMİR

Samsun, 2020

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Hazırladığım yüksek lisans tezinin bütün aşamalarında bilimsel etiğe ve akademik kurallara riayet ettiğimi, çalışmada doğrudan veya dolaylı olarak kullandığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, yazımda enstitü yazım kılavuzuna uygun davranıldığını taahhüt ederim.

.../.../20...

Maide MEZARCI

TEZ KABUL VE ONAYI

Maide MEZARCI tarafından hazırlanan “Kur’ân’da Hz. İsâ Kıssasının Değerler Eğitimi Açısından Tahlili” başlıklı bu çalışma, 20.02.2020 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oy birliğiyle başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

İmza

Başkan: Doç. Dr. Recep DEMİR

Üye: Doç. Dr. Mustafa KARA

Üye: Dr. Öğr. Üyesi Şükrü MADEN

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

...../...../2020

ÖZET

KUR'ÂN'DA HZ. İSÂ KISSASININ DEĞERLER EĞİTİMİ

AÇISINDAN TAHLİLİ

Maide MEZARCI

Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,

Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans, Şubat/2020

Danışman: Doç. Dr. Recep DEMİR

İnsanların davranışlarının kaynağı sahip oldukları değerlerdir. İnsanların bilinçlerinde var olan değerler davranışlara yansımaktadır. Bu sebeple değerler ve davranışlar arasında kopmaz bir bağ vardır. İnsanın sahip olduğu değerler davranışlarına rehberlik etmektedir. Bireylerin ahlaklı tutum ve davranışları sahip oldukları değerlere göre şekillendiğinden değerlerin insanlara kazandırılması çok önemlidir. Bu açıdan değerler eğitimi büyük bir önem taşımaktadır.

Kur'ân-ı Kerîm insanlara değerli olanı öğreten mukaddes bir kitaptır. Kur'ân'ın yaklaşık dörtte birini oluşturan kıssalar ise değerleri insanlara göstermede ve öğretmede önemli bir işleve sahiptir. Zira kıssalar insanları yalnız Allah'a imana çağırmakla birlikte bazı ahlaki davranışlara da değinmektedir. Bu bağlamda Hz. İsâ kıssasındaki değerler ve olumsuz ahlaki davranışlar bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır.

Kur'ân kıyamete kadar insanları doğru yola çağırmaya insanlara hak ve batılı, iyi ve kötüyü öğretmeye ve böylece insanları eğitmeye devam edecektir. Neticede Kur'ân'ın koymuş olduğu değerler kıyamete kadar geçerliliğini koruyan, değişmez değerler olmaktadır. Bu sebeple değerler açısından zengin bir muhtevaya sahip olan her bir kıssada söz edilen değerlerin her zaman ve mekânda ortaya koyulması ve gündemde tutulması gerekmektedir.

Bu çalışmada amaç Hz. İsâ kıssasına değerler açısından bakmak, kıssada Hz. İsâ'nın ve o toplumda yaşayan insanların hangi değerlere sahip olduğunu Kur'ân'da geçen ayetler çerçevesinde ele alıp incelemektir.

Hiz. İsâ kıssasının günümüz değerler eğitimi bakış açısıyla incelenmemiş olmasına dayanarak Kur'ân'da “ülü'l-azm” peygamberlerden biri olan Hiz. İsâ kıssası

değerler eğitimi bağlamında incelenmeye çalışıldı. Zira Kur'ân'ın her bir kıssası değerler eğitimi bakımından büyük bir kıymete sahiptir. Bu bağlamda öncelikle Kur'ân kıssalarının tanımına, amaç ve özelliklerine ana hatlarıyla değinildi. Daha sonra Hz. İsâ kıssası ele alındı ve akabinde kıssada geçen değerler tespit edilmeye çalışıldı. Bu çerçevede takva, kulluk, iman, iffet, anneye saygılı davranmak, dua, yardımlaşma gibi değerlerin kıssada yer aldığı görülürken zorbalık, iftira, zanna uymak, tuzak kurmak, büyüklük taslamak gibi olumsuz nitelikli davranışların ise kıssada eleştirilen hal ve hareketlerden olduğu tespit edildi.

Anahtar Sözcükler: Kur'ân kıssaları, ahlak, değerler, değerler eğitimi.

ABSTRACT

THE ANALYSIS OF JESUS IN THE QURAN IN TERMS OF VALUES EDUCATION

Maide MEZARCI

Ondokuz Mayıs University, Institute of Social Sciences,
Department of Basic Islamic Sciences, M.A. February/2020

Advisor: Asst. Prof. Dr. Recep DEMİR

The source of people's behavior is their values. Values that exist in human consciousness are reflected in behavior. Therefore, there is an unbreakable bond between values and behaviors. The values of human beings guide their behavior. Since individuals' moral attitudes and behaviors are shaped according to the values they have, it is very important that the values are gained to the people. In this respect, values education is of great importance.

The Quran is a holy book that teaches people the precious. The parables, that cover about a quarter of the Quran, have an important function in indicating and teaching values to people. Because the parables are inviting people to believe in only Allah, but also some moral behaviors. In this context, the values and negative moral behaviors in Jesus's parable are the subject of this study.

The Quran will continue to call people on the right path until the day of resurrection, to teach people the right and the null, the good and the evil, and thus to educate them. As a result, the values put forward by the Quran remain unchanged until the day of resurrection. The values mentioned in the Quran should be clearly stated. For this reason, the values mentioned in each story, which has a rich content in terms of values, should always be put forward and kept in the agenda.

The purpose of this study is to look at the parable of Jesus in terms of values, and to examine the values of Jesus and the people living in that society in the framework of the verses in the Quran.

Based on the fact that the parable of Jesus was not examined from the point of view of today's values education, the parable of Jesus who one of the prophets of "ulul-azm" in the Qur'an was tried to be examined in the context of values education. Because each story of the Quran has a great value in terms of values education. In

this context, firstly, the definition, aims and characteristics of Quranic parables are outlined. Then the parable of Jesus was discussed and then the values in the parable were tried to be determined. In this context, while values such as piety, servitude, faith, chastity, respect for the mother, prayer, and solidarity were included in the parable, it was determined that negative behaviors such as bullying, slander, adultery, establishing a trap, and magnitude were criticized in the parable.

Keywords: The parables of the Quran, moral, values, values education.

ÖN SÖZ

İnsan özü itibariyle diğer varlıklardan üstün ve değerli bir varlıktır. Aynı zamanda İnsanoğlunu diğer canlılardan ayıran özelliklerden biri de değerlere sahip olmasıdır. İnsana değer katan şey şüphesiz duygu düşünce ve davranışlarıdır. Bu nedenle kişinin benimsediği ahlak insana değerini veren hayati bir olgudur.

İnsana iyi ve kötüyü gösteren dinimiz ahlak konusunda bireylere yol göstermekte, onlara değerli olanı, kıyamete kadar sahip çıkmamız gereken değerleri öğretmektedir. Kur'ân'daki değerlerin ortaya koyulması insanlara rehberlik etmektedir. Bu bağlamda Hz. İsa kıssasında geçen değerlerin incelenmesi ayrı bir önem arz etmektedir. Zira Hz. İsa ile ilgili konuşulan ana konular onun doğumu, ölümü ve mesihlik gibi meseleler etrafında dönmektedir. Kıssaya değerler açısından bakmak, farklı bir bakış açısıyla kıssayı incelemek, onun daha iyi anlaşılmasına imkân sağlayacaktır.

Nitekim değerlerin unutulmaya başladığı ve öneminin tam olarak anlaşılmadığı toplumumuzda değerleri insanlara hatırlatılmasına ve öneminin kavranmasına yardımcı olacak çalışmalara ihtiyaç vardır.

Bu çalışmanın meydana gelmesinde eserlerinden faydalandığımız âlimlerimizi dua ve hayırla yâdederken çalışmanın daha yetkin bir hale gelmesinde bana rehberlik eden danışman hocam Sayın Doç. Dr. Recep Demir'e ve katkı sağlayan tüm hocalarıma şükranlarımı arz ederim. Tüm eğitim hayatım boyunca benden maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen, her zaman yanımda olan sevgili aileme ve dostlarıma teşekkür ederim.

Maide MEZARCI

Samsun 2020

KISALTMALAR

a.s. Aleyhisselam

bkz. Bakınız

C. Cilt

çev. Çeviren

CÜİFD Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi

der. Derleyen

DEÜİFD Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi

ed. Editör

haz. Hazırlayan

HÜİFD Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi

Hız. Hazreti

r.a. Radiyallahu anh

s. Sayfa

ss. Sayfadan sayfaya

S. Sayı

s.a.v. Sallallahu aleyhi ve selem

terc. Tercüme

thk. Tahkik

ty. Tarih yok

yy. Yayımcı yok

vd. Ve diğerleri

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	III
ABSTRACT	V
ÖN SÖZ.....	VII
KISALTMALAR	VIII
İÇİNDEKİLER	IX
GİRİŞ	1
1. ARAŞTIRMANIN KONUSU	1
2. PROBLEM DURUMU	2
3. ARAŞTIRMANIN AMACI	2
4. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ.....	2
5. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ	2
6. ARAŞTIRMA İLE İLGİLİ KAYNAKLAR	3
BİRİNCİ BÖLÜM.....	5
ANA HATLARIYLA KUR'ÂN KISSALARI.....	5
1.1. KISSA KAVRAMI	5
1.1.1. Sözlük Anlamı	5
1.1.2. Terim Anlamı.....	5
1.1.3. Kur'ân'daki Kullanımı.....	6
1.2. KUR'ÂN'DA KISSA KAVRAMIYLA İLİŞKİLİ KAVRAMLAR.....	7
1.2.1. Nebe' Kavramı.....	7
1.2.2. Haber Kavramı.....	8
1.2.3. Hadîs Kavramı	8
1.2.4. Darb-ı Mesel Kavramı	9
1.3. KUR'ÂN KISSALARININ TEMEL ÖZELLİKLERİ	11
1.4. KUR'ÂN KISSALARININ AMAÇLARI	15
1.4.1. İnsanların İbret Almalarını Sağlamak.....	15
1.4.2. Hz. Muhammed'in Peygamberliğini İspat Etmek	16
1.4.3. Tevhid'i Hâkim Kılmak.....	17
1.4.4. Peygamberlerin Misyon Birlikteliğini Vurgulamak	18
1.4.5. Hz. Peygamber'e ve Mü'minlere Moral Vermek, Teselli Etmek.....	18
1.4.6. Şeytan ve Onun Avanesinden Sakındırmak.....	20
1.4.7. Diğer Amaçlar.....	20
İKİNCİ BÖLÜM	22
KUR'ÂN'DA HZ. İSÂ KISSASI	22
2.1. HZ. İSÂ (A.S.).....	22
2.1.1. İsâ Kelimesinin Etimolojisi	22
2.1.2. HZ. İSÂ'nın Kimliği, Ailesi ve Yetiştği Çevre	24
2.1.3. Kur'ân-ı Kerîm'de HZ. İSÂ'nın Özellikleri	27

2.2. HZ. İSÂ'NIN YAŞADIĞI TOPLUMUN ÖZELLİKLERİ	30
2.2.1. İnkâr Etmek.....	32
2.2.2. Tuzak Kurmak	32
2.2.3. İhtilafa Düşmek.....	33
2.2.4. Yüce Allah'a Karşı Yalan Uydurmak.....	33
2.2.5. İftira Atmak.....	34
2.2.6. Peygamber Öldürmek	34
2.2.7. Kibirli Davranmak	35
2.2.8. Zanna Uymak.....	36
2.2.9. İsyan Etmek ve Haddi Aşmak	36
2.2.10. Kötülükten Sakındırmamak	36
2.2.11. Diğer Özellikler	37
2.3. HZ. İSÂ'NIN PEYGAMBERLİĞİ VE KAVMIYLA MÜCADELESİ	38
2.4. HZ. İSÂ'DAN SONRA İSRÂİLOĞULLARI.....	40
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	41
DEĞERLER EĞİTİMİ AÇISINDAN HZ. İSA KISSASI	41
3.1. DEĞER KAVRAMI.....	41
3.1.1. Sözlük Anlamı	41
3.1.2. Terim Anlamı.....	41
3.1.3. Değerin Önemi, Özellikleri ve İşlevleri.....	43
3.1.4. Değerlerin Sınıflandırılması	46
3.1.5. Değerler Eğitimi	49
3.1.6. Değer-Din İlişkisi	51
3.2. HZ. İSÂ KISSASINDA YER ALAN DEĞERLER	52
3.2.1. Takva	52
3.2.2. Yüce Allah'a Kulluk Etmek	56
3.2.3. İman etmek	58
3.2.4. İffetli Olmak	60
3.2.5. Anne-Babaya İyi Davranmak	61
3.2.6. Dua Etmek	65
3.2.7. Yardım Etmek.....	66
3.3. HZ. İSÂ KISSASINDA DEĞERLER EĞİTİMİ AÇISINDAN OLUMSUZLUK İFADE EDEN TUTUM VE DAVRANIŞLAR	67
3.3.1. Azgın Zorba Olmak	67
3.3.2. Ayrılığa Düşmek.....	68
3.3.3. İftira Etmek	70
3.3.4. Zanna Uymak.....	72
3.3.5. Tuzak Kurmak	75
3.3.6. Zulüm Etmek	77
3.3.7. Büyüklük Taslamak	78
SONUÇ.....	83
KAYNAKÇA	85

GİRİŞ

1. Araştırmanın Konusu

İnsanlara bir bilgiyi aktarmanın çeşitli yolları mevcuttur. Örneğin bir konu hakkındaki araştırmalarınızı ve ulaştığınız sonucu bir kitap haline getirip insanları bu bilgilerden haberdar edebilirsiniz. Ya da sahip olduğunuz bilgileri karşılaştığınız insanlara anlatarak onları bilgilendirir kendilerini değiştirmelerine vesile olursunuz. Bunlar gibi insanları bilgilendirmenin ve eğitimlerine katkı sağlamanın birçok yöntemi vardır. İşte bunların en etkili olanlarından biri de verilmek istenen mesajın bir olay dizisi şeklinde aktararak insanlara ulaştırılmasıdır. Bu yöntem insanoğlunun başlangıç tarihinden bu yana hep kullanılan ve hiç önemini kaybetmeyen ana yöntemlerden biri olmuştur.

Kur'ân-ı Kerîm vermek istediği mesajların insanlara etkili bir şekilde ulaşması için bu yöntemi çokça kullanmıştır. Ancak Kur'ân'ın kullandığı bu yöntem kısıp denilmektedir. Kur'ân kıssalarının genellikle iyi-kötü çatışması işlenmektedir. Bu kıssalarda hem iyilerin hem de kötülerin duygu ve düşünceleri anlatılarak iki örnek sunulmaktadır. Kur'ân insanlara hakkı öğretmek, doğruyu yanlış göstermek, insanların geçmiş toplumlardan ibret alıp hal ve hareketlerini düzeltmeleri için bir yandan geçmiş toplumların yaptıkları hatalardan bahsedip insanların ders almalarını amaçlarken bir yandan da örnek şahsiyetlerin sahip oldukları ahlaki tutum ve davranışları överek insanları bu davranışları edinmeye teşvik etmektedir.

İslam dininde her peygamber çeşitli üstün niteliklere sahip insanlara örnek şahsiyetlerdir ve her birinin kıssasında örnek ahlaki davranışlar anlatılmaktadır. Örneğin Hz. Âdem'in yasak olan fiili işlediğinde Rabbine tövbe etmesi ve bağışlanmayı dilemesi örnek bir davranıştır. Bir olay örgüsü içinde anlatılan bu davranış onun ahlakını ortaya koymaktadır. Tıpkı bunun gibi, çeşitli surelerde yer yer zikredilen ancak Âl-i 'İmrân 42-57 ve Meryem 16-48 ayet pasajlarında önemli bir kısmının yer aldığı Hz. İsa kıssası Kur'ân'da anlatılırken onun sahip olduğu ahlaki ilkeler ve değerler de anlatılmaktadır. Kıssayla birlikte Hz. İsa'nın hitap ettiği topluma dair özellikler ve onların değerleri hakkında bilgi edinilmektedir. Bu bağlamda Hz. İsa'nın ve ona inananların hatta inanmayanların dahi sahip oldukları ahlaki davranış ve değerleri incelemek bu araştırmanın konusunu oluşturmaktadır.

2. Problem Durumu

Kıssaların okuyucularına iki tip insan örneği sunduğunu ifade etmiştik. Bu iyi-kötü veya övülen-yerilen insan tipleri bazı kıssalarda daha açık ve belirgin bir şekilde anlatılmaktadır. Bazı kıssalarda ise bu insan tipleri arka planda kalmaktadır. Hz. İsâ kıssası da bunlardan biridir. Nitekim Hz. İsâ denilince ilk akla gelenler bebekken konuşması, ölüleri diriltmesi, alaca hastalarını iyileştirmesi gibi kendisine Allah tarafından verilen mucizeler olmaktadır. Bu mucizeler kıssada geçen değerlerin önüne geçmiş ve kıssa sadece mucizelerle özdeşleştirilmiştir. Hz. İsâ kıssasında geçen değerlerin incelenmemiş olması bir problem teşkil etmektedir.

3. Araştırmanın Amacı

Son yıllarda değer konusu bir hayli önem kazanmış, değerler üzerine birçok araştırma yapılmıştır. Bununla birlikte değerlerin eğitime verilen önem de artmıştır. Kıssaların insanlara değer öğretmede en etkili yollardan biri olduğu göz önünde bulundurarak Hz. İsâ kıssasının arka planında kalan değerleri ortaya çıkarmak araştırmanın amacını oluşturmaktadır.

4. Araştırmanın Önemi

Kur'ân-ı Kerîm'de yer alan bütün kıssaların her biri kendilerine has özel bir öneme sahiptir. Örneğin Lût kıssasında lûtî bir toplum öne çıkarken, Mûsa kıssasında Hz. Mûsa'nın asasının Allah'ın izniyle yılanı dönüşmesi ve denizi yarması akla gelmektedir. Bu çalışma mucizeleriyle meşhur olan Hz. İsâ kıssasında yer alan ahlaki davranışların değerler eğitimi açısından incelenmesi münasebetiyle önem arz etmektedir.

5. Araştırmanın Yöntemi

Yapılan araştırma literatür taramasına dayanmaktadır. Bundan dolayı araştırmayı hazırlarken öncelikle Hz. İsâ kıssasını Kur'ân'daki anlatımı esas alınarak aktarılmaya gayret edilmiştir. Bununla birlikte İncil'deki anlatımları da gözden geçirilmiş, Kur'ân'daki anlatımla çelişmediğini düşünülen kısımları yer yer kullanılmıştır. Hz. İsâ kıssasıyla ilgili yapılan akademik çalışmalar taranarak konuyla ilgili tekrara düşmekten kaçınmaya gayret gösterilmiştir. Söz konusu kıssada tespit edilen değerler hakkında Kur'ân nasıl bir anlayış ortaya koyduysa ona uygun olarak bu değerler açıklanmaya çalışılmıştır. Araştırmada gerek kavramsal çerçeveyi belirlemeye gerekse tespit ettiğimiz değerleri açıklamaya çalışırken, kaynak olarak

öncelik Kur'ân-ı Kerîm'e verilmiştir. Bu bağlamda hem klasik dönem hem de günümüz tefsirlerden istifade edilmiştir. Bununla birlikte kavramların sözlük anlamları ve terim anlamlarını verilirken mümkün olduğunca ana kaynaklardan yararlanılmaya çalışılmıştır. Bunlarla birlikte dinler tarihi, peygamberler tarihi, eğitim, değerler eğitimi ve din eğitimi gibi alanları konu edinmiş eserlere de başvurulmuştur.

6. Araştırma İle İlgili Kaynaklar

Bu çalışmada öncelikle Kur'ân-ı Kerim'den daha sonra *Envaru't Tenzil Esrâru't-Te'vil ve Tefsîr-i Kebîr* gibi birçok temel tefsir kaynaklarından, Bayraktar Bayraklı ve Süleyman Ateş gibi günümüz müfessirlerinin eserlerinden, İbn Kesîr, Ahmet Cevdet Paşa, İhsan Süreyya Sırma'nın peygamberler tarihi kitaplarından, dinler tarihi eserlerinden, temel ansiklopedilerden, değerler ve değerler eğitimi konusunda birçok çalışması olan Hayati Hökelekli'ye ait çalışmalardan, Süleyman Tuğral'ın *Kur'an'da Değerler Sistemi* adlı eserinden, din eğitimi ve değerler eğitimi dair yazılan kitap, ilgili tez ve makalelerden yararlanılmıştır.

Kur'ân'da Hz. İsâ mevzuu daha önce çeşitli tez ve makalelerin araştırma konusu olmuştur. Şüphesiz bu konu gelecekte de pek çok araştırmanın özünü teşkil edecektir. Bu zamana kadar farklı başlıklar altında Kur'ân'da Hz. İsâ'yı ele alan araştırmalara bakıldığında, bunların büyük bir kısmında teslis, inkarnasyon, asli günah, Hz. İsâ'nın ölümü ve nüzülü meselelerinin işlendiği görülmektedir. Salih Akdemir'in *Hristiyan Kaynaklara ve Kur'an-ı Kerim'e Göre Hz. İsa* başlıklı doktora tezi bu çalışmaların en kapsamlı olanlarından biridir. Bu konuda yapılmış nitelikli çalışmalardan bir diğeri Emrullah Fatış'ın *Kur'ân'da Hz. İsa ve Değerlendirilmesi* adlı doktora çalışmasıdır. Bu çalışmada Hz. İsâ'nın diğer din ve inançlardaki yeri ele alınmakla birlikte Hz. İsâ'nın Kur'ân'daki konumu incelenirken doğumu, yaratılışı ve mucizeleri gibi meselelere değinilmektedir. *Kur'an-ı Kerim'e Göre Hz. İsa* adlı Jale Şimşek'e ait olan doktora tezinde yine benzer konular ele alınmaktadır. Hz. İsâ'yı farklı bir yönüyle incelemeye çalışan Cengiz Batuk'un *Hz. İsa'nın Ahlak Öğretisi İnciller ve Kur'an Bağlamında Bir Karşılaştırma* adlı makalesinde Hz. İsâ'nın ahlaki tarafı ortaya koyulmaya çalışılmıştır. İncillerde yer alan Hz. İsâ'nın ahlakla ilgili olarak söylediği söz, tutum ve davranışlara değinilmiş ve bu ahlaki bulgular Kur'ân'la kıyaslanmaya çalışılmıştır. Ancak Kur'ân'da İncillerde olduğu gibi açık bir şekilde ahlaki söylemlerin yer almadığına ulaşılmıştır. Yapılan bu

araştırmalar göz önünde bulundurulduğunda Hz. İŝâ kıssasının ahlaki değerler bakımından ele alınıp incelenmesi hususunda bir boşluk olduğu görölmektedir. Bu çalışmada Hz. İŝâ kıssasıyla ilgili mevcut olan boşluk bir nebze olsun giderilmeye çalışılmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ANA HATLARIYLA KUR'ÂN KISSALARI

1.1. Kıssa Kavramı

Kıssa kavramının inceleneceği bu bölümde sözlük ve terim anlamlarının yanında kıssa kavramının Kur'ân-ı Kerîm'deki kullanımı ve ilişkili olduğu kavramlar ele alınacaktır.

1.1.1. Sözlük Anlamı

K-s-s kökünden türeyen *kassa* fiili izi takip etmek¹ anlamındadır. *Kasas* ise isim olarak iz, saç, yün², araştırılan haberler ve hikâyeler anlamına gelmektedir.³ Kıssa; anlatma, hikâye etme, bir kimsenin izini sürüp adım adım takip etme, bir sözü bir kişiye beyan etme demektir.⁴ Kassa fiilinin öncelikli anlamı, adım adım ya da safha safha takip etti olmakla birlikte, ikinci olarak, bir hikâyeyi, bir haberi iz sürer gibi adım adım, belli bir sıra gözeterek anlattı anlamına da gelmektedir.⁵ Kavramın ism-i fail kalıbı القاص olarak gelir ve bir kıssayı bütün yönleriyle ortaya koyan ve kıssayı mana ve lafızlarına uygun olarak anlatan kişi demektir. Ayrıca söz(hadis), haber, mevzu, mesele⁶ anlamlarına da gelmektedir.

1.1.2. Terim Anlamı

Terim olarak kıssa, geçmiş eserleri izleri açığa çıkarmak suretiyle unutulmuş veya bilinmeyen olaylar üzerinde dikkatleri yoğunlaştırarak insanı derinden tefekküre yönelten olgu olarak tanımlanmaktadır.⁷

Dini bir terim olarak *kıssa*, “takip etmek, izini sürüp ardınca gitmek, iz takip etmek” anlamlarına istinaden, “insanların ibret almalarını ve hidayete ulaşmalarını sağlamak amacıyla, tarihin bir döneminde yaşanmış, kaynağı vahiy olan, çoğunlukla

¹ Mecdüddin Muhammed b. Yakûb el-Fîrûzâbâdî, *el- Okyânûsu'l-Basît fî Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît*, C. III, Müretcim Âsım Efendi (çev.), Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2013, s. 2941.

² Ebü'l Fazl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensârî İbn Manzur, *Lisânü'l-Arab*, C. XI, Darü'l-İhyai't-Türasi'l-Arabî, Beyrut 1997, s. 191.

³ Rağîb el-İsfahanî, *Müfredât*, Mustafa Yıldız(çev.), Çıra Yayınları, İstanbul 2017, s. 794.

⁴ Muhsin Demirci, *Tefsir Terimleri Sözlüğü*, İFAV Yayınları, İstanbul 2009, s. 136; Fîrûzâbâdî, *Kâmûsi'l-Muhît*, C. III, s. 2941.

⁵ Muhammed Esed, *Kur'ân Kavramları*, Ömer Aydın ve Ertuğrul Özalp (haz.), İşaret Yayınları, İstanbul 2016, s. 184.

⁶ İdris Şengül, “Kıssa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 25, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2002, ss. 498-501.

⁷ Demirci, *Tefsir Terimleri Sözlüğü*, s. 136.

zaman ve mekândan soyutlanmış, önceki peygamberler ve kavimler ya da geçmiş toplumların hayat kesitleriyle ilgili Kur'ân'da anlatılan olaylar⁸ şeklinde tanımlanmaktadır.

Tefsir ıstılahında kıssa kavramı Kur'ân'da bahsi geçen peygamberler ve toplumlarla ilgili manidar haberler veya hadiselerin aktarımına karşılık gelir.⁹ Kasasü'l- Kur'ân ifadesiyle geçmişte veya Kur'ân'ın indiği dönemde meydana gelip de Kur'ân'ın bazı amaçlar gözeterek anlattığı tarihi olaylar kastedilmektedir.¹⁰ Kısaca ifade etmek gerekirse kıssa insanların ders almaları için Kur'ân'da anlatılan olayların genel adıdır.

1.1.3. Kur'ân'daki Kullanımı

Kur'ân'da bizatihi kıssa kelimesi geçmemektedir. Ancak kelimenin fiil çekimlerine ve isim halinde kullanımına rastlamak mümkündür. K-s-s kökünden türemiş olan bu ifadeler Kur'ân'da toplam 30 defa zikredilmiştir.¹¹ Fiil formatında dört yerde mazi çekimiyle kullanıldığı görülmektedir; *kassa*¹², *kasasna*¹³. Muzari çekimli olarak kullanımını daha yaygındır; *nekussu*¹⁴, *neksus*¹⁵, *nekussanne*¹⁶, *yekussu*¹⁷, *yekussûne*¹⁸. Emir kipinde *uksus*¹⁹ şeklinde bir yerde ve nehiy kipinde de yine bir yerde *lâ taksus*²⁰ olarak kullanıldıklarını görmekteyiz. Bu kullanımlarda kelimenin anlatmak, haber vermek, açıklamak anlamlarında kullanıldığı belirtilmektedir.²¹ Kelimenin *kussî*²² ve *kasasan*²³ şeklinde kullanımları ise bir

⁸ Mustafa Kara, "Kur'ân Kıssalarını Hikâye Kavramıyla Tanımlamanın İmkânı", *Tefsir Araştırmaları Dergisi*, 2/1, 2018, s. 59.

⁹ Mustafa Öztürk, *Kıssaların Dili*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2010, s. 11.

¹⁰ Mustafa Özel, *Kur'an ve Tefsir Terimleri Sözlüğü*, Kayhan Yayınları, İstanbul 2006, s. 92.

¹¹ Muhammed Fuad Abdülbaki, *el-Mu'cemu'l-Müfhehras li Elfâzı'l-Kur'âni'l-Kerîm*, el- Mektebetü'l-İslâmiyye, İstanbul 1982, s. 546.

¹² Kasas 28/25.

¹³ Nahl 16/118; Ğafir 40/78; Nisâ 4/164.

¹⁴ A'râf 7/101; Hud 11/100, 120; Yusuf 12/3; Kehf 18/13; Tâhâ 20/99.

¹⁵ Ğafir 40/78; Nisâ 4/164.

¹⁶ A'râf 7/7.

¹⁷ En'âm 6/57; Neml 27/76.

¹⁸ En'âm 6/130; A'râf 7/35.

¹⁹ A'râf 7/176.

²⁰ Yusuf 12/5.

²¹ Emrah Balık, *Kur'ân'da Hz. Lût Kıssasının Değerler Eğitimi Açısından Tahlili*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun 2018, s. 4.

²² Kasas 28/11.

²³ Kehf 18/64.

kimsenin izini sürüp ardınca gitmek anlamındadır.²⁴ Kelime isim olarak *el-kasas*²⁵ ve *kasasıhim*²⁶ şeklinde kıssa ve kıssalar anlamında beş yerde kullanılmaktadır.²⁷

Özetle ifade edecek olursak kıssa kavramı anlatmak, açıklamak, izini takip etmek, iz, kıssa, kıssalar anlamlarında Kur'ân'da kullanılmaktadır. Ayrıca Kur'ân'da aynı kökten türeyen kısas kelimesi de kullanılmaktadır ve dört yerde zikredilmektedir.²⁸ Kısas karşılık demektir ve haksız yere öldürülen bir kimsenin canına karşılık olarak katile verilen ölüm cezasıdır.²⁹ Bu kavram kasas kelimesinin “bir şeyi makasla kesmek, kırmak anlamından oluşmuştur.”³⁰ Kısas sözlükte “ardından gitmek, iz sürmek, yaptığı işte birinin yolunu takip etmek; kesmek, eşitlemek ve misilleme yapmak” anlamına gelmektedir. Kısasın isim olarak “mutlak eşitlik, bir şeyin iki tarafının birbirine denk olması; işlenen fiile ona denk bir fiille mukabele edilmesi”³¹ anlamlarından hareketle söz konusu kelime, bir fiil veya cezanın iki taraf için de geçerli olması sebebiyle bir terim anlamı kazanmaktadır.³² Kıssa kavramı pek çok farklı anlamlara sahip olmasına karşın Kur'ân'daki kullanımına bakıldığında bu kullanımların daha çok bilinen terim anlamıyla ilişkili olduğu fark edilmektedir.

1.2. Kur'ân'da Kıssa Kavramıyla İlişkili Kavramlar

1.2.1. Nebe' Kavramı

Kıssa kavramı geçmişten bahsetme, geçmişi anlatma yönünden bazı kavramlarla ortak bir anlam içermektedir. Bu kavramla benzer anlama delalet eden kelimelerden ilki nebe' kavramıdır. Kur'ân'da 26 yerde zikredilen³³ bu kavram isim olarak “haber” anlamına gelir ancak bu sıradan bir haber olmayıp “büyük faydası olan, kendisiyle ilim ve galib-i zan oluşan” haberdur. Bu üç özellik haberin nebe' sayılması açısından büyük bir öneme haizdir. Buna ek olarak yine bir haberin yalandan uzak olması gerekmektedir ki o haber nebe' sınıfına girebilsin; vahiy ve

²⁴ İdris Şengül, *Kur'ân Kıssaları Üzerine*, Işık Yayınları, İzmir 1994, s. 44

²⁵ Âl-i 'İmrân, 3/62; A'râf, 7/176; Yusuf 12/ 3, 111; Kasas, 28/25.

²⁶ Yusuf 12/111.

²⁷ Abdülbaki, *el-Mu'cemu'l-Müfehras*, s. 546; Mehmet Okuyan, *Çok Anlamlılık Bağlamında Kur'ân Sözlüğü*, Düşün Yayıncılık, İstanbul 2019, s. 532.

²⁸ Bakara 2/178, 179, 194; Mâide 5/45.

²⁹ Okuyan, *Çok Anlamlılık Bağlamında Kur'ân Sözlüğü*, s. 533.

³⁰ Şengül, *Kur'ân Kıssaları Üzerine*, s. 45.

³¹ Şamil Dağcı, “Kısas”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 25, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2002, s. 488.

³² Kara, “Kur'ân Kıssalarını Hikâye Kavramıyla Tanımlamanın İmkânı”, s. 61.

³³ Okuyan, *Çok Anlamlılık Bağlamında Kur'ân Sözlüğü*, s. 611

Hiz. Peygamberin verdiği haberler gibi.³⁴ Fiil olarak nebe' kelimesi; "haber vermek, bildirmek, iletmek"³⁵ anlamlarına gelmektedir. Kur'an'da geçen bazı kıssalar anlatırken nebe' kelimesinin kullanılması, kıssa kavramıyla nebe' kelimesinin yakından ilişkili olduğunu göstermektedir.

1.2.2. Haber Kavramı

Haber kelimesi ve *nebe'* kelimesi geçmişte yaşanmış olayları anlatırken kullanılan iki kavramdır. Ancak iki kavram arasında ince bir anlam farkı bulunmaktadır. Kur'an'da *nebe'* kavramı, kıssalar söz konusu olduğunda, üzerinden uzun bir zaman geçen ve insanlar tarafından bilinmeyen haberleri bildirmek için kullanılmaktadır. *Haber* kavramı ise meydana geliş, oluş itibariyle yakın zamanda cereyan eden, insanlar tarafından izleri bilinen olayları anlatmak için kullanılmaktadır. Kur'an'da bu kavramın kullanıldığı yerlere dikkat edilecek olursa asrısaadetteki önemli bazı olayların anlatıldığı pasajlarda kullanıldığı göze çarpmaktadır. İfk olayı, Bedir, Uhud, Huneyn savařları³⁶ bunlardan bazılarıdır.

1.2.3. Hadis Kavramı

Kavramın kökü h-d-s harflerinden oluşmaktadır. Bu kökten türeyen kelimeler farklı anlamlarda kullanılmaktadır. Örneğin, *hudûs* terimi "bir nesnenin yok iken sonradan var olması" anlamındadır. İnsana ulaşan her tür söze *hadis* denilmektedir. Yine *hadis* terimi Kur'an'ın isimlerinden biridir.³⁷ İnsanın başına gelen kötü olaylara ise *hâdise* denilmektedir.³⁸ Fiil olarak "yokken var olmak, vâki olmak, yeni olmak, bir şeyi yeniden meydana getirmek"³⁹ anlamlarına gelmektedir. Dini bir terim olarak ise Hiz. Peygamberin sözlerini, fillerini, takrirlerini⁴⁰ ifade etmektedir.

Kavramın Kur'an'daki kullanımlarına bakıldığında ise "anlatmak, ortaya koymak ve haber vermek, anmak, açıklamak, çıkarmak, Kur'an, mesaj, haber, olay, olgu, sır, gizli bir mesele, söz, sıradan bir söz, efsane, masal, sonradan söylenen,

³⁴ İsfehanî, *Müfredât*, ss. 938-939.

³⁵ Mustafa Kara, *Güncel Değeri Açısından Kur'an Kıssaları*, Selamet Yayınları, Samsun 2011, s. 22.

³⁶ şengül, *Kur'an Kıssaları Üzerine*, ss. 52-54.

³⁷ Tur 52/34; Necm 53/59.

³⁸ İsfehanî, *Müfredât*, ss. 251-252.

³⁹ Kara, *Güncel Değeri Açısından Kur'an Kıssaları*, s. 23.

⁴⁰ M. Yaşar Kandemir, "Hadis", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 15, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1997, s. 27.

yeni”⁴¹ anlamlarına gelmektedir. *Hadis* kavramının kıssalarla ilişkili ayetlerde genellikle şu kalıpta kullanılmaktadır:

هَلْ أَتَيْكَ حَدِيثُ الْغَاشِيَةِ⁴²

هَلْ أَتَيْكَ حَدِيثُ الْجُنُودِ⁴³

“...nın haberi sana geldi mi?” diye meallendirilen bu söz kalıbında *hadis* kavramının olay, hadise, haber anlamında kullanıldığı görülmektedir.

1.2.4. Darb-ı Mesel Kavramı

Darabe kökünden türeyen kelimelerin anlam çeşitliliği oldukça fazladır. Bunlardan bazıları şöyledir; “rızkın hayırlısını aramak, yolculuğa çıkmak, yerine getirmek, yüz çevirmek, mahrum etmek, yaratılıştaki şekil”⁴⁴ ve daha birçok farklı anlama delalet etmektedir.

Kelimenin Kur’ân-ı Kerîm’de kullanıldığı anlamlar; örnek vermek⁴⁵, yolculuğa çıkmak⁴⁶, (yol) tutmak⁴⁷, vurmak⁴⁸, dokunmak⁴⁹, isnat etmek⁵⁰, perde koymak⁵¹, vazgeçmek⁵², salmak⁵³, duvar çekmek⁵⁴ ⁵⁵.

Arapça’da *mesel* “benzeyen” anlamına gelen bir sıfat olup “benzemek” manasındaki *müsûl* kökünden türemiştir. Mesel kelimesi “sıfat, vasıf, söz, ibret, kıssa”⁵⁶, halk arasında kabul görüp yayılmış ve meşhur olan sözler (atasözü)⁵⁷ anlamlarına gelmektedir. Mesel (م ث ل) kavramı “biri diğerini açıklasın diye

⁴¹ Kara, *Güncel Değeri Açısından Kur’ân Kıssaları*, s. 24.

⁴² Gâşîye 88/1.

⁴³ Burûc 85/17.

⁴⁴ Mehmet Okuyan, *Kur’ân-ı Kerîm’de Çok Anlamlılık*, Düşün Yayıncılık, İstanbul 2013, s. 403.

⁴⁵ Bakara 2/26; Ra’d 13/17; İbrahim 14/25; Nahl 16/74,75,76,112; İsrâ 17/48; Kehf 18/32,45; Hacc 22/73; Nûr, 24/35; Furkan 25/9,39; ‘Ankebût 29/43; Rûm 30/28,30,58; Yâsîn 36/13,78; Zümer 39/27, 29; Zuhuf 43/57; Muhammed 47/3; Haşr 59/21; Tahrîm 66/10,11.

⁴⁶ Nisâ 4/11.

⁴⁷ Tâhâ 20/77; Şu‘arâ 26/63.

⁴⁸ Nur 24/31.

⁴⁹ Bakara 2/60; A‘râf 7/160.

⁵⁰ Zuhuf 43/17.

⁵¹ Kehf 18/11.

⁵² Zuhuf 43/5.

⁵³ Nûr 24/31.

⁵⁴ Hadîd 57/13.

⁵⁵ Okuyan, *Kur’ân-ı Kerîm’de Çok Anlamlılık*, ss. 403-408; Kara, *Güncel Değeri Açısından Kur’ân Kıssaları*, s. 25.

⁵⁶ İsmail Durmuş, “Mesel”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 29, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2004, s. 293.

⁵⁷ İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2018, s. 202.

aralarındaki bir benzerlikten hareketle bir şeyle ilgili -başka bir şeyle ilgili söylenen bir söze- benzer bir söz söylemeyi” ifade eder.⁵⁸

Ayrıca Tefsir usulü ve Kur'an ilimlerinde Kur'ân-ı Kerim'deki meseller ve bunlardan bahseden ilim için "emsalü'l-Kur'an" tabiri kullanılmaktadır. Emsalü'l-Kur'an "ayetlerdeki mana ve maksadın insan ruhunda iz bırakan ve hayranlık uyandıran bir biçimde kısa ve özlü olarak ifade edilmesi"⁵⁹ şeklinde açıklanır.

Tefsir ilminde *mesel* kavramı aslında gerçekleşmemiş ancak hatırlatma, teşvik etme, ibret alma, anlatılmak istenilen konunun akla yaklaştırılması gibi amaçlar için Kur'ân'ın zikrettiği misallere denilmektedir.⁶⁰

وَتِلْكَ الْأَمْثَالُ لِنَاسٍ لِّعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ

Bu misaller! Biz onları insanlar düşünsünler diye veriyoruz.⁶¹

Meseller ile muhataba verilmek istenen mesaj etkili bir şekilde sunulmaktadır. Görüldüğü üzere mesel ve kıssa kavramlarının amaçları benzer olmakla birlikte yapı olarak birbirinden ayrılmaktadırlar.⁶²

Mesellerin irat edilip söylenmesine “darb-ı mesel” denilmektedir.⁶³ Bu kavram “örnek vermek, misal getirmek, benzetme yapmak, kıssa anlatmak” manalarına gelmektedir. Örneğin “Allah, bir sivrisineği hatta onun üstünde olanı (ondan daha küçük bir canlıyı) misal vermekten çekinmez...”⁶⁴, “Düşünün bir kere, Allah ne güzel bir misal veriyor: Güzel söz kökü yerde dalları göğe doğru yükselmiş güzel bir ağaca benzer”⁶⁵, “Onlara şu iki adamı misal olarak anlat...”⁶⁶, “O kavimlerden her birine misaller getirdik, (öğüt almadıkları için) hepsini kırıp geçirdik”⁶⁷ ayetlerinde görüldüğü gibi iki kelime beraber kullanılmaktadır.⁶⁸ Darb-ı mesel ve kıssa kavramı arasında Kur'ân'da zikredilen olayları dikkat çekici ve etkili bir biçimde anlatmak ve insanların düşünmelerini, ibret almalarını sağlamak gibi ortak noktaların bulunması, bu iki kavram arasındaki bağı ortaya koymaktadır.

⁵⁸ İsfahanî, *Müfredât*, s. 905.

⁵⁹ Bedrettin Çetiner, “Mesel”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 29, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2004, s. 299.

⁶⁰ Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, s. 202; Şengül, *Kur'ân Kıssaları Üzerine*, s. 55.

⁶¹ Haşr 59/21.

⁶² Şengül, *Kur'ân Kıssaları Üzerine*, s. 56.

⁶³ Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, s. 202.

⁶⁴ Bakara 2/26.

⁶⁵ İbrahim 14/24.

⁶⁶ Kehf 18/32.

⁶⁷ Furkân 25/39.

⁶⁸ Kara, *Güncel Değeri Açısından Kur'ân Kıssaları*, s. 27.

1.3. Kur'ân Kıssalarının Temel Özellikleri

a) Kıssalarda anlatılan olaylar kronolojik sıraya göre veya tarihi bilgi verme maksadıyla anlatılmaz. Kıssalar anlatılırken genellikle kahramanlardan, mekânlardan, olayın vuku bulduğu tarihten bahsedilmemektedir.⁶⁹ Kıssaların amaçlarından biri insanlara önemli bir mesaj iletmek ve onların ders almasının sağlamaktır. Bu nedenle gereksiz bilgiler vermekten kaçınılmıştır. Kişiyi ana mesajdan uzaklaştıracak teferruatlardan ve olayların zamanına ve mekânına ilişkin gereksiz bilgilerden uzak durulmuştur.⁷⁰ Böylece mesajın ayrıntılara boğulmasının önüne geçilmektedir.

b) Tekrar, Kur'ân kıssalarında önemli bir husustur.⁷¹ Buradaki tekrar aynı olayın, düşüncenin yeniden söylenmesi veya bir olayın birçok kez aynı şekilde ifade edilmesinden biraz farklılık göstermektedir. Kur'ân'da kıssaların bünyesinde bulunan çeşitli nitelikler farklı yerlerde zikredilmektedir. Tekrar gibi algılanan olaylar, değişik ayrıntılar ilave edilerek, anlatılan meseleyle olan ilişkisi göz önüne alınarak farklı bir üslupla ele alınmaktadır.⁷² Bu durumda ilk akla gelen kıssalar; Hz. Âdem, Hz. İbrahim, Hz. Mûsâ ve Hz. İsmâ kıssalarıdır. Bu kıssalar Kur'ân'ın birçok yerinde farklı yönleriyle ele alınmaktadır.⁷³ Kıssaların farklı yönlerinin bu şekilde tekrar edilmesi Kur'ân-ı diğer kutsal metinlerden ayıracı nitelikte bir özelliğidir.⁷⁴

Tekrar konusuyla ilgili söylenecek diğer bir husus ise şudur: Kıssaların anlatılmasında gözetilen hedeflere ulaşabilmek için bazen tekrarlara ihtiyaç duyulur. Bir örnek vermek gerekirse, Hz. Mûsâ'nın doğumu, gençliği, evliliği ile ilgili olaylar sıradan olduğu için tekrar edilmemiş ancak Firavun ile karşılaşması ve aralarında geçen konuşmalar, sihirbazlara söylediği sözler şirk ve tevhid mücadelesi açısından mühim bir mevzu olduğundan tekrarlanmıştır.⁷⁵

Kur'ân'ın bazı konuları tekrar etmesi hatırlatma, eğitim ve yönlendirme amacını gerçekleştirmek içindir.⁷⁶ Şüphesiz bu yöntem kıssalarda da kendini

⁶⁹ Mesut Okumuş, "Ulûmu'l-Kur'ân", *Tefsir*, Mehmet Akif Koç (ed.), Grafiker Yayınları, Ankara 2012, s. 367; Kara, *Güncel Değeri Açısından Kur'ân Kıssaları*, s. 75.

⁷⁰ Şinasi Gündüz, *Kur'an'ı Anlamak*, Mana Yayınları, İstanbul 2015, s. 128.

⁷¹ Özel, *Kur'an ve Tefsir Terimleri Sözlüğü*, s. 92.

⁷² Muhsin Demirci, *Tefsir Usûlü*, İFAV Yayınları, İstanbul 2008, s. 227.

⁷³ Kara, *Güncel Değeri Açısından Kur'ân Kıssaları*, s. 77.

⁷⁴ Gündüz, *Kur'an'ı Anlamak*, s. 128.

⁷⁵ Demirci, *Tefsir Usûlü*, s. 227.

⁷⁶ Muhammed Kutup, *Kur'an Araştırmaları Mekki Ayetler*, Akif Nurî (çev.), C. I, Fikir Yayınları, İstanbul 1981, s. 461.

göstermiş verilmek istenen ana mesaj veya ana düşünce gerekli görüldüğü zikredilmiştir.

c) Kur'ân Arap toplumuna indiği için daha çok onların bildiği olaylar ele alınmıştır.⁷⁷ İnsanların zihninde var olan, bilinen bilgilerden bilinmeyene doğru bir yöntem uygulanmakta olduğu görülmektedir. Eğer böyle bir yöntem kullanılmayıp insanların hiçbir fikir sahibi olmadığı olaylar anlatılsaydı, muhtemelen gerçekleştirilmek istenen amaca ulaşamayacaktı.⁷⁸ Muhatabın az da olsa malumatının olduğu olaylar onun dikkatini çekmekte, aksi durumda ise muhatabın dikkatini çekmek zorlaşmaktadır.

d) Kıssaların her evresi anlatılmamaktadır. Bazı kıssalardan söz edilirken büyük zaman dilimlerinin atlanıldığı fark edilir. Örneğin, Meryem Sûresinin ilk ayetlerinde Zekeriya Peygamber'e bir çocuk müjdesi verilmektedir. Bu pasajın hemen ardından Hz. Yahya'nın ne doğumundan ne de çocukluğundan bahsedilmiş, direk peygamber olduğu zamana geçilmiştir. Bebeklik ve çocukluk dönemleri atlanmış, ayrıntılardan kaçınılmıştır.⁷⁹

e) Kıssa bir anlatım sanatıdır. Kur'ân kıssaları dil bilimsel yapı, önceki milletlere ait tarihi olayları sunma, tekrar tekniği ve her bir bağlamla ilgili dilsel ve retorik araçlardan oluşan bir gökkuşağı oluşturma bakımından Kur'ân'ın karakteristik benzersiz bir anlatım tekniğini sergilemektedir. Kıssalar basit bir şekilde aktarılır, süslü ve karmaşık tanımlamalardan uzak durulur. Böylelikle okuyucuyu rahatsız etmez ve sıkmaz. Bununla birlikte kesin ve büyüleyici bir şekilde sonlandırılır ki bu da okuyucunun ilgisi çeker. Her bir kıssa, doğal ilerleme ve bir son elde etmek için birbirini mantıksal ve tutarlı bir şekilde takip eden olaylar veya olaylar dizisinden oluşur.⁸⁰ Ayrıca kıssalarda sözlü anlatım özelliklerinin varlığı dikkat çekmektedir.⁸¹ Bu edebiyat türü insan eğitiminde büyük bir öneme sahiptir.⁸²

f) Kur'ân kıssalarını diğer hikâyelerden ayıran önemli bir özelliği vardır. Sıradan hikâye ve romanlarda olayın kahramanları büyük bir öneme ve etkiye

⁷⁷ Özel, *Kur'an ve Tefsir Terimleri Sözlüğü*, s. 92.

⁷⁸ Demirci, *Tefsir Usûlü*, s. 226.

⁷⁹ Hikmet Zeyveli, "Kur'ân Dilinin Özellikleri ve Özel Olarak Kıssa ve Mûcizeler", 2. *Kur'ân Sempozyumu*, 1996, s. 99.

⁸⁰ Hussein Abdul-Raof, *Exploring the Qur'an*, Al- Maktoum Institute Academic Press, Dundee 2003, ss. 205-206.

⁸¹ Okumuş, "Ulûmu'l-Kur'ân", s. 367.

⁸² Özel, *Kur'an ve Tefsir Terimleri Sözlüğü*, s. 92.

sahiptir. Hâlbuki kıssaların gerçek kahramanı anlatılan olayların çevresinde döndüğü insanın bizzat kendisi değildir. Gerçek kahraman insanın inancına ahlak ve davranışlarına sıkı bir şekilde bağlı olan tarihi kanundur. Gerçek kahraman bu kanunun etkisiyle mümin ve kâfir insanın söylemlerinde ve fiillerinde ortaya çıkar.⁸³

g) Kıssalar her çağda kılavuzluk misyonunu icra etmektedir. Elbette kıssalar hangi zamanda anlatılmış ise o zamanın insanları bundan sorumlu tutulmuştur. Ancak hangi zamanda yaşarsa yaşasın bir insan bu hatalara benzer bir yanlış yaparsa, bu durumda netice aynı olacaktır.⁸⁴ Bu sebeple bireylerin var olmak için nelere dikkat etmeleri veya yok olmamak için ne yapmamaları gerektiği konusunda kıssalar her zaman ve zeminde insanlara rehber olmaktadır.⁸⁵

h) Diğer Özellikler:

- Kıssalar genellikle Mekki surelerde geçmektedir. Medeni surelerden olan Bakara ve Al-i İmrân surelerinde de kıssalardan bahsedilmektedir. Kıssaların büyük bir kısmının Mekki surelerde geçmesinin sebebi, kıssalarda anlatılan inkârcı kavimlerin müşrik Arap toplumuyla benzerlik göstermesi ve müşriklerin bu olaylardan ders alarak iman etmelerinin beklenmesidir.⁸⁶

- Kur'ân'ın yaklaşık üçte biri kıssalardan oluşur.

- Bazı kıssalar pasajlar halinde Kur'ân'a serpiştirilmiştir. Sadece Yûsuf kıssası baştan sona Yûsuf suresinde zikredilmiştir.

- Kıssalar herhangi bir kavmi veya şahsı kınamaz, kıssalarda eleştirilen durum kavimlerin veya şahısların fikirleri, tutum ve davranışlarıdır.⁸⁷

- Kur'ân kıssalarında olayların meydana geliş sırası her zaman dikkate alınmamıştır.⁸⁸

- Müfessirler Kur'ân kıssalarının çoğunda sembolik (temsîlî) anlatımın kullanıldığını belirtmektedirler.⁸⁹

⁸³ Halil Kılıç, *Kur'ân'da Hz. Nuh Kıssasının Değerler Eğitimi Açısından Yorumu*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2014, s. 26.

⁸⁴ Remzi Kaya, "Kur'ân Kıssalarının Tefsir ve Teşri'deki Yeri", *Kur'ân ve Tefsir Araştırmaları III*, 2002, s. 510.

⁸⁵ Tahsin Görgün, "Kur'an Kıssaları'nın Neliği (Mahiyeti) Üzerine", *Kur'an Kıssalarının Anlam ve Değeri (IV. Kur'an Haftası Kur'an Sempozyumu)*, 1998, s. 38.

⁸⁶ Okumuş, "Ulûmu'l-Kur'ân", *Tefsir*, s. 367.

⁸⁷ Gündüz, *Kur'an'ı Anlamak*, s. 128.

⁸⁸ Zeyveli, "Kur'ân Dilinin Özellikleri ve Özel Olarak Kıssa ve Mucizeler", s. 98.

⁸⁹ Zeyveli, "Kur'ân Dilinin Özellikleri ve Özel Olarak Kıssa ve Mucizeler", s. 99.

• Kıssalara mahsus diğerkâmlığı bir unsur da edebi bir özeliğe sahip olmalarıdır. Kur'ân kıssaları öyle canlı ve etkili bir üslupla anlatılır ki olaylar adeta dinleyen gözünde canlanır. Anlatılmak istenen soyut kavramlar kıssalarla somutlaştırılır. Böylece dinleyici meseleyi kolayca anlar. Kıssa zihinlerde daha uzun süre kalır ve unutulması zor olur.⁹⁰

• Kıssalar didaktiktirler.⁹¹

• Kur'ân kıssaları şerefli ahlaklı bir kul yetiştirmek açısından önemli yöntemler içermektedir.⁹²

• Kur'an kıssaları bir yandan peygamberlerin mücadelelerini anlatırken diğerkâmlığı yandan toplumsal kurallara da değinmektedir.⁹³

• Kıssaların bazısında insanların aklına hitap etme daha ön planda, kalp ve duygulara hitap etme arka planda kalırken bazısında bunun tersi mevcuttur.⁹⁴

• Kur'ân kıssalarının asıl amacı ahlak olduğu için kıymeti bitip tükenmez. Örneğin, tembih, uyarı, insanların Yaradan'ına karşı bilinçlerini artırma, insanları iyilik yapmaya teşvik etmek ve kötülük yapmaktan sakındırmak gibi ilahi erdemler o zamanın insanları için de önemli değere sahipti. Bu tür ahlaki erdemler günümüz kuşağı için de gerekli olduğu gibi gelecek nesiller için de gerekli olacak. Kısaca yeryüzünde yaşam var oldukça bu erdemler ve bu erdemleri bünyesinde bulunduran kıssalar önemini kaybetmeyecek.⁹⁵

• Kıssalar bize diğerkâmlığı öğretir. Bütün peygamberlerin mücadelesi insanlığın yararına olmuştur.

• Kıssalar sabır ve sebat örnekleriyle doludur.

• Kıssalar insanoğlunun yaratılışı ve onun özünde olan nitelikler hakkında bir iç görüş kazandırır.⁹⁶

Kur'ân'ın dörtte birini kaplayan kıssalar pek çok ortak özellik barındırmakla birlikte her bir kıssanın kendine has farklı niteliklere sahip olduğu görülmektedir. Her kıssanın kendine ait vasıfları bünyesinde bulundurması kıssaların özelliklerine nicelik olarak zenginlik sağlamaktadır. Bu husus göz önünde bulundurulduğunda

⁹⁰ İdris Şengül, "Kur'an Mesajını Ulaştırmada Kıssaların Önemi", *I. Kur'an Sempozyumu*, 1994, s. 137; M. Sait Şimşek, *Kur'an Kıssalarına Giriş*, Yöneliş Yayınları, İstanbul 1993, s. 71.

⁹¹ W. Montgomery Watt, *Kur'an'a Giriş*, Süleyman Kalkan (çev.), Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2006, s. 99.

⁹² Abdülhafız Abdürrabbih, *Buhas fi Kasasi'l-Kur'an*, Dârü'l-Kitâbi'l-Lübnani, Beyrut 1972, s. 102.

⁹³ Şimşek, *Kur'an Kıssalarına Giriş*, s. 83.

⁹⁴ Şimşek, *Kur'an Kıssalarına Giriş*, s. 101.

⁹⁵ Abdul-Raof, *Exploring the Qur'an*, s. 204.

⁹⁶ Abdul-Raof, *Exploring the Qur'an*, s. 224.

kıssaların yukarıda sayılan özelliklerle sınırlı olmadığını ifade etmek yerinde olacaktır.

1.4. Kur'ân Kıssalarının Amaçları

Kur'ân'daki kıssalar etki ve yapı bakımından özgün psikolinguistik yöntemlerini içerir. Bir kıssa, kıssanın amacına, temasına, hizmet etmek için tasarlandığı genel amaca bağlı olarak kişinin zihnini ve tutumunu hem olumlu hem de olumsuz yönde etkileyebilir. Kur'ân kıssaları verilmek istenen bir erdemi açıklamak için aktarılmaktadır. Bu kıssalar başta Hz. Peygamber'e, onun ashabına ve genel olarak tüm insanoğluna güven ve moral vermek ve onları rahatlatmak işlevi görmektedir.⁹⁷

Her kıssanın kendine has bir amacı, vurgusu vardır. Ancak daha geniş bir çerçeveden baktığımızda tüm kıssaları göz önünde bulundurarak bazı genel amaçlardan bahsetmek mümkündür. Kıssaların Kur'ân'da yer almasının amacı; insanları ikaz etme, örnek sunma ve hatırlatma, inananları teselli etme,⁹⁸ inanç esaslarını ortaya koymak, peygamberlerin davetlerinin bir ve ortak olduğunu göstermek, Hz. Muhammed'e ve onun çevresindeki Müslümanlara teselli vermek, bu kıssaları okuyanların ibret almasını sağlamak, Allah'a inanmanın ve Allah'a isyan etmenin sonuçlarını göstermektir.⁹⁹ Özetle, kıssaların nakledilmesindeki amaç Kur'ân'ın indiriliş amaçlarını gerçekleştirmektir.¹⁰⁰

1.4.1. İnsanların İbret Almalarını Sağlamak

Kur'ân kıssalarının temel amaçlarından biri insanların daha önceki toplumların yaşantılarından ibret almalarını sağlamaktır.¹⁰¹ Kıssaların bu amacı ayet-i kerimede zikredilmektedir. “Andolsun ki onların kıssalarında akıl sahipleri için ibret vardır.”¹⁰² Önceki peygamberlerin anlatıldığı kıssalarda orada bulunan halkın, peygamberin getirdiği ilahi mesaja vermiş oldukları tepkilerden, alaycı konuşmalardan ve bunun sonucunda kötü akıbetlerinden bahsedilir. Bunların anlatılmasının sebebi ilahi mesaja karşı çıkmamaları gerektiği aksi takdirde sonlarının helak olan önceki toplumlar gibi olacağının bildirilmek istenmesidir.

⁹⁷ Abdul-Raof, *Exploring the Qur'an*, s. 203.

⁹⁸ Gündüz, *Kur'an'ı Anlamak*, s. 119.

⁹⁹ Özel, *Kur'an ve Tefsir Terimleri Sözlüğü*, s. 92.

¹⁰⁰ Şengül, “Kıssa”, c. 25, s. 499.

¹⁰¹ Abdürrabbih, *Buhus fi Kasasi'l-Kur'an*, s. 87.

¹⁰² Yusuf 12/111.

“Şimdi onlara bu olayları anlat ki düşünsünler.”¹⁰³ Ayette de bahsedildiği gibi insanlar kıssalar vasıtasıyla düşünmeye teşvik edilmektedir. Kıssalarda anlatılan olaylar hakkında düşünen insan hayatında karşılaşılabileceği tehlikelerden haberdar olur ve bunlardan sakınmaya çalışır.¹⁰⁴ Özetle kıssalarda kavimlerin yaşadıkları kötü akıbet muhataba aktarılarak insanların ibret almaları beklenmektedir.

1.4.2. Hz. Muhammed’in Peygamberliğini İspat Etmek

Hz. Muhammed’in ümmi oluşu yani önceki ilahi kitaplar hakkında bilgiye sahip olmadığı, onun ve Arap toplumunun bazı peygamberler ve kıssaları hakkında eksik ve yüzeysel bilgiye sahibi oldukları bilinmektedir. Bununla birlikte onlar kıssalar hakkında tam ve detaylı bilgiye vakıf değillerdi.¹⁰⁵ Hz. Muhammed’in kıssalarla ilgili verdiği bilgiler önceki kutsal kitaplarla -bazı farklılıklar olmasına rağmen- örtüşmektedir. Geçmiş peygamberlerin yaşantılarından bahseden kimi ayetlerde Hz. Muhammed’in vahiy dışında bu bilgileri bilmesinin mümkün olmadığı vurgulanmaktadır.

ذَٰلِكَ مِنْ أَنْبَاءِ الْغَيْبِ نُوحِيهِ إِلَيْكَ وَمَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ إِذْ أَجْمَعُوا أَمْرَهُمْ وَهُمْ يَمْكُرُونَ

İşte bu (kıssa), gayb haberlerindendir. Onu sana biz vahiy yolu ile bildiriyoruz. Yoksa onlar tuzak kurarak işlerine karar verdikleri zaman sen onların yanında değildin.¹⁰⁶

وَمَا كُنْتَ بِجَانِبِ الْعَرَبِيِّ إِذْ قَضَيْنَا إِلَى مُوسَى الْأَمْرَ وَمَا كُنْتَ مِنَ الشَّاهِدِينَ (٤٤) وَلَكِنَّا أَنْشَأْنَا قُرُونًا فَتَطَاوَلَ عَلَيْهِمُ الْعُمُرُ وَمَا كُنْتَ ثَاوِيًا فِي أَهْلِ مَدْيَنَ تَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِنَا وَلَكِنَّا كُنَّا مُرْسِلِينَ (٤٥) وَمَا كُنْتَ بِجَانِبِ الطُّورِ إِذْ نَادَيْنَا وَلَكِنْ رَحِمَهُ مِنْ رَبِّكَ لِنُنْذِرَ قَوْمًا مَّا أَتَيْهِمْ مِنْ نَذِيرٍ مِنْ قَبْلِكَ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ (٤٦)

Ey Muhammed! Musâ'ya o emri verdiğimiz zaman sen (vadinin) batı tarafında değildin. (O olayı) görenlerden de değildin. Fakat biz (Musâ'dan sonra) birçok nesiller meydana getirdik. Üzerlerinden uzun çağlar geçti. Sen Medyen halkı arasında yaşıyor değildin, âyetlerimizi onlardan okuyup öğreniyor da değildin. Fakat biz (bu haberi) göndereniz. Yine biz (Musâ'ya) seslendiğimiz zaman Tûr'un yan tarafında da değildin. Fakat Rabbinden bir rahmet olarak, senden önce kendilerine hiçbir uyarıcı gelmeyen bir kavmi, düşünüp öğüt alsınlar diye uyarman için (o haberleri) sana bildiriyoruz.¹⁰⁷

¹⁰³ A'râf 7/176.

¹⁰⁴ Ca'fer Sübhânî, *el-Kasasü'l-Kur'aniyye*, C. I, Müessesetü'l-imâm es-Sâdık, Kum 2000, s. 14.

¹⁰⁵ Mustafa Kara, *Bireysel ve Toplumsal Açından Kur'an Kıssaları*, Üniversite Yayınları, Samsun 2018, s. 134.

¹⁰⁶ Yusuf 12/102.

¹⁰⁷ Kasas 28/44-46. Bu konudaki başka ayetler için bkn. Âl-i 'İmrân 3/44; Hûd 11/49.

Bu ayetlerde haber verilen bilgilerin Hz. Peygamber'e vahiy yoluyla ulaştığı başka bir durumun söz konusu olmadığı bildirilmektedir.¹⁰⁸ Böylece bu ayetler Hz. Muhammed'in peygamber oluşunu da ortaya koymaktadır. Zira ilahi haberin kendisine ulaşması onun peygamber olmasıyla açıklanabilir.¹⁰⁹ Hz. Peygamber'in bilmesi veya öğrenmesi mümkün olmayan haberleri ve önceki peygamberlerin yaşadıkları olayları, Allah vahiyle ona bildirmekte ve böylece hem insanlara ibret olacak dersler anlatmakta hem de onlara Hz. Muhammed'in elçiliğinin gerçekliğini göstermektedir.

1.4.3. Tevhid'i Hâkim Kılmak

Yukarıda Kur'ân'ın indiriliş amaçlarıyla kıssaların anlatılmasındaki hedeflerin benzer olduğundan bahsedilmişti. Kur'ân'ın indirilmesindeki amaçları düşününce şüphesiz tevhide iman meselesi akla ilk gelenler arasındadır. Hemen hemen tüm kıssalarda tevhid vurgusu göze çarpmaktadır. Eski düşünce ve hurafelerin yanlışlığı Kur'ân-ı Kerîm'deki peygamber kıssalarıyla açıkça anlatılmakta ve kıssalar aracılığıyla insanların bozuk itikadları düzeltilmeye çalışılarak sahih itikadın ikamesine önem verilmektedir.¹¹⁰

Andolsun, Nûh'u kendi kavmine peygamber olarak gönderdik de, “Ey kavmim! Allah'a kulluk edin. Sizin için O'ndan başka hiçbir ilah yoktur. Şüphesiz ben sizin adınıza büyük bir günün azabından korkuyorum” dedi.

Âd kavmine de kardeşleri Hûd'u peygamber olarak gönderdik. Onlara, “Ey kavmim! Allah'a kulluk edin. Sizin için ondan başka hiçbir ilah yoktur. Allah'a karşı gelmekten sakınmaz mısınız?” dedi.

Semûd kavmine de kardeşleri Salih'i Peygamber olarak gönderdik. Dedi ki: “Ey kavmim! Allah'a kulluk edin. Sizin için ondan başka bir ilah yoktur.”

Medyen halkına da kardeşleri Şuayb'ı peygamber olarak gönderdik. Dedi ki: “Ey kavmim! Allah'a kulluk edin. Sizin için ondan başka hiçbir ilah yoktur.”

Yukarıdaki ayetler A'raf suresi 59-85 pasajında yer almaktadır. Ayetlerde tekrarlanan temel akidenin Allah'a iman olduğu anlaşılmaktadır.¹¹¹ Tevhid'i insanlara anlatmak peygamberlerin hayat hikâyelerinin dolayısıyla kıssaların temelini oluşturmaktadır.

¹⁰⁸ Güneş, *Kur'an Kıssaları ve Medeniyetlerin İnşası*, s. 38.

¹⁰⁹ Kara, *Bireysel ve Toplumsal Açısından Kur'an Kıssaları*, s. 135.

¹¹⁰ Abdürrabbih, *Buhus fî Kasasi'l-Kur'ân*, s. 89.

¹¹¹ Seyyid Kutup, *Kur'an'da Edebî Tasvir*, Süleyman Ateş (çev.), Hilal Yayınları, Ankara 1967, s. 227.

1.4.4. Peygamberlerin Misyon Birlikteliğini Vurgulamak

Kıssaların diğ er bir amacı, Allah indinde tek bir din olduğunu vurgulamaktır. Hz. Âdem ve Hz. Muhammed arasında ne kadar peygamber geldiyse hepsinin daveti ortak bir s  ze olmuştur. Nitekim bu durum ayette şu şekilde geçmektedir: De ki: “Ey kitap ehli! Bizimle sizin aranızda ortak bir söze gelin: Yalnız Allah'a ibadet edelim. Ona hiçbir şeyi ortak koşmayalım. Allah'ı bırakıp da kimimiz kimimizi ilah edinmesin.” Eğer onlar yine yüz çevirirlerse, deyin ki: “şahit olun, biz Müslümanlarız.”¹¹²

“Andolsun biz, her ümmete, ‘Allah'a kulluk edin, t  ğ  ttan ka ının’ diye peygamber gönderdik.”¹¹³ Ayet her peygamberin aynı göreve sahip olduğuna işaret etmektedir.¹¹⁴ Allah’tan gelen tek bir din vardır ve bu dine inananlar tek bir ümmettir. Bütün peygamberlerin gönderiliş amacı ve insanlara tebliğ ettikleri ilahi mesaj aynıdır. Peygamberler tevhid, adalet, doğruluk, ahlak gibi dinin temel ilkelerini insanlara anlatmak, Allah’a iman etme ve insanları şirkten sakındırmak, zulüm ve kötülüklerden uzak durmalarını öğütlemek gibi görevlerle y  k  ml  d  rl  r.¹¹⁵ Bu ve benzeri hususlarda dinin farklı bir söylemi yoktur.

Kur’ân-ı Kerîm’de Enbiya suresi 48-92. ayetler, A’râf suresi 59-85. ayetler ve H  d 25-62. ayetlerde çeşitli peygamber kıssaları peş peşe zikredilmektedir. Bu pasajların sonunda dinin esasta bir olduğu vurgulanmaktadır. Bununla birlikte, pasajlarda bahsedilen tüm peygamberlerin n  b  vv  tlerini inkâr edemeyen kişinin, Hz. Muhammed’in de n  b  vv  tini inkâr etmemesi gerekmektedir.¹¹⁶ Bütün peygamberlerin kendilerine verilen   devi yerine getirirken gösterdikleri çabayı ve mücadeleyi anlatan kıssalarda Allah elçilerinin aynı görev ve sorumluluklara sahip olduğu vurgulanmaktadır.

1.4.5. Hz. Peygamber’e ve M  ’minlere Moral Vermek, Teselli Etmek

Kur’ân kıssalarının bir tarafını ink  arcılara ibret almalarını söylerken diğ er tarafı inanan insanlara yaşadıkları sıkıntılı dönem için moral vermektedir. Zira hemen her dönemde peygamberlerin getirdiği ilahi mesajı kabul edenler, ink  arcı gruptan bir takım eziyetlere, zorbalıklara, sosyal ve psikolojik baskılara maruz

¹¹²   l-i ‘  mr  n 3/64.

¹¹³ Nahl 16/36.

¹¹⁴ Sübhânî, *el-Kasas  ’l-Kur’aniyye*, C. I, s. 14.

¹¹⁵ Gündüz, *Kur’an’ı Anlamak*, s. 121.

¹¹⁶ Kutup, *Kur’an’da Edebî Tasvir*, s. 228.

kalmışlardır. Kıssalar geçmiş toplumların da benzer zorluklar yaşadığını ancak inananların bu zorluklara sabrettikleri ve kazananların onlar olduğunu vurgulayarak Hz. Peygamber ve beraberindeki mü'minlere yaşadıkları sıkıntılara sabretmeleri gerektiğini hatırlatmaktadır.¹¹⁷

Peygamberler türlü zorlukla karşılaşmış, çeşitli eziyetlere maruz kalmışlardır ki bu eziyetler bizzat kendi kavimlerinden gelmiştir. Onlar kendilerine gönderilen peygamberleri yalancılıkla suçlamışlardır. Bazı kimseler peygamberlerin hakka daveti ve hidayete çağrısına duyarsız kalmış, onları küçümsemişlerdir. Burada önemli nokta kıssaların Hz. Peygamber'in üzerindeki psikolojik etkisi ve onun için ne kadar güven verici bir işleve sahip olmasıdır. Kur'ân-ı Kerîm Hz. Peygamber'inde bu tavırlara maruz kalacağını ve bunlara hazırlıklı olması gerektiğini bildirmektedir. "Sana ancak, senden önceki peygamberlere söylenenler söylenmektedir."¹¹⁸ Böylece insanlar Hz. Muhammed'i küçümsemediğinde, ona yalancı, şair, büyücü, deli diye seslendiklerinde, bu aşağılamalar onun için beklenmedik bir durum olmadı.¹¹⁹ Allah Hz. Peygamber'e kıssalar vasıtasıyla şunu söylemektedir: Önceki peygamberler yardımla değil ancak karşılaştıkları güçlülere ve yollarına çıkan dikenlere sabrederek zafer kazandılar.¹²⁰ Hz. Peygamber'e yalnız olmadığı hatırlatılmakla beraber o, eziyet ve zorluklar karşısında teselli edilmekte ve böylece kalbini sağlamlaştırmak amaçlanmaktadır. Aşağıdaki ayet bu durumu teyit etmektedir:

وَكُلًّا نَقُصُّ عَلَيْكَ مِنْ أَنْبَاءِ الرُّسُلِ مَا نُنَبِّئُ بِهِ فُؤَادَكَ وَجَاءَكَ فِي هَذِهِ الْحَقُّ وَمَوْعِظَةٌ وَذِكْرَى
لِلْمُؤْمِنِينَ

"(Ey Muhammed!) Peygamberlerin haberlerinden, kendileriyle senin kalbini pekiştirdiğimiz her bir haberi sana aktarıyoruz. Bunlarda, sana hak, mü'minlere de bir öğüt ve hatırlatma gelmiştir."¹²¹

Bu ayet, Hz. Nuh, Hûd, Salih, İbrahim, Lût, Şuayb ve Musa peygamberlerin kıssalarından sonra gelmektedir. Ayetin muhatabı Hz. Peygamber ve onunla beraber olan bütün mü'minlerdir. Hûd suresi nazil olduğu zaman Hz. Muhammed ve sahabe sıkıntılı zamanlar yaşıyorlardı. Onlar bu surenin inmesiyle yaşadıkları sıkıntılara benzer olayların daha önceki inananlar insanların da başına geldiği öğrendiler. Nihayetinde bu mücadelenin galibinin mü'minler olduğunu ve Allah'ın mü'minleri

¹¹⁷ Şimşek, *Kur'an Kıssalarına Giriş*, s. 78; Gündüz, *Kur'an'ı Anlamak*, s. 120.

¹¹⁸ Fussilet 41/43.

¹¹⁹ Abdul-Raof, *Exploring the Qur'an*, s. 221.

¹²⁰ Sübhânî, *el-Kasasü'l-Kur'aniyye*, C. I, s. 15.

¹²¹ Hûd 11/120.

dünya ve ahirette ödüllendireceği konusunda bilgilendiler. Böylece içlerindeki manevi güç ve sıkıntılara karşı dirençleri arttı.¹²²

Hiz. Peygamber'in Kur'an'da anlatılan peygamber kıssalarından etkilendiğı bir takım rivayetlerden anlaşılmaktadır. Mekke fethedildikten sonra Kureyşliler Hiz. Peygamber'in kendileri hakkında ne karar vereceğini beklerken, Hiz. Peygamber onlara şöyle seslendi: "Yusuf'un kardeşlerine dediğı gibi ben de size: Artık bugün geçmişte yaptıklarınızdan dolayı size bir kınama ve ceza yoktur, derim, haydi gidiniz."¹²³ Görüldüğü üzere kıssaların başta Hiz. Muhammed'i ve bütün mü'minleri etkilediğı, onlara yaşadıkları en zorlu zamanlarda manevi bir güç verdiğı anlaşılmaktadır.

1.4.6. Şeytan ve Onun Avanesinden Sakındırmak

Kıssaların amaçlarından biri insanları şeytana karşı uyarmaktır. Şeytan ilk insandan beri insanoğlunun düşmanı olmuştur ve bu kıyamete kadar böyle devam edecektir. Özellikle Hiz. Âdem'in kıssasının anlatıldığı ayetlerde şeytanın hilelerinden bahsedilerek onun insanoğlunun apaçık düşmanı olduğu anlatılmaktadır. Böylece, insanlara şeytana uymamaları ve onun tuzaklarına düşmemeleri konusunda öğütler verilmektedir.¹²⁴ Bu düşmanlık ilişkisinin kıssa ile aktarılması muhatap üzerinde kuvvetli bir etkiye neden olmaktadır. Kıssadaki mesajı alan kişi şeytana karşı dikkatli olmakta, nefsini daha iyi tanımakta ve nefsinin fısıldadıklarına karşı daha temkinli olmaktadır.¹²⁵ Netice itibarıyla kıssalarda şeytani kimseler ve şeytanlaşmış varlıkların davranışları gözler önüne serilerek insanlar uyarılmakta ve bunlardan sakınmaları insanlara öğütlenmektedir.

1.4.7. Diğer Amaçlar

• Allah'ın güç ve kudretinin azametini göstermek, kıssaların amaçlarındanandır. Hiz. Âdem'in yaratılması, Hiz. İsâ'nın babasız doğması bu maddeye örnek verilebilir.¹²⁶

• Kıssalarda iyilerin daima başarıya ulaşacakları, kötülük yapanların hem dünyada hem ahirette sıkıntılarla karşılaşacakları bildirilmektedir.¹²⁷

¹²² Abdalbaki Güneş, *Kur'an Kıssaları ve Medeniyetlerin İnşası*, Gündönümü Yayınları, İstanbul 2005, ss. 42-43.

¹²³ Şimşek, *Kur'an Kıssalarına Giriş*, s. 77.

¹²⁴ Hicr 15/26-47; A'râf 7/11-17.

¹²⁵ Kutup, *Kur'an'da Edebî Tasvir*, s. 233.

¹²⁶ Âl-i 'İmrân 3/59.

•Yüce Allah kıssalarla peygamberlere ve onları yalanlamayıp inanan güzide kullarına ihsan ettiği nimetlerden bahsetmektedir. Böylelikle hitap edilen kitleye Allah’a olan bağlılıklarının karşılıksız kalmayacağı mesajı verilmektedir.¹²⁸

•Kur’ân anlatılan kıssalarla insanların varlık amacını anlaması sağlanmak istenmiştir.¹²⁹

•Kıssalar insanları yalnızca Allah’a imana çağırarak birlikte bazı ahlaki davranışlara da değinmektedir. İnsanın fitratına aykırı olan kötü davranışlardan, günahlardan, her türlü şirkten uzak durmak gerektiği vurgulanırken; güzel davranışlar, insana değer katan erdemler, amel-i salih tavsiye edilmektedir.¹³⁰

•Muhalliflere karşı yapıcı bir iletişim kurma becerisini kazandırmayı amaçlar.¹³¹

•Hakka davetin gerekliliğini Peygamber ve beraberindeki mü’minlere öğretmek.¹³²

•Kur’ân kıssalarının alt hedeflerinden biri ise kâfirlere karşı tartışma ve diyalog üslubunu öğretmektir.¹³³

•Asıl amaç tarihi bilgi vermek değil, ders vermektir.¹³⁴

Her bir insan farklı duygu ve düşüncelere, farklı bakış açılarına sahip olduğundan, kıssaları okuyan insanların duygu ve düşüncelerine, ihtiyaçlarına, bağlı bulundukları toplumun ahlakına, içerisinde bulundukları ruh haline bağlı olarak çok çeşitli amaçlar ve faydalar saymak pek tabi mümkündür.¹³⁵ Bununla birlikte Kur’ân’ın indiriliş gayesiyle aynı noktada birleştiği görülen kıssaların insanları tek ve bir olan Allah’a inanmaya davet etmek ve onları iyi olana yönlendirip kötülükten uzaklaştırmak gibi temel amaçları vermek istediği anlaşılmaktadır.

Kıssa kavramı hakkında söylenen sözler, beyan edilen fikirler elbette bunlarla sınırlı değildir. Bu bölümde kıssalar üzerine yazılan eserlere ve konuyla ilgili araştırma yapan ilim insanlarının çalışmalarına dayanarak, ortak olan hususlar ve genelin kabul ettiği meseleler üzerinde durulmaya çalışıldı

¹²⁷ Güneş, *Kur’an Kıssaları ve Medeniyetlerin İnşası*, s. 48.

¹²⁸ Kutup, *Kur’an’da Edebî Tasvir*, s. 233.

¹²⁹ Öze, *Kur’an ve Tefsir Terimleri Sözlüğü*, s. 92.

¹³⁰ Mustafa Öztürk, *Kur’an Kıssalarının Mahiyeti*, KURAMER, İstanbul 2016, s. 213.

¹³¹ Abdul-Raof, *Exploring the Qur’an*, s. 224.

¹³² Abdürrabbih, *Buḥus fî Kasasî’l-Kur’ân*, s. 100.

¹³³ Abdürrabbih, *Buḥus fî Kasasî’l-Kur’ân*, s. 118.

¹³⁴ İsmail Karagöz vd., *Dini Kavramlar Sözlüğü*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2015, s. 376.

¹³⁵ Görgün, “Kur’an Kıssaları’nın Neliği (Mahiyeti) Üzerine”, s. 39.

İKİNCİ BÖLÜM

KUR'ÂN'DA HZ. İSÂ KISSASI

Kur'ân'daki tüm kıssalar doğrudan ya da dolaylı olarak ahlaki erdemleri konu edinmekle birlikte her kıssanın diğer kıssalardan farklı bir ahlaki derse sahip olduğu bilinmektedir. Örneğin, Nûh kıssasında verilmek istenen ana ahlaki ders tevhidîdir; Lût kıssasında lûtîlik; Şuayb kıssasında insanlar arasında adaleti elde etmek ve yolsuzluğa son vermek; Mûsa kıssasında yozlaşmış zorba hükümdarlara karşı kibar bir dille mücadele etmek. İsâ kıssasının ana mesajı tek tanrı konusuyla alakalıdır. Yani Allah'ın birliği ve Hz. İsâ'nın yalnızca bir peygamber olduğu bu kıssanın vurguladığı temel meseledir.¹³⁶

Ey Kitab ehli! Dininizde sınırları aşmayın ve Allah hakkında ancak hakkı söyleyin. Meryem oğlu İsa Mesih, ancak Allah'ın peygamberi, Meryem'e ulaştırdığı (emriyle onda var ettiği) kelimesi ve kendisinden bir ruhtur. Öyleyse Allah'a ve peygamberlerine iman edin, “(Allah) üçtür” demeyin. Kendi iyiliğiniz için buna son verin. Allah ancak bir tek ilahdır. O çocuk sahibi olmaktan uzaktır. Göklerdeki her şey, yerdeki her şey onundur. Vekil olarak Allah yeter.¹³⁷

Çalışmanın bu bölümünde Hz. İsâ'nın hayatı, peygamberliği, Kur'ân'ın Hz. İsâ'yı nasıl tanıttığı ve yaşadığı toplumun özellikleri ele alınacaktır.

2.1. Hz. İsâ (a.s.)

2.1.1. İsâ Kelimesinin Etimolojisi

Kur'ân'da İsâ ismi yirmi beş kere zikredilmekle beraber, “Mesih” ve “Meryem oğlu” gibi betimlemelerle birlikte veya ayrı kullanımlarıyla takriben otuz beş kere zikredildiği bilinmektedir. Hz. İsâ'dan çoğunlukla Medeni surelerde (Bakara, Âl-i İmrân, Nisâ, Mâide, Tevbe, Ahzâb, Hadîd, Saf) bahsedilmektedir. Bununla birlikte bazı Mekki surelerde (En'am, Meryem, Mü'minûn, Şûrâ, Zuhruf ve Enbiya) Hz. İsâ'nın ismi yer almaktadır.¹³⁸

Kur'ân'da Hz. İsâ adı çokça zikredilen peygamberlerden biridir. İsâ ismi özel bir isim olmakla birlikte kökünün Arapça mı yoksa İbranice mi olduğu konusunda farklı görüşler mevcuttur. Meşhur dil bilimci Sibeveyh عيسى kelimesinin acem bir

¹³⁶ Abdul-Raof, *Exploring the Qur'an*, ss. 210-217.

¹³⁷ Nisâ 4/171.

¹³⁸ Geoffrey Parrinder, *Jesus In The Qur'an*, Faber and Faber, London 1965, s. 18.

isim olduğunu düşünmektedir.¹³⁹ Ayrıca dil bilimcilerin çoğu Îsâ isminin İbrânîce yahut Süryânîce'den geldiğini konusunda hemfikiridir.¹⁴⁰

Bir kısım batılı âlimler Îsâ isminin İslama Yahûdilerden girmiş olduğunu öne sürmektedirler. Diğer bir kısım batılı âlimler Mûsâ ile uyumlu ve ahenkli, İbranice bir kelime olan *Yeşhua* kelimesinin fonetik bir değişimle Süryânîceye *Yeşû* olarak geçtiğini belirtip Îsâ isminin Yeşû'dan türediğini vurgulamaktadır. Yeşû ismi hâlis, saf, katışıksız, arı gibi anlamlara gelmektedir.¹⁴¹

Yahûdiler ise hor görmek ve küçük görmek için Esau'nun ruhunun Hz. Îsâ'ya geçtiğini iddia etmişlerdir. Îsâ ve Esau arasındaki isim benzerliğini kullanarak İsa isminin Esau'dan geldiğini düşünmektedirler.¹⁴² Ancak bu iddianın bir dayanağı bulunmamaktadır. Nitekim Talmud'un hiçbir cildinde Îsâ'nın Esau ile karşılaştırılmasına rastlanmamaktadır.¹⁴³

Îsâ isminin Arapça kökene sahip olduğunu iddia edenler iki gruba ayrılmaktadır. Birinci grup Îsâ isminin ع-ی-س kökünden geldiğini öne sürerken diğer grup ع-و-س kökünden türediğini ileri sürmektedir.¹⁴⁴ ع-و-س kökünden gelen عاس fiili çalışıp emek çekmek, sıkı çalışmak anlamına gelmektedir. İsim olarak العوس tüyleri oldukça beyaz olan bir koyun çeşidine denilmektedir. İsim olarak ع-ی-س kökü isim olarak damızlık devenin menisi anlamına gelmektedir. العيس içine kumrallık karışan beyaz develer anlamında kullanılmaktadır.¹⁴⁵

Bir diğer görüşe göre Îsâ ismi İşu'nun Arapçalaşmış şeklidir. Bu iki ismin kökü mesh'ten gelmektedir. Hz. Îsâ ile anlam ilişkisi de onun kendisini günahlardan temizleyen su ile meshedilmiş olmasından gelmektedir.¹⁴⁶

Batıdaki literatürde Îsâ ismi kullanılmaz, onun yerine Jesus ismi kullanılır. Latince olan Jesus isminin Yunanca *Iesus*dan türediği bilinmektedir.¹⁴⁷ Bu isim

¹³⁹ İbn Manzur, *Lisânü'l-Arab*, C. IX, s. 497.

¹⁴⁰ Fîrûzâbâdî, *Kâmûsî'l-Muhît*, C. III, s. 2673.

¹⁴¹ Muhammed Ali Sâbûnî, *en-Nübüvve ve'l-enbiya*, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut 1985, s. 204.

¹⁴² G. C. Anawati, "Îsâ", *Encyclopaedia of Islam*, c. 4, E. J. Brill, Leiden 1978, s. 81.

¹⁴³ Parrinder, *Jesus In The Qur'an*, s. 16.

¹⁴⁴ Ömer Faruk Harman, "Îsâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 22, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2000, s. 465.

¹⁴⁵ Fîrûzâbâdî, *Kâmûsî'l-Muhît*, C. III, s. 2673; İbn Manzur, *Lisânü'l-Arab*, C. IX, s. 497; İsfahanî, *Müfredât*, s. 700.

¹⁴⁶ Kadı Nâsirüddin Ebû Said Abdullah bin Ömer bin Muhammed eş-Şirâzî el- Beydâvî, *Envaru't-Tenzil ve Esrârü't- Te'vil*, C. I, Abdülvehhab Öztürk (çev.), Kahraman Yayınları, İstanbul 2011, s. 385.

İbrânîce olan Yeşua'dan gelmektedir. Yeşua “Tanrı’nın kurtuluşu” veya “o ki onun kurtuluşu Yahve’dir” manasına gelen Yehôşua’nın kısaltılmış halidir.¹⁴⁸ Batı kültüründe kullanılan diğer bir isim *Christ*’dir. Christ İbrânîce “kutsal yağ ile yağlanmış kişi” veya “vaftiz edilmiş kişi” anlamlarına gelen Mesih isminin Yunancaya tercüme edilmiş hali olup, Hz. Îsâ’nın bir unvanı olarak kullanılmaktadır.¹⁴⁹ Sonuç olarak Îsâ isminin kökeninin Arapça veya İbrânîce olduğunu iddia eden âlimlerin görüşlerini dikkate alarak bu farklılıkların Îsâ ismine anlamsal bir zenginlik kattığı ve Hz. Îsâ’yı niteleyen manalara geldiği söylenebilir.

2.1.2. Hz. Îsâ’nın Kimliği, Ailesi ve Yetiştği Çevre

Kaynaklarda Hz. Îsâ’nın hayatının ilk yıllarına ait fazla bilgiye rastlanmamakla¹⁵⁰ birlikte Hz. Îsâ’nın annesi Meryem’in babasının Hub’um b. Süleyman’nın soyundan olduğu bilinmektedir.¹⁵¹ Hz. Meryem’in babası İmran’ın, Beni İsrâîl âlimleri arasında kıymetli bir âlim olduğu ve toplum içerisinde meşhur bir kimse olduğu bilinmektedir.¹⁵² Kur’ân’ın üçüncü suresi ismini İmrân ailesinden almaktadır ve bu aile Kur’ân’da övülmektedir.¹⁵³ Doğduğu yer konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Kimilerine göre doğum yeri Beytülmağdis’in yakınında bir mevkide olan Beytüllahm’dır.¹⁵⁴ Ancak dört kanonik İncil’de Hz. Îsâ’nın memleketi Nâsıra olarak kabul edilmektedir. Bununla birlikte memleket kelimesinin illaki doğum yeri anlamına gelmediğini de kabul ederler. Yani Beytüllahm’da doğduğunu kabul ederler ancak memleketini Nâsıra olarak tanıtırılar.¹⁵⁵

Günümüzde İsrail Devleti sınırları içerisinde olan Nâsıra Hz. Îsâ’nın ilk çocukluk ve gençlik yıllarının geçtiği bir kasaba olarak bilinmektedir. Bununla birlikte Hz. Îsâ’nın dindaşları olan Yahûdilerle tartışmalarda bulunduğu yer

¹⁴⁷ Harman, “Îsâ”, c. 22, s. 465; Şeref Mercan, *İsrailoğulları Peygamberleri Hz. Musa ve Hz. İsa*, Nokta Kitap, İstanbul 2006, s. 69.

¹⁴⁸ Parrinder, *Jesus In The Qur’an*, s. 17.

¹⁴⁹ Geoffrey Parrinder, *A Concise Encyclopedia of Christianity*, Oneworld, Oxford 1998, s. 136.

¹⁵⁰ Harman, “Îsâ”, c. 22, s. 466.

¹⁵¹ Mustafa Asım Köksal, *Peygamberler Tarihi*, C. II, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1993, s. 303.

¹⁵² Sâbûnî, *en-Nübüvve ve’l-enbiya*, s. 206.

¹⁵³ Âl-i İmrân 3/33; Ebû’l-Fidâ’ İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr, *Büyük İslâm Tarihi*, Mehmet Keskin (çev.), Çağrı Yayınları, İstanbul 1994, s. 93.

¹⁵⁴ Köksal, *Peygamberler Tarihi*, s. 312.

¹⁵⁵ Harman, “Îsâ”, c. 22, s. 466.

Nâsıra'dır. Demek oluyor ki Hz. Îsâ'nın düşüncelerinin temelleri bu kasabada atılmıştır. Bu nedenle Nâsıra Hz. Îsâ için farklı bir değere sahip olmaktadır.¹⁵⁶

Hz. Îsâ'nın doğduğu dönemde nüfusu oldukça az olan bu kasabanın iklim koşulları çok elverişlidir. Yazlar sıcak, kışlar ılık geçer. Burada yaşayan halk zeytin, incir, limon gibi ürünler yetiştirmektedir. O dönemde bir bölgenin gelişmesi büyük oranda ticarete dayanıyordu. Nâsıra kasabası ticaret yollarının güzergâhında bulunmadığından o zamanlar pek meşhur bir şehir sayılmamaktadır.¹⁵⁷

Hz. Meryem'in Yûsuf adında bir nişanlısının olduğu bazı kaynaklarda zikredilmektedir.¹⁵⁸ Îsâ onların evliliklerinden önce dünyaya gelmiştir. Hz. Îsâ'nın doğumundan sonra Yûsuf eşi Meryem ile birlikte Mısır'a göçmüştür. Bir müddet sonra Yûsuf ailesini alıp memleketi Nâsıra'ya dönmüştür. Îsâ erişkinliğe ulaşınca Hz. Yahyâ tarafından Ürdün nehri kıyısında vaftiz edilmiştir. Vaftizden bir süre sonra kendisi peygamberlik görevine başlamıştır. Yahûdî din adamlarının baskılarına maruz kalmış ve Yahyâ'nın öldürülmesinden sonra Nâsıra'yı terk etmiştir. Kudüs dışındaki kasabalarda yaşayan insanları Yahûdiliğin aslına çağırmaya başlamıştır.¹⁵⁹

Hz. Îsâ sıradan bir aileye sahipti. Üvey babası Yûsuf orta halli bir geliri olan zanaat sahibi kimseydi. Hz. Îsâ'nın erkek ve kız kardeşleri vardı. Kaynaklarda kardeşleri hakkında detaylı bilgiye rastlanmamaktadır. Yalnızca kız kardeşlerinin Nâsıra'da evlendiği bilinmekte ve erkek kardeşlerinden çok teyze oğulları ön plana çıkmaktadır. Kuzenlerin kardeşlerden daha çok tanınmasının nedeni, onların Hz. Îsâ'ya destek olmalarından kaynaklandığı düşünülmektedir.¹⁶⁰

Bazı kaynaklarda Hz. Îsâ'nın ailesiyle ilgili yukarıdaki bilgiler zikredilirken bazı kaynaklar Hz. Meryem'in hiç evlenmediğini ve Hz. Îsâ'dan başka bir çocuğu olmadığını beyan etmektedir. Kısaca Hz. Meryem'in Yûsuf ile evliliği ve Hz. Îsâ'nın kardeşleri konusu üzerinde ittifak edilen bir mevzu değildir.¹⁶¹

¹⁵⁶ Mahmut Aydın, "Nâsıra", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 32, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2006, s. 397.

¹⁵⁷ Aydın, "Nâsıra", c. 32, s. 398.

¹⁵⁸ Matta 1:18.

¹⁵⁹ Süleyman Ateş, *Kur'an'da Peygamberler Tarihi*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul 2004, s. 270.

¹⁶⁰ Ernest Renan, *İsa'nın Hayatı*, Ziya İhsan (çev.), Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1945, ss. 4-6.

¹⁶¹ Ahmet Bedir, "Kur'an ve İncillere Göre Hz. İsa'nın Var Olduğu İleri Sürülen Kardeşleri Meselesi", *HÜİFD*, C. IV, Şanlıurfa 1998, s. 129.

Hız. İsa'nın bir eşı ve oğlu olduğu bazı kaynaklarda kaydedilmektedir. Eşı Mezdelli Meryem'dir ve Luka İncili'nde bu kadından günahkâr olarak bahsedilmektedir.¹⁶²

Bir Yahûdi olan Hız. İsa'nın hangi mezhepten olduğuna dair çeşitli rivayetler mevcuttur. Bununla birlikte, Ortodoks Yahudiliği oluşturan Essenîler, Ferisîler ve Zealotlar mezheplerinden birine bağlı olduğu düşünölmektedir. Bu gruplar içerisinde Hız. İsa'nın Ferisîlerle olan diyaloglarına İncillerde rastlamak mümkündür. Bu diyaloglarda Hız. İsa Ferisîlere karşı ağır eleştiriler yapmaktadır. Buradan Hız. İsa'nın Ferisîliğe bağlı olduğu çıkarımı yapılmaktadır.¹⁶³

Ferisîler dinin şer'i kurallarına sıkı sıkıya bağlı oldukları bilinmektedir. Onlar Yahûdiliği şeriat merkezli bir din olarak uygulamaktaydılar. Dinin koyduğu yasaların toplumsal alanda ve yönetimde uygulanması gerektiğini savunmaktaydılar. Sadûkîler grubu önemli ilim adamlarından oluşturmaktaydı. Bu grup geleneği reddetmekte rivâyetleri dikkate almamaktaydı. Bununla birlikte Yahûdiliğin ceza hukukunu büyük bir itina ve titizlikle uygulamaktaydılar. Zealotların amacı ise o dönemde Roma valisi tarafından yönetilen Yahûdileri bağımsızlığına kavuşturmaktır. Onlara göre Yahûdilerin yabancı bir yönetimi kabul etmesi Allah'a karşı gelmek demektir. Öyle ki yabancılarla iş birliği yaban Yahûdilere baskı yaptıkları ve bazılarını öldürdükleri belirtilmektedir. Essenilerin diğer gruplardan farklı olarak toplumdan ayrışmış bir şekilde münzevi bir hayat yaşadıkları bilinmektedir.¹⁶⁴

Nâsıra küçük bir kasaba olduğundan burada nitelikli okullardan söz etmek mümkün değildir. Hız. İsa büyük olasılıkla yaşadığı bölgede var olan sinagoglarda yürütölen eğitömlere katılmış olabilir. Vaaz etme ve tartışma yöntemi Hız. İsa'nın teolojik bir aldığını kanıtlar niteliktedir. Hız. İsa Filistin'de konuşulan İbrânî diliyle karışık Suriye lehçesi bir dil kullanmakta olduğu kabul edilir. Onun İbrânîceyi çok iyi bildiği ancak genellikle Aramîce konuştđu ifade edilmektedir. Yine o dönemde Yunanca belli bir kesim tarafından bilinen bir dildi. Ancak Hız. İsa'nın Yunancayı

¹⁶² Mercan, , *İsrailoğulları Peygamberleri Hız. Musa ve Hız. İsa*, s. 86.

¹⁶³ Bekir Zakir Çoban, "Bir Yahudi Olarak Hız. İsa", *DEÜİFD*, C. XXV, 2007, ss. 55-56; Traugott Holtz, "Jesus", *The Encyclopedia of Christianity*, c. 3, William B. Eerdmans Publishing Company, Brill, Leiden 2003, s. 25.

¹⁶⁴ Ateş, *Kur'an'da Peygamberler Tarihi*, s. 281.

bildiği düşünülmemektedir. Nitekim o dönemde Yunancayı hükümet işlerinde çalışanlar ve putperestler konuşmaktadır. Hz. İsa bu iki gruba da girmemektedir.¹⁶⁵

Hz. İsa'nın yaşadığı dönemi özetlemek gerekirse sıradan bir aileye sahip olan Hz. İsa'nın bulunduğu bölgedeki yerel ve çok da donanımlı olmayan kurumlarda eğitim gördüğünden, bununla birlikte toplumda çeşitli grupların, oluşumların var olduğu ve bunların bir kısmının siyasi amaç güttüğü bir toplumun varlığından söz etmek mümkün görünmektedir.

2.1.3. Kur'an-ı Kerim'de Hz. İsa'nın Özellikleri

Kur'an-ı Kerim'de Hz. İsa "ulu'l-azm"¹⁶⁶ peygamberlerden biri olarak zikredilmektedir. Kur'an'da 15 surede ve 93 ayette Hz. İsa kıssasından bahsetmektedir ki bunlar Müslüman kristolojisinin temelini oluşturur.¹⁶⁷

İsa isminden hariç Kur'an'da İbn Meryem ve Mesih gibi isimlerle ve birçok farklı niteliklerle anılmaktadır. İsa ismi Kur'an-ı Kerim'de 25 kez geçerken, *Mesih* ismi 11 kez *Meryem'in oğlu* tabiri ise 23 kez zikredilmiştir.¹⁶⁸ Hz. İsa'dan bahseden ayetlerin temel vurgusu onun sadece bir kul ve Allah'ın elçisi olduğu üzerinedir. Böylece Hz. İsa'yı rab olarak gören Hristiyanların yanlış itikatlarını düzeltmek amaçlanmaktadır.¹⁶⁹

Kur'an'da Hz. İsa'yı niteleyen diğer kavramlar şunlardır:¹⁷⁰

• Müeyyed: وَأَيَّدْنَاهُ بِرُوحِ الْقُدُسِ “Onu Ruhul-Kudüs (Cebrail) ile destekledik.”¹⁷¹

• Rûhullah: أَلْقَاهَا إِلَى مَرْيَمَ وَرُوحٌ مِنْهُ “Meryem oğlu İsa Mesih, ancak Allah'ın peygamberi, Meryem'e ulaştırdığı (emriyle onda var ettiği) kelimesi ve kendisinden bir ruhtur.”¹⁷²

• Kelime: فَتَنَّاكَ الْمَلَكُ وَهُوَ قَائِمٌ يُصَلِّي فِي الْمَحْرَابِ أَنَّ اللَّهَ يُبَشِّرُكَ بِيَحْيَى مُصَدِّقًا بِكَلِمَةٍ مِنَ اللَّهِ وَسَيِّدًا “Zekeriya mabedde namaz kılarken melekler ona, "Allah sana,

¹⁶⁵ Renan, *İsa'nın Hayatı*, ss. 10-11; Holtz, “Jesus”, *The Encyclopedia of Christianity*, c. 3, s. 25.

¹⁶⁶ Sabırlı, gayretli, kararlı kimseler. Bkn: Muhammed Aruçi, “Ülül-Azm”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 42, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2012, s. 294.

¹⁶⁷ Anawati, “İsa”, *Encyclopaedia of Islam*, c. 4, s. 81.

¹⁶⁸ Şevki Ebû Halil, *Kur'an Atlası*, Enver Arpa (çev.), Fecr Yayınevi, Ankara 2007, s. 113.

¹⁶⁹ Harman, “İsa”, c. 22, s. 469.

¹⁷⁰ Harman, “İsa”, c. 22, s. 469.

¹⁷¹ Bakara 2/87.

¹⁷² Nisâ 4/171.

kendisinden gelen bir kelimeyi (İsa'yı) doğrulayıcı, efendi, nefesine hakim ve salihlerden bir peygamber olarak Yahya'yı müjdeler" diye seslendiler.”¹⁷³

• Vecîh: اِذْ قَالَتِ الْمَلَكَةُ يَا مَرْيَمُ إِنَّ اللَّهَ يُبَشِّرُكِ بِكَلِمَةٍ مِنْهُ اسْمُهُ الْمَسِيحُ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ وَجِيهًا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَمِنَ الْمُقَرَّبِينَ “Hani melekler şöyle demişti: ‘Ey Meryem! Allah seni kendi tarafından bir kelime ile müjdeliyor ki, adı Meryemoğlu İsa Mesih'dir. Dünyada da, ahirette de itibarlı ve Allah'a çok yakın olanlardandır’.”¹⁷⁴

• Sâlih: O, beşikte de, yetişkin çağında da insanlarla konuşacak, salihlerden olacaktır.”¹⁷⁵

• Resûl: “Allah onu İsrâîloğullarına bir Peygamber olarak gönderecek.”¹⁷⁶

• Mübeşşir: وَإِذْ قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ يَا بَنِي إِسْرَءِيلَ إِنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُمْ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيَّ مِنْ التَّوْرَةِ وَمُبَشِّرًا بِرَسُولٍ يَأْتِي مِنْ بَعْدِي اسْمُهُ أَحْمَدٌ فَلَمَّا جَاءَهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ قَالُوا هَذَا سِحْرٌ مُبِينٌ “Hani, Meryem oğlu İsa, “Ey İsrailoğulları! Şüphesiz ben, Allah'ın size, benden önce gelen Tevrat'ı doğrulayıcı ve benden sonra gelecek, Ahmed adında bir peygamberi müjdeleyici (olarak gönderdiği) peygamberiyim” demişti. Fakat (İsa) onlara apaçık mucizeleri getirince, “Bu, apaçık bir sihirdir” dediler.”¹⁷⁷

• Münebbi: “Evlerinizde ne yiyip ne biriktirdiğinizi size haber veririm.”¹⁷⁸

• Musaddık: وَمُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيَّ مِنَ التَّوْرَةِ وَلَأَجَلَ لَكُمْ بَعْضَ الَّذِي حُرِّمَ عَلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ “Benden önce gelen Tevrat'ı doğrulayıcı olarak ve size haram kılınan bazı şeyleri helâl kılmak için gönderildim”¹⁷⁹

• Âyet: “Meryem oğlu İsa'yı ve annesini büyük bir mucize kıldık ve her ikisini de oturmaya elverişli, akarsulu yüksek bir yere yerleştirdik.”¹⁸⁰

• Merfû: “Fakat Allah onu kendisine yükseltmiştir. Allah üstün ve güçlüdür, hüküm ve hikmet sahibidir.”¹⁸¹

¹⁷³ Âl-i ‘İmrân 3/39.

¹⁷⁴ Âl-i ‘İmrân 3/45.

¹⁷⁵ Âl-i ‘İmrân 3/46.

¹⁷⁶ Âl-i ‘İmrân 3/49.

¹⁷⁷ Saf 61/6.

¹⁷⁸ Âl-i ‘İmrân 3/49.

¹⁷⁹ Âl-i ‘İmrân 3/50.

¹⁸⁰ Mü'minûn 23/50; Meryem 19/21.

¹⁸¹ Nisâ 4/158.

• Temizlenmiş: “Hani İdû Qal Allahu Ya İhsâ İnni Mufîk Râfîk İli Mupherak Min Adînin Kfurû” Allah şöyle buyurmuştu: "Ey İsa! Şüphesiz, senin hayatına ben son vereceğim. Seni kendime yükselteceğim. Seni inkâr edenlerden kurtararak temizleyeceğim.”¹⁸²

• Göz aydınlığı: “Fakli Vashribi Vafri Einâ Fâma Tarih Min Al-Bashr Adâ Ffûli İnni Ndrû Lirrahmân” “Ye, iç, gözün aydın olsun. İnsanlardan birini göreceksin, ‘Şüphesiz ben Rahmân'a susmayı adadım’.”¹⁸³

• Abd, Nebî: “Qal İnni Abdû Allahu Atâni Al-Kitâb Vajalni Nibâ” “Şüphesiz ben Allah'ın kuluyum. Bana kitabı (İncil'i) verdi ve beni bir peygamber yaptı.”¹⁸⁴

• Mübârek: “Wajalni Mubârakâ İnni Mâ Kunt Vâvâni Bialvâlû ve zâkû Mâ Dunt Hiyâ” “Nerede olursam olayım beni kutlu ve erdemli kıldı ve bana yaşadığım sürece namazı ve zekâtı emretti.”

• İlim veya Âlem: “Wâne Lilmâ Lilsâce Flâ Tmtrû Bihâ Vattibû Hâ Vîrâṭ Mstqîm” “Şüphesiz o Kıyametin (kopacağı) bir bilgisidir. Artık onun hakkında asla şüphe etmeyin, bana uyun, bu doğru bir yoldur.”¹⁸⁵

• Rahmet: “Qal Kâlik Qal Rûk Hu Eî Hî Vlnjle Aie Linnâs Vرحمة منى Vكان أمراً مقضياً” “Rabbin diyor ki: O benim için çok kolaydır. Onu insanlara bir mucize, katımızdan bir rahmet kılmak için böyle takdir ettik. Bu zaten (ezelde) hükme bağlanmış bir iştir” dedi.”¹⁸⁶

• Mesih: Mesih kavramı Hz. İsa (a.s.)'nın lakabıdır. Ve İbrânîce'den geldiği bilinmektedir. Kelime İbrânîcede mübarek anlamına gelen *Meşîha* kavramından gelmektedir.¹⁸⁷

• Kendisine nimet verilmiş: “İsa, İnn Hu İla Abdû Anemâ Eî Vajelnâ Mâ Lînni İsrâîl” “İsa, sadece, kendisine nimet verdiğimiz ve İsrailoğulları'na örnek kıldığımız bir kuldur.” Hz. İsa her peygamber gibi gönderildiği topluma model olarak vazifelendirilmiş bir kuldur.¹⁸⁸

• Allah Hz. İsa'yı sâlih olarak nitelemektedir. “Zekeriya'yı, Yahya'yı, İsa'yı, İlyas'ı doğru yola erdirmiştik. Bunların hepsi sâlih kimselerden idi.”¹⁸⁹ Sâlih, “dînî ve ahlâkî bakımdan iyi davranışlara sahip kişi”¹⁹⁰ anlamına gelmektedir.

¹⁸² Âl-i İmrân 3/55.

¹⁸³ Meryem 19/26.

¹⁸⁴ Meryem 19/30.

¹⁸⁵ Zuhurf 43/61.

¹⁸⁶ Meryem 19/21.

¹⁸⁷ Beydâvî, *Envaru't- Tenzil ve Esrâru't- Te'vil*, C. I, s. 385.

¹⁸⁸ Zuhurf 43/59.

¹⁸⁹ En'am 6/85.

2.2. Hz. İsa'nın Yaşadığı Toplumun Özellikleri

Hz. İsa öncesi M.Ö. 332'de Filistin bölgesi Büyük İskender tarafından işgal edilmiş ve bu bölgede Yunan kültürü yayılmaya başlamıştır. M.Ö. 63'e gelindiğinde ise Filistin bölgesi Roma'ya bağlı bir krallık haline gelmiştir. Bu krallığın başında "Büyük Herod" bulunmaktaydı. Daha sonra bu bölge Roma valileri tarafından yönetilmeye başlanmıştır. Bu yönetim şekli içerisinde Yahudiler yargılama özerkliğine sahip olmuştur. Kendilerine özel mahkemeleri vardır. Roma yönetimi, topraklarında bulunan milletlere dinî yaşamaları hususunda önemli bir alan bırakmaktadır. Bununla birlikte Roma'ya karşı olan hareketlere çok sert karşılık vermektedir. Bu durumda Yahûdilere belli düzeyde hoşgörülü davranan putperest Roma ile kendilerini "Tanrı'nın seçilmiş halkı" olarak gören ve dünyaya hâkim olmalarını söyleyen dini bir anlayışa sahip Yahûdilerin barış ve huzur içerisinde yaşamaları mümkün değildir. Bundan dolayı Hz. İsa zamanında Yahûdiler başlarındaki Roma hükümrânlığına katlanamaz durumdadırlar.¹⁹¹

Hz. İsa İsrâîloğullarına gönderilen son peygamberdir. İsrâîl Hz. Yâkûb'un ünvanıdır. Bu soydan gelenlere İsrâîloğulları denilmektedir. Kur'an'da bu kavimden çokça bahsedilmektedir. Araplarla İsrâîloğulları iç içe yaşamıştır bu nedenle aralarında kültür etkileşimi olmuştur. Kur'an'da İsrâîloğullarından sıklıkla bahsedilmesinin nedenlerinden biri de budur.¹⁹²

Hz. İsa zamanında Filistin'de yaygın iki inanç mevcuttu; Yahudilik ve Putperestlik. Yahudiler nüfus bakımından putperestlerden üstündür.¹⁹³ Yahudilik ise çeşitli akımlardan farklı gruplardan oluşmaktaydı. Bunlar ortodoksi ve heterodoksi olmak üzere iki temel gruba ayrılmaktadır. Yahudiliğin içinde yer alan ortodoksi grupların en büyüğü Ferisîlerdir. Diğer bir grup ise Sadûkiler'dir. Bunlar tapınak çevresinde aktif bir akım olarak bilinmektedir. Her iki grup da Sanhedrin adı verilen ve dönemin din ve fetva kurulu mahiyetindeki bu yüksek mahkemede etkili bir güce sahiptiler. Hz. İsa'nın hem Ferisîlerle hem Sadûkilerle ciddi tartışmalar yaşadığı bilinmektedir. Bilhassa Sadûkilerin Hz. İsa'nın söylemine karşı ağır muhalefet yaptıkları anlaşılmaktadır. Bir başka ortodoksi grup ise Zelotlar'dır. Zelotlar

¹⁹⁰ Mustafa Çağrı, "Sâlih", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 36, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2009, s. 31.

¹⁹¹ Çoban, "Bir Yahudi Olarak Hz. İsa", s. 45.

¹⁹² Süleyman Ateş, "İsrâîloğulları", *Kur'an Ansiklopedisi*, c. 5, KUBA Yayınları, İstanbul, s. 330.

¹⁹³ Çoban, "Bir Yahudi Olarak Hz. İsa", ss. 45-46.

İsrâîloğulları milliyetçiliğini savunan ve siyasal bağımsızlık kazanmak isteyen bir cemaat olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu cemaatin siyasî yanı ağır basmaktadır.¹⁹⁴

Heterodoksal hareketlere değinecek olursak ilk akla gelen gruplar Samaritanlar ve Essenîler'dir. Kudüs yerine Samarya'yı kutsal kabul eden Samaritanlar kendilerini Mûsâ'nın gerçek temsilcileri olarak görürler. Bunlar dışında Hz. Îsâ zamanında toplumda var olan başka bir dinî grup ise Nasuralar'dır. Nasuralar, gerçek Tevrat'ın kendi yanlarında olduğunu iddia etmekle beraber ortodoksi Yahûdi gruplarını Mûsâ'nın dinini bozmakla itham etmekteydiler. Bunların haricinde vaftizciler/gusülcüler gibi daha birçok akım heterodoksal gruplar arasında sayılabilir.¹⁹⁵

Hz. Îsâ'nın hangi Yahûdi grup içerisinde yetiştiğine dair farklı görüşler mevcuttur ancak onun muhatap olduğu Yahûdi grubu Ortodoks Yahûdilerdir. Hz. Îsâ dönemine kadar Ortodoks Yahûdilerin üzerinde ittifak ettikleri bir inanç sistemine rastlanmamaktadır. Örneğin, Ferisîler ahirete inanırken, Sadûkîler de ahiret inancı yoktur. Ancak Tevrat'a bakıldığında bazı temel inanç öğelerinden bahsedildiği görülmektedir. Bunlardan ilk akla gelen Tanrı inancıdır. Mabedler dini yaşantı başta olmak üzere sosyal, kültürel ve ekonomik açıdan hayatın merkezindedir. Yahûdi "Kanun"u, büyük bir öneme sahiptir. Yahûdilik o dönemde de yüzünü dünyaya dönen, dünyevi işleri dinden ayırmayan bakış açısına sahip bir din olmaktadır.¹⁹⁶

O dönemde bölgede yarı bağımsız özerk bir yönetim mevcuttu. Bu yönetimi Herod ailesi sağlamaktaydı. Bölgede görevli olan valiler Roma İmparatorluğuna karşı sorumluydular. Yahûdiler herhangi bir anlaşmazlık çıktığında sorunu kendi dinlerinin hukuk kurallarına göre çözerlerdi. Tapınaklar Yahûdilerin hayatlarının tam orta yerinde konumlanmaktadır. Sosyal, kültürel ve ekonomik açıdan tapınağın işlevi oldukça fazla ve önemlidir.¹⁹⁷

Mevcut kaynaklar dönemin din adamları için ahlaki olmayan davranışlarda bulunduklarını kaydederken idarecilerin de siyasi görevlerini kötüye kullandıklarından bahsetmektedir. Dönemin önde gelen şahısları veya peygamber olarak tanımlanan kişiler insanları bu ahlaki ve siyasi bozulmuşluğa karşı bilinçlendirmekteydi. Bu karşı çıkış topluma yön veren siyasîleri ve din adamlarını

¹⁹⁴ Şinasi Gündüz, *Hristiyanlık*, İSAM Yayınları, Ankara 2018, ss. 16-17.

¹⁹⁵ Gündüz, *Hristiyanlık*, ss. 17-18.

¹⁹⁶ Çoban, "Bir Yahudi Olarak Hz. İsa", s. 46.

¹⁹⁷ Gündüz, *Hristiyanlık*, s. 18.

rahatsız etmiş, doğal olarak onların tepkisini çekmiştir. Örneğin, Hz. Yahya döneminin ahlaki bozulmalarını eleştiren etkili şahsiyetlerden biriydi. Yöneticilere getirdiği eleştiriler nedeniyle Herod tarafından şehit edilmiştir.¹⁹⁸ Yahûdi halkıyla ve toplumsal hayatla ilgili yukarıda verilen malumatların yanında Hz. Îsâ'nın etrafında bulunan kişilerin ve toplumun özelliklerinden Kur'ân şu şekilde söz etmektedir:

2.2.1. İnkâr Etmek

Hz. Îsâ peygamberliğini açıkladıktan sonra İsrâîloğullarının bir kısmı inanırken kaynaklara göre daha büyük bir kısmı inkâr etmiştir.¹⁹⁹

Her peygamber gibi Hz. Îsâ da nübüvvetinin ispatı olan mucizeler göstermiştir. Kur'ân bu mucizeleri şu şekilde sıralamaktadır:

- Beşikte iken insanlarla konuşma
- Çamurdan yapılan kuşun Hz. Îsâ'nın üflemesiyle uçuşması
- Doğuştan körü görür hale getirmesi ve alacalı hastası olanları iyileştirmesi
- Ölüleri diriltmesi²⁰⁰

İsrâîloğulları bütün bu mucizelere şahit olduktan sonra dahi Hz. Îsâ'nın peygamber olduğunu kabul etmemişlerdir. Onların bu mucizeler karşısında söyledikleri söz “ Bu ancak açık bir büyüdür”²⁰¹ diyerek cevap vermeleri olmuştur.

2.2.2. Tuzak Kurmak

İsrâîloğullarının inanmayanları yani kâfirleri Hz. Îsâ'ya tuzak kurmuşlardır. “İnanmayanlar Îsâ'ya tuzak kurdular; ama Allah onların tuzaklarını boşa çıkardı. Çünkü Allah tuzak kuranların tümünün üstündedir.”²⁰²

İsrâîloğulları Hz. Îsâ'ya karşı çeşitli planlar hazırlamışlardır. Örneğin, onu öldürmek için tuzak kurmaları, annesi Meryem'e iftira atmaları, Hz. Îsâ'nın doğumuyla ilgili ortaya attıkları dedikodular²⁰³ birer tuzak sayılmaktadır. Amacına ulaşmak için birilerinin arkasından sinsice iş çevirmenin toplumdaki bazı insanların tipik davranışı olduğu anlaşılmaktadır.

¹⁹⁸ Gündüz, *Hristiyanlık*, s. 19.

¹⁹⁹ Âl-i 'İmrân 3/52; Sâf 61/14.

²⁰⁰ Mâide 5/110.

²⁰¹ Mâide 5/110.

²⁰² Âl-i 'İmrân 3/54.

²⁰³ Bayraktar Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, C. IV, Bayraklı Yayınları, İstanbul 2006, s. 133.

2.2.3. İhtilafa Düşmek

Hız. İâ dönemindeki İsrâîloğullarının bazı konularda ayrılığa düştükleri ifade edilmektedir. Ayette Hız. İâ toplumunda oluşan ayrılıkları gidermek için gönderildiğini söylemektedir. Bir konu hakkında ihtilafa düşmek veya ayrılığa düşmek elbette her zaman olumsuz bir durum değildir. Ancak burada önemli olan husus ihtilafa düşülen konunun ne olduğudur. Kısaca, burada ihtilafa düşmek olumsuz bir tutum ve davranış olarak işlenmektedir. Zira sonraki ayete bakıldığında Allah, Hız. İâ'nın bu uyarısından sonra bir kısım insanların yine ayrılığa düştüğünü ve bu kimselerin azabı hak eden zalimler olduğunu bildirmektedir.

Peki, İsrâîloğullarının bir kısmı hangi konuda ihtilafa düşmüşlerdir? Bu sorunun cevabı ayetlerde zikredilmemektedir. Ancak tefsir kaynaklarında bu soruyla ilgili bir kısım yorumlar mevcuttur:

- Hız. Üzeyr'in Allah'ın oğlu olduğu konusunda ayrılığa düşmeleri
- Dinlerinin dünya ile olan hükümlerinde ihtilafa düşmeleri
- Çıkarlarına uymayan hükümleri değiştirmeye çalışmaları²⁰⁴
- Hız. İâ zamanında İsrâîloğullarının çeşitli mezheplere (Sadûkiler, Feisîler, Essenîler gibi) ayrılmaları²⁰⁵

Ayrıca şunu da ifade etmek gerekir ki burada bahsedilmiş olan, ihtilafa düşen toplum Hristiyanlar değil Yahûdilerdir. Nitekim o tarihte Hristiyan mezhepleri dolayısıyla görüş ayrılıları henüz vuku bulmamıştır.²⁰⁶

2.2.4. Yüce Allah'a Karşı Yalan Uydurmak

Hız. İâ İsrâîloğullarına peygamberliğini açıklarken Tevrat'ı doğrulayıcı ve Ahmed isminde bir peygamberi müjdeleyici olarak gönderildiğini ifade etmektedir. Bu tebliğle birlikte Hız. İâ kavmine bir takım mucizeler de göstermektedir. Bunlar; ölüleri diriltme, doğuştan kör ve alaca hastalarını iyileştirme, evlerde saklanan şeyleri bildirme, çamurdan yapılan kuş şeklinin üflemesiyle canlanması.²⁰⁷ İsrâîloğulları bu mucizeleri görmelerine rağmen bunların sihir olduğunu iddia

²⁰⁴ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, C. XVII, s. 352.

²⁰⁵ Seyyid Kutub, *Fizılâl-il- Kur'an*, C. XIII, Bekir Karlığa vd. (çev.), Beyan Yayınları, İstanbul, s. 213.

²⁰⁶ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, C. XVII, s. 351.

²⁰⁷ Âl-i 'İmrân 3/49; Mâide 5/110.

ettirler.²⁰⁸ Hz. İsa'ya bu şekilde davranmaları aslında Allah'a karşı yalan uydurmaları anlamına gelmektedir. Çünkü Allah Hz. İsa'nın diliyle kendilerini İslam'a çağırılmış, onlar bu daveti kabul edecekleri yerde mucizeleri sihir, dolayısıyla Hz. İsa'yı da sihirbaz olarak görmüşlerdir.²⁰⁹ Allah bu tavırlarını zalimlik olarak nitelemektedir. "İslam'a çağrılırken, Allah'a karşı yalan uydurandan daha zalim kimdir?"²¹⁰

2.2.5. İftira Atmak

Hz. Meryem kucağında bebeğiyle kavmine gelince insanlar onu ayıpladı ve kınadılar. Hz. Meryem'in kötü bir fiil işlediğine kanaat getirdiler. Bu durum ayetlerde şöyle işlenmektedir. "Kucağında çocuğu ile halkının yanına geldi. Onlar şöyle dediler: Ey Meryem! Çok çirkin bir şey yaptın! Ey Hârûn'un kız kardeşi! Senin baban kötü bir kimse değildi. Annen de iffetsiz değildi."²¹¹

Bazı Yahûdiler Hz. Meryem'in zina ettiğini iddia ederek ona büyük bir iftirada bulunmuşlardır.²¹²

Hz. İsa'nın peygamberliğine inanmayan Yahûdiler, ona bozgunculuk çıkarmak, dinlerini bozmak gibi iftiralar atmış, Romalılardan Hz. İsa'nın cezalandırılmasını talep etmişlerdir.²¹³ Ahlaki olarak olumsuz görülen yapıcı ve yararlı olmayan iftiranın toplumun ileri gelen kimseleri tarafından ifa edilen bir davranış olduğu anlaşılmaktadır.

2.2.6. Peygamber Öldürmek

"Andolsun, İsrâîloğullarından sağlam söz almış ve onlara peygamberler göndermiştik. Fakat her ne zaman bir Peygamber onlara nefislerinin hoşlanmadığı bir hükmü getirdiyse; onlardan bir kısmını yalanladılar, bir kısmını da öldürdüler."²¹⁴ İsrâîloğulları denilince akla gelen olumsuz davranışlardan biri de onların peygamber öldürmeleridir. Öyle ki bu vasıfla meşhur olmuşlardır. Köklü bir geçmişe sahip olan bu toplum atalarından itibaren peygamber öldürme gibi çirkin adetleri bünyesinde barındırmaktadır.²¹⁵

²⁰⁸ Sâf 61/6.

²⁰⁹ Muhammed Ali es- Sâbûnî, *Safvetü 't-Tefâsîr*, C. VI, Sadreddin Gümüş ve Nedim Yılmaz (çev.), İz Yayınları, İstanbul 2003, s. 382.

²¹⁰ Sâf 6/7.

²¹¹ Meryem 19/26-27.

²¹² Nisâ 4/157.

²¹³ İhsan Süreyya Sırma, *Peygamberler Tarihi*, Beyan Yayınları, İstanbul 2013, s. 207.

²¹⁴ Mâide 5/70; Bakara 2/87.

²¹⁵ Sâbûnî, *Safvetü 't- Tefâsîr*, C. II, s. 121.

İsrâîloğullarının ayette bahsedilen tutum ve davranışlarından doğrudan Hz. İsa dönemindeki İsrâîloğulları zikredilmese de İncillerden bu tutum ve davranışın o dönemde var olduğu anlaşılmaktadır. Matta’da Ferisîlerin peygamberlerin kanına girdiklerini itiraf ettiklerinden bahsedilmektedir. Hz. Meryem’e mabette göz kulak olan, onun bakımından sorumlu olan Hz. Zekeriya da öldürdükleri peygamberlerden biridir.²¹⁶ Hz. Meryem bebeğiyle kavmine geldiğinde kavmi ilk olarak Meryem’i ayıplayıp, kınamıştır. Yahûdiler Hz. İsa’nın beşikteyken konuşmasını duyduktan sonra Meryem’le uğraşmayı bırakmış olsalar da insanlar arasında dedikoduların yayıldığı ve Hz. Zekeriya hakkında kötü zanna kapılıp onu şehit ettikleri kaydedilmektedir.²¹⁷ Peygamber öldürme fiili, bu toplumun sahip olduğu olumsuz nitelikler arasına girmektedir.

2.2.7. Kibirli Davranmak

“Büyükleme”, “kendini üstün görmek” anlamına gelen kibir duygusunun İsrâîloğullarının gelenekleşmiş kötü davranışlarından biri olduğunu söyleyebiliriz. İnsanlık tarihinde İsrâîloğulları uzun zamandır varlığını sürdüren bir toplumdur. Bu uzun zaman sürecinde Allah İsrâîloğullarına birçok peygamber göndermiştir. Ancak onlar kendilerini Allah’ın dinine davet eden bu peygamberlerin bir kısmını yalanlamış, bir kısmını öldürmüşlerdir. Bu davranışlarının sebebi ise davet edildikleri şeyden hoşlanmamalarıdır. Nefislerine ağır gelen ve yaşantılarına uymayan bu mesajdan hoşlanmayan kimseler kibir göstererek peygamberlere, aslında onların getirdiği mesaja, karşı çıkmışlardır.²¹⁸

“Andolsun, Mûsâ’ya Kitabı (Tevrat’ı) verdik. Ondan sonra ardarda peygamberler gönderdik. Meryem oğlu İsa’ya mucizeler verdik. Onu Ruhul-Kudüs (Cebail) ile destekledik. Size herhangi bir peygamber, hoşunuza gitmeyen bir şey getirdikçe, kibirlenip (onların) bir kısmını yalanlayıp bir kısmını da öldürmediniz mi?”²¹⁹

Ayetten Yahûdiler hakkında bir genelleme yapılarak gönderilen peygamberlere karşı haksız davranışlar işledikleri anlatılmaktadır. Bu davranışlarının temelinde ise kibir duygusu yatmaktadır. İsrâîloğullarının kibirli tutum ve davranışlarına Hz.

²¹⁶ Matta 23/29-36.

²¹⁷ Ahmed Cevdet, *Kıyas-ı Enbiya ve Tevarih-i Hûlafa*, C. I, Mahir İz (haz.), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1985, s. 40.

²¹⁸ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, C. II, s. 32.

²¹⁹ Bakara 2/87.

Îsâ'nın da maruz kaldığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla Hz. Îsâ'nın dönemindeki İsrâîloğullarında kibir duygusunun var olduğu söylenebilir.

2.2.8. Zanna Uymak

Yahûdiler Hz. Îsa'yı öldürdüklerini iddia ederek bu konuda kendileriyle gurur duyuyor ve övünüyorlardı. Ancak Allah onların bu iddialarını yalanlayarak Hz. Îsâ'nın ölümünün onlara şüpheli gösterildiğini, bu konuda kesin bilgileri olmadıkları halde, yani Hz. Îsâ'yı öldürmeyi başardıklarından tam olarak emin olmadıkları halde onu öldürdüklerini zannettiklerini bildirmektedir.²²⁰ Bu durumda onlar zanna uyarak hakkında açık ve kesin bir bilgiye sahip olmadıkları konuda fikir beyan etmektedirler.

2.2.9. İsyan Etmek ve Haddi Aşmak

Kur'ân-ı Kerîm'de İsrâîloğullarından inkâr edenlerin, isyanları ve haddi aşmaları sebebiyle Hz. Îsâ tarafından lanetlendiği bildirilmektedir. Hatta aynı ayette daha önce Hz. Davud tarafından da lanete uğradıkları belirtilmektedir.²²¹

Yahûdiler cumartesi yasağına uymayıp Allah'ın koyduğu bu sınırı aşmış ve Allah'a karşı gelerek isyan etmişlerdir. Bu sebeple Hz. Davud onlara lanet etmiştir. Hz. Îsâ'nın lanetinin nedeni ise ona inanların Allah'tan gökten sofranın indirilmesi için Hz. Îsâ'ya yalvarmaları ve istedikleri olduğunda Hz. Îsâ'yı inkâr etmeleridir.²²² Ayetten anlaşıldığı üzere İsrâîloğullarının içinde her dönemde isyan eden ve Allah'ın sınırlarını aşan bir topluluk vardı. Buradan hareketle ayetin İsrâîloğullarının genel anlamda sahip olduğu olumsuz bir ahlakı ortaya koyduğu söylenebilir.

2.2.10. Kötülükten Sakındırmamak

İsrâîloğullarının lanete uğramasının diğer bir sebebi de birbirlerini işledikleri kötülüklerden vazgeçirmeye çalışmamalarıdır.²²³ Toplumda isyan ve haddi aşma gibi olumsuz ahlaki davranışlar işlenirken bir de bu eylemleri gerçekleştirenlere kimsenin sesini çıkarmaması, onları bu kötü fiillerden uzaklaştırmaya çalışmamaları eklenince İsrâîloğullarının bu laneti hak ettikleri anlaşılmaktadır.²²⁴

²²⁰ Nisâ 4/156.

²²¹ Mâide 5/78.

²²² Sâbûnî, *Safvetü't- Tefâsîr*, C. II, s. 124.

²²³ Mâide 5/79.

²²⁴ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsîri*, C. VI, s. 119.

İnkâr eden İsrâîloğullarının başkaldırısı ve Allah'ın koyduğu sınırları aşmaları ferdi eylemlerden ibaret olarak kalmamış, bu nitelikler zamanla toplumun karakteri haline gelmiştir. Zira toplum bu eylemleri işleyenlere ne bir uyarı ne bir kınama yapmamıştır. Engellenmeye çalışılmayan olumsuz davranışlar toplumda yaygınlaşarak toplumun olumsuz bir özelliği haline gelmiştir.²²⁵ İnsanları kötülüklerden sakındırmamanın toplumları felakete sürükleyen tipik ve tehlikeli davranışlardan olduğu göz önünde bulundurulduğunda, bu tutumun istenmeyen, onaylanmayan bir hareket olduğu anlaşılmaktadır.

2.2.11. Diğer Özellikler

Kur'an'da geçen özelliklerinin yanında İncillerde ve peygamberler tarihi kitaplarında bulunan diğer özellikler ise şunlardır:

- İnatçılık: Hz. İsa peygamber olduğunu açıklayınca kavmi ona inanmadı. Bunun üzerine İsa kavminin inanması için bir takım mucizeler göstermiş, buna rağmen inanmamakta direnmişlerdi. Buradan küfürde inat eden bir toplum oldukları anlaşılmaktadır.²²⁶

- Alaylı tavır ve davranışlar²²⁷

- Küçük düşürücü, şiddet içerikli sözlerle tartışma²²⁸

- Riyakârlık²²⁹

- Tahrik: Yahûdiler, Hz. İsa'yı cezalandırması için Romalıları kışkırtmışlardır.²³⁰

- Vefasızlık²³¹

- Sorumluluk almaktan kaçan²³²

- Davranışlarında gösteriş olan²³³

- İkiyüzlü²³⁴

- Adaleti, merhameti, sadakati önemsemeyen²³⁵

²²⁵ Kutub, *Fîzilâl-il- Kur'an*, C. IV, s. 371.

²²⁶ N. Mehmed Solmaz ve İ. Lütfi Çakan, *Kur'an-ı Ker'im'e Göre Peygamberler ve Tevhîd Mücadelesi*, C. I, Ensar Neşriyat, İstanbul 1982, s. 273; Sâbûnî, *en-Nübüvve ve 'l-enbiya*, s. 217.

²²⁷ Ateş, *Kur'an'da Peygamberler Tarihi*, s. 283.

²²⁸ Sabuni *en-Nübüvve ve 'l-enbiya*, s. 217.

²²⁹ Sâbûnî, *en-Nübüvve ve 'l-enbiya*, s. 218.

²³⁰ İhsan Süreyya Sırma, *Peygamberler Tarihi*, s. 207.

²³¹ Matta 12/39.

²³² Matta 23/4.

²³³ Matta 23/5.

²³⁴ Matta 23/13-14.

²³⁵ Matta 23/23.

- Açıgözlü ve taşkın²³⁶

2.3. Hz. İsa'nın Peygamberliği ve Kavmiyle Mücadelesi

Kaynaklarda Hz. Yahya doğduktan altı ay sonra Hz. İsa'nın dünyaya geldiği zikredilmektedir.²³⁷ Kur'an-ı Kerim Hz. İsa'nın doğumundan ve yetişkinliğinden bahsetmektedir. Doğumu ve yetişkin olduğu zamanla ilgili kaynaklarda da çeşitli bilgilere rastlanmakla beraber çocukluğundan peygamberliğine kadar büyük bir zaman aralığında Hz. İsa'nın nasıl yaşadığına dair kesin bilgilere ulaşamamaktadır.²³⁸

Hz. İsa'nın ne zaman peygamberlik görevine başladığı Kur'an'da bahsedilmemektedir.²³⁹ Kaynaklarda Hz. Yahya'nın Hz. İsa'yı vaftiz etmesinden sonra Hz. İsa'nın peygamberlik görevine başladığı kaydedilmektedir.²⁴⁰

Hz. İsa'nın mücadelesi kendisini halkına peygamber olarak takdim etmesiyle başladı: "Benden önce gelen Tevrat'ı doğrulayıcı olarak ve size haram kılınan bazı şeyleri helâl kılmak için gönderildim ve Rabbiniz tarafından size bir mucize de getirdim. Artık Allah'a karşı gelmekten sakının ve bana itaat edin. Şüphesiz Allah, benim de Rabbin, sizin de Rabbinizdir. Öyleyse ona ibadet edin. İşte bu, doğru yoldur."²⁴¹ Bu çağrıyı duyan İsrailoğulları Hz. İsa'ya karşı çıkarlarına göre değiştirdikleri ve hayatlarından uzaklaştırdıkları Tevrat'ı savunmaya kalkıştılar.²⁴²

Saf suresi altıncı ayette Hz. İsa kendi diliyle peygamber olarak gönderiliş sebebini kavmine açıklamaktadır. Bu pasajda Hz. İsa'nın Tevrat'ı doğrulamak ve Hz. Peygamber'i müjdelemek için geldiği bildirilmektedir.²⁴³

Hz. İsa'nın içerisinde doğup büyüdüğü toplum olan İsrail oğulları köklü geçmişe sahip bir millettir. İsrail oğullarının soyu Hz. İbrahim'e dayanmaktadır. Nitekim İsrail ismi Yakup peygamberin asıl adıdır. Yakup peygamber de Hz. İbrahim'in torunudur. Hz. İbrahim'in oğlu olan Hz. İshak'ın soyundan birçok

²³⁶ Matta 23/25.

²³⁷ Cevdet, *Kıyas-ı Enbiya ve Tevarih-i Hülafe*, C. I, s. 40.

²³⁸ Sâbûnî, *en-Nübüvve ve 'l-enbiya*, s. 216.

²³⁹ Sâbûnî, *en-Nübüvve ve 'l-enbiya*, s. 216.

²⁴⁰ Parrinder, *A Concise Encyclopedia of Christianity*, s. 136.

²⁴¹ Âl-i İmrân 3/50-51.

²⁴² Solmaz ve Çakan, *Kur'an-ı Kerim'e Göre Peygamberler ve Tevhid Mücadelesi*, s. 272.

²⁴³ Hani, Meryem oğlu İsa, "Ey İsrailoğulları! Şüphesiz ben, Allah'ın size, benden önce gelen Tevrat'ı doğrulayıcı ve benden sonra gelecek, Ahmed adında bir peygamberi müjdeleyici (olarak gönderdiği) peygamberiyim" demişti. Fakat (İsa) onlara apaçık mucizeleri getirince, "Bu, apaçık bir sihirdir" dediler.

peygamber gelmektedir; Hz. Yakup, Hz. Yusuf, Hz. Musa, Hz. Davud, Hz. Süleyman, Hz. Yahya ve Hz. İsa. Hz. Yakup'tan sonra bu soydan gelenler Beni İsrail veya İsrâîloğulları adıyla anılmaya başlanmıştır.²⁴⁴

Benî İsrâîl terkibi Kur'an'da kırk bir yerde geçmektedir. Bu kavram Yakub'un çocukları ve onların soyundan gelenler, Hz. Mûsâ'nın kavmi, birinci ve ikinci mâbed dönemi Yahûdileri ve Hz. İsa'nın kavmi gibi geçmişte yaşamış insanların yanında Hz. Muhammed zamanında başta Medine olmak üzere Arap yarımadasında yaşayan Yahudileri de ifade etmektedir.²⁴⁵

Hz. İsa dönemine kadar İsrâîloğullarına birçok peygamber gönderilmiş, yanlış davranışlarını düzeltmeleri için ikaz ve uyarılarda bulunulmuştur. Ancak zaman geçtikçe insanlar doğruyu unutmuş, sapıklığa geri dönmüştür. Bunun üzerine Allah bu millete son olarak Hz. Yahya ve Hz. İsa'yı göndermiştir. Maalesef kendilerine bahşedilen bu lütfü da görmezlikten gelerek bu iki peygamberi reddetmişlerdir.²⁴⁶

İncillere bakıldığında Hz. İsa'nın Yahûdiliğin ana unsurlarından olan Tanrı, peygamberler, kutsal metinler inançlarına mutabık olduğu görülmektedir. Dini uygulama bakımından Hz. İsa'nın Tevrat'ta var olan kurallara aykırı bir söylem içerisinde olmadığı görülmekle birlikte o Tevrat'ı değiştirmek gibi bir amaç da gütmemiştir. "Kutsal Yasa'yı ya da peygamberlerin sözlerini geçersiz kılmak için geldiğimi sanmayın. Ben geçersiz kılmaya değil, tamamlamaya geldim."²⁴⁷

Ancak Yahûdiler Tevrat'ta göre hüküm verirken bazen şekilci davranmakta bu kanunların insan için olduğunu göz ardı etmekteydiler. Hz. İsa böyle durumlarda onları eleştirmiş, amaçla aracın karıştırılmaması gerektiğini belirtmekten çekinmemiştir.²⁴⁸ Kısaca, Hz. İsa yeni bir din ortaya koymaktan ziyade Yahûdiliği aslına döndürmeye çalışmıştır.²⁴⁹

Bazı kaynaklarda Hz. İsa'nın kendinden önce gelen Hz. Musa'nın öğretilerini iptal edip yeni bir din getirdiği bilgisine rastlanmaktadır.²⁵⁰ Ancak Hz. İsa'nın böyle bir iddiası bulunmamaktadır. İsa'nın tebliğ ettiği din bütün peygamberlerin tebliğ

²⁴⁴ Seyyid Ebul Alâ Mevdudî, *Tarih Boyunca Tevhid Mücadelesi ve Hz. Peygamberin Hayatı*, C. I, Ahmet Asrar (çev.), Pınar Yayınları, İstanbul 1992, s. 481.

²⁴⁵ Ömer Faruk Harman, "İsrâîl", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 23, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2001, s. 194.

²⁴⁶ Mevdudî, *Tarih Boyunca Tevhid Mücadelesi ve Hz. Peygamberin Hayatı*, s. 495.

²⁴⁷ Matta 5/17.

²⁴⁸ Çoban, "Bir Yahudi Olarak Hz. İsa", ss. 48-50.

²⁴⁹ Ateş, *Kur'an'da Peygamberler Tarihi*, s. 270; Matta: 5/17.

²⁵⁰ Cevdet, *Kıyas-ı Enbiya ve Tevarih-i Hülafa*, s. 41.

ettiği din ile aynıdır. Yani hepsi İslam'a davet etmektedir. Ancak Yahûdilerin bazı ahlaki bozulmaları ve dini bozmalarından ötürü Hz. İsâ peygamberlikle görevlendirilmiş ve bu bozulmaları düzeltmeye çalışmıştır. Aksi halde Hz. İsâ'nın kendi cemaatini kurması beklenirdi ancak böyle bir duruma rastlanmamaktadır. Ayrıca Hz. İsâ'nın yardımcıları ve arkadaşları kendilerini İsrâîloğullarından görmekteydiler. Hz. İsâ'ya inananlar ayrı bir dini grup olarak bağlı bulundukları toplumdan kendilerini ayırmamışlardır. Bilakis Hz. İsâ'ya inananlar diğer Yahûdilerle birlikte Kudüs'teki Büyük Mabet'e ibadet etmeye giderlerdi.²⁵¹ Bu durum Hz. İsâ'nın kavmiyle olan sosyal ilişkisini ortaya koymaktadır. Nitekim Hz. İsâ ve beraberindeki kişilerin diğer insanlarla toplumsal bağı koparmadığı görülmektedir.

2.4. Hz. İsâ'dan Sonra İsrâîloğulları

Kur'ân-ı Kerîm birçok peygamberin gönderildiği kavimlerle olan ilişkisini ve mücadelesini anlatmaktadır. Bu kavimlerden bazılarının helak edildiğini bizlere haber vermektedir. Örneğin Hud peygamberin kavmi olan Âd, Sâlih peygamberin kavmi Semûd ve Lût (a.s.)'un kavmi helak olan topluluklar arasındadır. Bununla birlikte Kur'ân Hz. İsâ'dan sonra kavminin akıbetinden bahsetmemektedir. Yani Hz. İsâ'nın kavmi helak edilmemiştir. Ancak Kur'ân'da yalnızca bir yerde Hz. İsâ'dan sonra kavminin durumu hakkında bizlere ipucu verilmektedir.

Allah kıyamet günü şöyle diyecek: Ey Meryem oğlu İsa! Sen mi insanlara Allah'ı bırakarak beni ve anamı iki ilah edinin dedin? İsa da şöyle diyecek: Seni bütün eksikliklerden uzak tutarım. Hakkım olmayan bir şeyi söylemem benim için söz konusu olamaz. Eğer ben onu söylemiş olsaydım elbette sen bunu bilirdin. Sen benim içimde olanı bilirsin, ama ben sende olanı bilemem. Şüphesiz ki yalnızca sen gaybları hakkıyla bilersin. Ben onlara, sadece bana emrettiğin şeyi söyledim: Benim de Rabbim, sizin de rabbiniz olan Allah'a kulluk edin (dedim.) Aralarında bulunduğum sürece onlara şahit idim. Ama beni içlerinden aldığında, artık üzerlerine gözetleyici yalnız sen oldun. Sen her şeye hakkıyla şahitsin.²⁵²

Ayetten anlaşıldığı üzere Hz. İsâ'nın vefatına kadar yanlış bir inanca bulaşmayan kavmi, o vefat ettikten sonra onun öğretilerine ters olan bir inanç geliştirmiştir ve Hz. İsâ'yı ilah ilan etmişlerdir.

²⁵¹ Mevdudî, *Tarih Boyunca Tevhid Mücadelesi ve Hz. Peygamberin Hayatı*, C. II, ss. 83-84.

²⁵² Maide 5/116-117.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DEĞERLER EĞİTİMİ AÇISINDAN HZ. İSA KISSASI

3.1. Değer Kavramı

Bir milletin çeşitli sahalarda kıymet verdiği maddi ve manevi unsurların tümünü ifade eden değer kelimesi son zamanlarda çok sık duyduğumuz kavramlardan biri olmuştur. Toplumun sahip olduğu ve nesilden nesile aktardığı değerlerin yavaş yavaş kendini sosyal hayattan çekmesiyle insanlar çeşitli sıkıntılarla karşılaşmıştır. Böylece insanlar değerlerin gerekliliğini, değerlere sahip olmanın ve onları korumanın önemini daha iyi idrak etmeye başlamışlardır. Günümüzde değerlere verilen ehemmiyet giderek artmaktadır.

3.1.1. Sözlük Anlamı

Değer sözlükte bir şeyin önemini belirlemeye yarayan soyut ölçü, bir şeyin değdiği karşılık, bir şeyin para ile ölçülebilen karşılığı, paha, kıymet, olarak geçmektedir.²⁵³ Bir şeyin değeri, kendisiyle aynı cinsten olan şeyler arasındaki özel yeridir.²⁵⁴ Hayatın anlamı ve günlük yaşamın şekillendirilmesi konusunda insanların alternatif seçeneklerden birini tercih etmelerini sağlayan yol gösterici soyut veya somut ilke, kural, inanç, düşünce veya varlıklardan her biri²⁵⁵ olarak da tanımlanmaktadır. Başka bir deyişle değer kavramı, doğru güzel kabul edilen kıymetli, erişilmek istenen ve savunulabilir olma anlamını ifade etmektedir.²⁵⁶ Kısaca “bir ulusun sahip olduğu sosyal, kültürel, ekonomik ve bilimsel değerlerini kapsayan maddi ve manevi öğelerin bütünü”²⁵⁷ ifade eden değer kelimesi genellikle maddi olmayan, mücerret bir temel düşünceyi, temel inancı anlatmaktadır.

3.1.2. Terim Anlamı

Değer kavramını ekonomi, etik, felsefe, sosyoloji, eğitim ve daha birçok alanda kullanılan temel bir kavramdır. Her bilim dalı değer kavramını kendi bakış açısıyla değerlendirdiği için bu kavrama ilişkin ortak bir tanımdan söz edilememektedir.²⁵⁸ Örneğin, ekonomi alanında “bir şeyin yararını, bir malın başka malları satın alma

²⁵³ İsmail Parlatır vd., *Türkçe Sözlük*, C. I, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1998, s. 538.

²⁵⁴ İoanna Kuçuradi, *İnsan ve Değerleri*, Yankı Yayınları, İstanbul 1971, s. 59.

²⁵⁵ Mehmet Ali Kirman, *Din Sosyolojisi Terimleri Sözlüğü*, Rağbet Yayınları, İstanbul 2011, s. 80.

²⁵⁶ Hamdi Kızıler ve İlyas Canikli, *Değerler Eğitimi*, Deneme Yayınları, Karabük 2016, s. 9.

²⁵⁷ <https://sozluk.gov.tr/> 08/08/2019.

²⁵⁸ Bilal Yorulmaz, *Ailede Değerler Eğitimi*, Erkam Yayınları, İstanbul 2017, s. 59.

gücü”²⁵⁹nü ifade eden değer kavramı sosyolojik anlamda “bir grubun kendi varlığını ve birliğini sağlamak ve toplumun devamlılığını sürdürmek için üyelerinin çoğu tarafından doğru ve gerekli olduğu kabul edilen; onların ortak duygu, düşünce ve menfaatini yansıtan genelleştirilmiş temel ahlaki ilke ve inançları”²⁶⁰ ifade eder. Değer kavramına ilişkin birçok tanımlamadan bahsetmek mümkündür. Bunlardan bazıları şöyledir:

- Öznenin olguya yüklediği nitelik.²⁶¹
- Arzu edilen, ihtiyaç duyulan şeydir.²⁶²
- Özel bir davranış tarzını veya karşıt bir duruma karşılık kişisel veya sosyal tercihlerin durumunu gösteren inanç.²⁶³
- Değer toplumu ayakta tutan dinamiklerdir.²⁶⁴
- Kişisel bilinçli tecrübe olan değer, herhangi bir kişi tarafından, herhangi bir zamanda gerçekten hoşlanılan, takdir edilen, kıymet verilen, arzu edilen, uygun bulunan veya beğenilenlerin tümü olarak tanımlanmaktadır.²⁶⁵
- Kültür ve topluma anlam ve önem veren ölçüt.²⁶⁶
- Kişinin davranış, duygu ve düşüncelerini yönlendiren güzellik, kıymet ve iyilik standartlarıdır.²⁶⁷

Değer, bir ölçüt olarak, olanla olması gereken ayrımını içerir ve her zaman olumlu ya da olumsuz bir şey olarak görünür. Bu çerçevede içinde haz (olumlu) ve acı (olumsuz) gibi hazcı değerlerden, (güzel olumlu) ve (çirkin) gibi estetik değerlerden, iyi (olumlu) ve kötü (olumsuz) gibi ahlaki değerlerden, sevap (olumlu) ve günah (olumsuz) gibi dini değerlerden söz edilebilir.²⁶⁸

²⁵⁹ Orhan Hançerlioğlu, *Ekonomi Sözlüğü*, Remzi Kitapevi, İstanbul 1986, s. 52.

²⁶⁰ Sezgin Kızılcıkel ve Yaşar Erjem, *Açıklamalı Sosyoloji Terimler Sözlüğü*, Atilla Kitapevi, Ankara 1994, s. 99.

²⁶¹ Ayşe Sıdika Oktay, “İslam Düşüncesinde Ahlaki Değerler ve Bunların Global Ahlaka Etkileri”, *Değerler ve Eğitimi Uluslararası Sempozyumu*, Recep Kaymakcan vd. (ed.), Dem Yayınları, İstanbul 2007, s.131.

²⁶² Süleyman Hayri Bolay, “Aşkın Değerler Buhranı”, *Değerler ve Eğitimi Uluslararası Sempozyumu*, Recep Kaymakcan vd. (ed.), Dem Yayınları, İstanbul 2007, s. 60.

²⁶³ Sadegül Akbaba Altun, “Eğitim Yönetimi ve Değerler”, *Değerler Eğitimi Dergisi*, 1/1, Ocak 2003, s. 7.

²⁶⁴ Yorulmaz, *Ailede Değerler Eğitimi*, s. 61.

²⁶⁵ Nurten Gökalp, “Kişi Olmanın Değeri ve Değerlerin Kişi Olmadaki Yeri”, *Değerler Eğitimi Dergisi*, 12/27, Haziran 2014, s. 128.

²⁶⁶ Joseph Fichter, *Sosyoloji Nedir?*, Nilgün Çelebi (çev.), Toplum Yayınevi, Konya, s. 143.

²⁶⁷ Recep Kaymakcan, Hasan Meydan, *Ahlak Değerler ve Eğitimi*, Dem Yayınları, İstanbul 2014, s. 24.

²⁶⁸ Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yayınları, İstanbul 1999, ss. 201-202.

Değerlerin zaman ve mekân farkı olmaksızın, her zaman ve her yerde aynı şekilde var olacağı konusu tartışmalıdır. Bu meselede ortaya atılan görüşler şu şekildedir: Mutlakçı bakış açısına göre değerler değişmezdir. Buna duruma değerlerin değişebileceğini savunan göreceli bakış açısı karşı çıkmaktadır. Son olarak bu iki fikri buluşturan diğer görüş ise şöyledir: Bazı değerler toplumdan topluma ve zamana göre değişebilir, bazıları ise dünyanın her yerinde ve her zaman kabul görür ve değişmezdir.²⁶⁹

Teknolojinin ve modern hayatın yaygınlaşması insanları maddi şeylere yönlendirmektedir. Bu yöneliş insanlarda maneviyatın azalmasına yol açtığı gibi ahlaki bir çöküntüyü de beraberinde getirmektedir. Küreselleşmenin etkisiyle toplumdaki gelenekleşmiş değerler yerini modern değerlere bırakmaktadır. Örneğin, itaatkârlığın yerini akılcılık ve sorgulamacılık almıştır.²⁷⁰ Maalesef değişen her değer böyle olumlu değildir. Bu durumda toplumların değerlerine sahip çıkmaları gerekmektedir. Bu nedenle değerlere yapılan vurgu son zamanlarda giderek artmaktadır.

Din, kültür, aile, toplum, eğitim medya gibi faktörler değer oluştururlar ve aynı zamanda değerlerin oluşum sürecini etkilerler.

3.1.3. Değerin Önemi, Özellikleri ve İşlevleri

Değerler bireyin davranışlarında belirleyici role sahiptir. Nitekim değerler birey tarafından bilinçsel ve duyuşsal açılardan içselleştirilir. Böylece içselleştirilen değerler davranışların devam ve sürekli yapılmasına katkı sağlamış olur.²⁷¹ İnsanın bir birey olarak hayatını, fiillerini, hedeflerini belirlemesi ve onlara uygun hareket etmesi değerlerle mümkündür. Bu yönüyle değerlerin insanı insan yapan bir işlevi vardır.²⁷²

Değerler değişime karşı direnç gösterirler: İçselleştirilen değerler inanç haline dönüşür ve bu değerlerin değişmesi, öğrenme ve sosyalleşme gibi durumlar haricinde oldukça zor görünmektedir.²⁷³

²⁶⁹ Kızıler ve Canikli, *Değerler Eğitimi*, s. 11.

²⁷⁰ Kızıler ve Canikli, *Değerler Eğitimi*, s.12

²⁷¹ Recep Kaymakcan ve Hasan Meydan, *Ahlak Değerler ve Eğitimi*, Dem Yayınları, İstanbul 2014, s. 26.

²⁷² Kızıler ve Canikli, *Değerler Eğitimi*, s. 9.

²⁷³ Kaymakcan ve Meydan, *Ahlak Değerler ve Eğitimi*, s. 26.

Değerlerin geleneksel, kültürel, tarihi, dini ve felsefî olmak üzere çeşitli türleri vardır. Toplumsal açıdan güçlü ve birleştirici özellikleriyle tanınan değerler toplumsal etkileşimin özel normatif düzenlenmesi için geniş kurumlar ve imkânlar sağlar. Değerler toplum tarafından yaratılır ve bireylere normlar aracılığıyla benimsetilir.²⁷⁴

Her toplumda tarihi, dini, felsefî ve kültürel değerlerden oluşan bir değerler sistemi vardır. Bu sistem toplumun kültürel dokusunu oluşturur. Değer ölçüleri olmayan bir toplum bulmak neredeyse imkânsızdır. Sözelimi bayrak bir değerdir, kutsal kabul edilir. Değerler zamanın şartları karşısında belli dönemlerde etkisini yitirmiş olabilir. Bazen değerler sistemi de değişebilir. Değerler sistemi güçlü olan bireyler ve toplumlar varlıklarını sürdürürken, bireylerin ve toplumların yozlaşması değerler sisteminin fonksiyonunu yitirmesiyle başlamaktadır.²⁷⁵

Amerikan idealist kişiciliğinin kurucusu olan Edgar Scheffield Brightman insanın fert ve kişi olmak üzere iki ayrı bilinç düzeyi olduğunu ifade etmektedir. Brightman, ferdi gerçek bilinçli tecrübe; kişiyi, değerleri kazanma kapasitesine sahip olan fert olarak görmektedir. O, ferdin kişi olabilmesi için gerekli ögenin değer olduğunu belirtmektedir.²⁷⁶ Görüldüğü gibi değer kavramı kişilik oluşumunda da önemli görevler üstlenmektedir.

Değerler önemlerine göre sınıflandırılmaktadır. Geçici olan değerlere pek önem atfedilmezken, insanlık tarihinden beri var olanlar ise büyük değerlerdir. Daha az göreceli, daha mutlak ve tatmin edici değerler yüksek değerlerdir. Bu anlamda dini değerleri de içeren manevi kutsal değerler en yüksek değerlerdendir.²⁷⁷

Değer kavramının birçok alanda kullanıldığı ve farklı tanımlarının bulunduğu daha önce ifade edilmişti. Bu tanımlardan çıkan temel özellik, değerlerin davranışa yön vermesi ve davranış hakkında tahmin yürütmeye imkân vermesidir.²⁷⁸ Değerlerin diğer özellikleri şunlardır:

- Değerler kaynağını organize olmuş bir grup inançtan alır. Tutum ve davranışlar üzerinde etkisi vardır. Bir kişinin veya toplumun sahip olduğu değerler bilinirse davranışları da tahmin edilebilir.

²⁷⁴ Kirman, *Din Sosyolojisi Terimleri Sözlüğü*, s. 80.

²⁷⁵ Kirman, *Din Sosyolojisi Terimleri Sözlüğü*, s. 80.

²⁷⁶ Gökalp, “Kişi Olmanın Değeri ve Değerlerin Kişi Olmadaki Yeri”, ss. 127-128.

²⁷⁷ Kaymakcan ve Meydan, *Ahlak Değerler ve Eğitimi*, s. 26.

²⁷⁸ Yorulmaz, *Ailede Değerler Eğitimi*, s. 61.

- Değerler tamamen nesnel ve duygulardan arınık değildir.
- Değerler kalıtsal değildir, çoğunlukla sosyalleşme sürecinde aileden yakın çevreden, yazılı ve görsel materyallerden model alma yolu ile kazanılır.
- Değerler arasında hiyerarşik bir düzen vardır. Değerlerin üstünlük sırası kişiden kişiye ve toplumdan topluma değişiklik gösterebilir.
- Değerler dinamik bir yapıya sahiptir. Toplumdan topluma değişiklik gösterir. Zaman geçtikçe değişikliğe uğrayabilir.
- Değerler toplumdaki bireyler tarafından inşa edilir. Ortak değerlere sahip olanlar uyumlu şekilde yaşarken, farklı değerlere sahip olan toplumla çatışma yaşar. Bu farklılık ne kadar büyük olursa kişi toplumla o kadar büyük çatışma yaşar.
- Değerler sosyal sosyal pekiştirici ve modellerle yaygınlık kazanır veya kaybolur. Bir değer insanlar tarafından takdir görüyor ve model olarak sunuluyorsa gençlerin o değerleri kazanması ve o değer toplumdaki devamı sağlanmış olur. Toplumda desteğini kaybeden değerler ise bir süre sonra kaybolur.²⁷⁹
- Değerler paylaşırlar; kişilerin çoğunluğu değerler üzerinde uzlaşmıştır. Ciddiye alınırlar; kişiler bu değerleri ortak refahın korunması ve sosyal gereksinimlerin karşılanması ile birlikte görür. Değerler coşkularla birlikte bulunurlar; kişiler yüce değerler için özveride bulunur, dövüşür hatta canlarını feda ederler.²⁸⁰
- Bireyin tutum ve davranışlarını belirleyen ölçüttür. Toplumsal boyutuyla değer, halkın çoğu tarafından toplumun devamını sağlamak için kabul edilen ortak düşünce, inanç ve amaçlardır.²⁸¹
- Sadece bilinci değil, duygu ve heyecanları da ilgilendiren yargılardır.
- İnsan değerleri, değerler de insani yaşattır.²⁸²

Değerlerin işlevleri ise şunlardır:

- Bireysel ve toplumsal huzuru sağlar.
- Değerler kişilere hayat boyu rehberlik ederler. Birey değerler sayesinde toplumda ideal kabul edilen davranışı seçebilir.
- Değerler toplumun diğer üyelerinin nasıl davranacağı konusunda fikir verir.
- Değerler kişinin şahsiyetinin şekillenmesinde önemli rol oynar.
- Değerler sosyal kontrol mekanizmasıdır.
- Toplum üyelerini birleştirir ve bütünleştirir. Aynı değere sahip insanları birbirine yaklaştırır.
- Evrensel değerler tüm kültürleri birleştirirken kültürel değerlerin birleştirici ve ayrıştırıcı işlevi vardır.

²⁷⁹ Yorulmaz, *Ailede Değerler Eğitimi*, ss. 68-70.

²⁸⁰ Fichter, *Sosyoloji Nedir?*, s. 143.

²⁸¹ Kızıler ve Canikli, *Değerler Eğitimi*, s. 15.

²⁸² Kızıler ve Canikli, *Değerler Eğitimi*, ss. 16-17.

- Değerler hem kültürel olarak şekillendirilmiştir hem de kültür üzerinde yönlendirici etkiye sahiptir.²⁸³
- Bireysel ve toplumsal değerlerin insanın kişilik oluşumu sürecinde zorunlu ve önemli rolü bulunur.²⁸⁴
- Değerler, bireyin çevresindekilerin gözünde “nerede durduğunu” bilmesine yardım ederler.²⁸⁵
- Onaylanmayan davranışları engelleme işlevi görür.²⁸⁶
- Değerler sosyal dayanışmayı ve dayanışmanın sürekliliğini sağlar.²⁸⁷

Değerlerin işlevlerine bakıldığında birey ve toplum üzerinde yapıcı bir etkisinin olduğu, değerlerin toplumun oluşmasında ve bütünleşmesinde temel dinamiklerden olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

3.1.4. Değerlerin Sınıflandırılması

İnsanın başta kendisine ve diğer insanlara karşı nasıl davranması gerektiğini konusunda yol gösteren değer yargıları bütününe ifade eden ahlak kelimesi *hulk* kökünden türemiş olup tabiat, huy, karakter anlamlarına gelmektedir. *Hulk* kelimesi ile yaratma anlamına gelen *halk* kelimesi aynı kökten²⁸⁸ gelmekle beraber *halk* kelimesi gözle görülebilen şekil, biçim ve çehreler için kullanılırken *hulk* yalnızca basiretle algılanabilen kuvvetleri belirtmek için kullanılmaktadır.²⁸⁹ Bu kelime Kur’ân’da iki yerde geçmektedir:

إِنْ هَٰذَا إِلَّا خُلُقُ الْأَوَّلِينَ

Bu, öncekilerin geleneklerinden başka bir şey değildir.²⁹⁰

وَإِنَّكَ لَعَلَىٰ خُلُقٍ عَظِيمٍ

Sen elbette yüce bir ahlâk üzeresin.²⁹¹

İslam filozofları ahlakı nazari ve ameli olmak üzere ikiye ayırmaktadırlar. Nazari kısım ahlaki değerleriyle bilmeyle, ameli kısım ise bilinen değerleri uygulamayla ilişkilendirilmektedir. Ameli ahlakın üç konuya ayrılmaktadır: Ahlak,

²⁸³ Yorulmaz, *Ailede Değerler Eğitimi*, ss. 70-72.

²⁸⁴ Gökalp, “Kişi Olmanın Değeri ve Değerlerin Kişi Olmadaki Yeri”, s. 124.

²⁸⁵ Fichter, *Sosyoloji Nedir?*, s. 150.

²⁸⁶ Kızıler ve Canikli, *Değerler Eğitimi*, s. 10.

²⁸⁷ Kızıler ve Canikli, *Değerler Eğitimi*, s. 10.

²⁸⁸ Okuyan, *Çok Anlamlılık Bağlamında Kur’ân Sözlüğü*, ss. 240-242.

²⁸⁹ Mustafa Çağrı, “Ahlak”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 2, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1989, s. 1.

²⁹⁰ Şuarâ 26/137.

²⁹¹ Kalem 68/4.

siyaset ve ev idaresi. Bunlar İslam felsefesinde değer eğitiminin temel konularıdır.²⁹² Ahlak, kişinin nefsini konu edinir ve nasıl kemale ereceğini ele alır. Siyaset, ahlaklı ve faziletli yönetimi inceler. Tedbîrî'l-menâzil denilen ev idaresi ise ahlakı aile bağlamında düşünür.²⁹³

İslam ahlakına göre bir kimsede düşünme, öfke ve arzu olmak üzere üç kuvvet bulunur. Her gücün dengede tutulmasıyla faziletler meydana gelir. Bunlar temelde dört ana fazilettir: Hikmet, şecaati iffet, adalet. Düşünme gücünün fazileti olan hikmet, nesneleri nasıl iseler o hallerinde bilme anlamındadır. Şecaat ise öfke gücünün ıslah edilmesiyle kazanılan bir fazilettir. İffet arzu gücünün kontrol edilmesiyle meydana gelir. Adalet ise bu üç gücün dengede tutulmasıyla kişide ortaya çıkan faziletlerdendir.²⁹⁴

İslam ahlak felsefesinde filozoflar arasında ahlaki değerleri sınıflandırmada bir takım küçük farklılıklar mevcut olmakla birlikte genel kabul gören sınıflandırma şu şekildedir: Temelde nazari ve ameli olarak ikiye ayrılan ahlaki davranışlar kendi içlerinde de bir takım alt başlıklara ayrılmaktadır. Kişinin davranışlarının temelinde yatan insandaki bazı yetenekler ve davranışlarının değerini inceleyen nazari ahlak konusuna giren üç başlık mevcuttur; irade hürriyeti, vazife, sorumluluk ve müeyyide. Ameli ahlak ise ferdi ahlak, aile ahlakı ve sosyal ahlak olmak üzere üç kısma ayrılır. Ferdi ahlak kendi içinde bedeni ve ruhi olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Beden ve ruhtan oluşan insan değerli bir varlıktır ve insan kendi bedenine olan sorumluluklarını yerine getirmelidir. Bu çerçevede bedenini korumasına dair yaptığı her davranış ahlaki ve değerlidir. İnsanın ruhuna yönelik vazifeleri ise dörde ayrılmaktadır; iman fazileti, ilim fazileti, ibadet fazileti, ahlak fazileti. Ameli ahlak alanına gire ikinci başlık aile ahlakıdır. Bu alanda aile bireyleri arasında görev ve sorumluluklar belirlenmektedir. Böylece aile üyelerinin birbirine karşı hangi değerli davranışı göstermesi gerektiği ortaya konulmaktadır. Sosyal ahlak ise adından da anlaşılacağı üzere sosyal hayatta bireyin diğer insanlara karşı, yaşadığı topluma karşı vazifelerini bildiren, sahip çıkması gereken değerleri gösteren ahlak alanıdır. Bu

²⁹² Aygün Akyol, “İslam Ahlak Felsefesinde Değerler Eğitimi –İbn Miskeveyh Merkezli Bir Okuma”, *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, 9/36, 2013, s. 44.

²⁹³ Mehmet S. Aydın, “Ahlak”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 2, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1989, s. 10.

²⁹⁴ Aydın, “Ahlak”, c. 2, s. 12.

alanın alt başlıklarında adalet, yardımlaşma, kardeşlik, sevgi gibi değerler yer almaktadır.²⁹⁵

İslam ahlakının temeli Yunan felsefesinden tercüme edilen eserlerle atılmıştır. İslam filozofları bu eserlerden yararlanmış bununla birlikte ahlak ilmine özgün katkılar sağlamışlar ve bu alana zenginlik katmışlardır. Ahlak ilmi alanında verilen eserler onların ahlaki davranışlara ve bunların insanlara kazandırılmasına yani değerler eğitimine büyük önem verdiklerini göstermektedir.

İslam ahlak felsefesinde ahlak kavramı altında incelenen değerlerin sınıflandırılması konusunda çeşitli farklılıklar mevcuttur. Değer kavramının sınıflandırması söz konusu olduğunda genel-geçer, herkesin kabul ettiği bir sınıflandırmadan bahsetmek mümkün gözükmemektedir. Bu durumun başlıca sebebi değer kavramının ilişkili olduğu birçok alan olması ve soyut ve öznel bir kavram olmasıdır. İnsanların değer yargıları farklılık göstermektedir. Birine göre değerli olan şey başkasına göre değersiz olabilmektedir. Bu açıdan değer kavramı öznel bir nitelik içermektedir. Değer kavramının taşıdığı bu nitelikler onun farklı şekillerde sınıflandırılmasına neden olmaktadır. Batı kültüründe bazı değer sınıflandırmaları şu şekildedir:

Eduard Spranger psikoloji alanında ilk değer testini yapan bilim insanıdır. Çalışmasında altı temel değer tipi olduğunu ve her insanın bunlardan birine dâhil olabileceğini ifade etmiştir. Bu altı temel değer tipi: Teorik, Ekonomik, Estetik, Sosyal, Politik ve Dini Değerler. Spranger'dan sonra Allport ve arkadaşları değerler üzerine yaptıkları araştırmalarda değerleri altı sınıfa ayırmışlar ve böylece bu altı değeri klasikleştirmişlerdir.²⁹⁶

Spranger'e benzer bir sınıflandırmayı Ralph Barton Perry yapar. Onun sınıflandırması da şu şekildedir: Biliş, Ahlak, Ekonomik, Politik, Estetik, Dini Değerler.²⁹⁷

Rokeach değerleri amaç ve araç olmak üzere iki başlığa ayırmaktadır. Buna göre amaç değerler insanın ulaşmak istediği nihai yeri ifade ederken, araç değerler ise adından da anlaşılacağı üzere amaç değerlere ulaşmada kullanılan değerlerdir.

²⁹⁵ Yunus Ekin, *İslam Ahlakı Açısından Lokman Suresi'nin Tefsiri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1994, ss 19-34.

²⁹⁶ Erol Güngör, *Değerler Psikolojisi Üzerinde Araştırmalar*, Ötüken Yayınları, İstanbul 1998, s. 84.

²⁹⁷ Ralph Barton Perry, *General Theory of Value*, Harvard University Press, Cambridge 1950, s. 694.

Rokeach'ın sınıflandırmasında amaç değerler kendi içinde toplumsal ve bireysel olmak üzere ikiye ayrılır.²⁹⁸

Nelson değerleri üç sınıfa ayırmaktadır: Bireysel, grup ve sosyal değerler. Bireysel değerler kişisel tercihlerimizde ilgilidir. Seçim yapmak veya kişinin hobileri bu sınıfa girmektedir. Grup değerleri adından da anlaşılacağı üzere bir grubu bir araya getiren, bir grup tarafından paylaşılan değerlerdir. Sosyal değerler ise bireyin toplumda var olmasını sağlayan değerlerdir. Adalet, eşitlik gibi değerler bu sınıfa aittir.²⁹⁹

Türk düşünce tarihinde kalıcı izler bırakmış felsefe ve sosyoloji alanında donanımıyla tanınan Hilmi Ziya Ülken'in değer sınıflandırması ise şu şekildedir:

İçkin Değerler: Bunlar eşya ile münasebetten ortaya çıkan değerlerdir. Teknik, sanat, bilgi değerleri buna örnektir.

Aşkın Değerler: Ahlak ve din değerleridir. Bunlar kişinin başkası ile ve başka âlem ile ilişkisine dair değerlerdir.

Normatif Değerler: Bunlar aslında bir değer olmayıp, değer ölçüleridir. Bu değerler ya aşkın ya içkin değerlerle birlikte bulunurlar.³⁰⁰

Bunların dışında farklı sınıflandırmalar da mevcuttur. Başka bir yaklaşımda değerler toplumsal, bireysel ve aile değerleri olarak üçe ayrılmaktadır.³⁰¹ Bir diğer yaklaşımda: Ahlaki değerler; yükümlülük içeren, hoş gitmese de yapılması gereken değerler ve ahlaki olmayan değerler; kişiye mecburiyet yüklemeyen, yapılması tercihe bağlı değerler³⁰² olarak ikiye ayrıldığı görülmektedir.

3.1.5. Değerler Eğitimi

Eğitim değerlerin oluşmasında, gelecek nesillere aktarılmasında ve değerlerin değişmesinde etkin bir işleve sahiptir. Kişilerin karakterlerini ve değerlerini geliştiren de eğitimidir. Bu durumda değerlerin öğretilmesi ve öğrenilmesi eğitimin

²⁹⁸ Yorulmaz, *Ailede Değerler Eğitimi*, s. 72.

²⁹⁹ Kubilay Yazıcı, "Değerler Eğitimine Genel Bir Bakış", *Türklük Birimi Araştırmaları Dergisi*, S. 19, 2006, ss. 501-502.

³⁰⁰ Yorulmaz, *Ailede Değerler Eğitimi*, s. 77.; Süleyman Hayri Bolay, "Aşkın Değerler Buhranı", *Değerler ve Eğitimi Uluslararası Sempozyumu*, Recep Kaymakcan vd. (ed.), Dem Yayınları, İstanbul 2007, ss. 60-62.

³⁰¹ Akbaba, "Eğitim Yönetimi ve Değerler", s. 8.

³⁰² Recep Kaymakcan ve Hasan Meydan, "Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Programları ve Öğretmenlerine Göre Değerler Eğitimi", *Değerler Eğitimi Dergisi*, 9/21, 2011, s. 31.

başlıca konularından olmaktadır. Değerler eğitimi tam ve donanımlı bir şekilde alan bireyler değerlere sahip bir toplum oluşturur.³⁰³

Eğitim denilince insanın aklına sadece okullar gelmektedir ancak değerler eğitiminde durum biraz farklıdır. Değerler eğitimi okullarda verilebildiği gibi toplum tarafından da değerler öğretilmektedir. Çünkü birey hangi durumda nasıl davranacağını içinde yaşadığı topluma bakarak öğrenmektedir. Bu açıdan bakıldığında bütün toplum bir okul ve her insan bu okulun hem öğretmeni hem öğrencisidir.³⁰⁴

Eğitimciler insanın düşünme kabiliyetini geliştirmek, irade yönünü kuvvetlendirmek ve bedenini sağlamlaştırmak olmak üzere insanın üç yönünün eğitilmesi gerektiğini vurgulamaktadırlar. Eğitim gerçekleştirilirken insan bir bütün olarak ele alınmalı, tek amaç zihin geliştirmek olmamalıdır.³⁰⁵

Tek başına zihin ya da beden eğitimi insanı daha akıllı ve güçlü hale getirebilir, ancak bu akıl ve gücün tüm insanlık ve varlık için hayırlı bir şekilde kullanılması ahlak ve değerler eğitimi ile mümkündür.³⁰⁶

Değer ve değerler başka şeylerdir. Örneğin, “kişinin değeri” kişinin toplumdaki özel durumudur. Yani diğer insanlardan farklı olma özelliğidir. Ancak “kişinin değerleri”, o kişinin benimsediği adil olmak, dürüst olmak gibi davranışları ifade eder.³⁰⁷

Bütün toplumlar eğitim sistemi inşa ederken toplumun benimsediği değerleri dikkate alır. Dini değerler de toplumun benimsediği, topluma mal olmuş değerlerin başında gelmektedir. Din bireysel ve toplumsal hayata yön veren önemli bir değer sağlayıcıdır. Nitekim din insanlara bazı öğütler vermekte ve onlardan bazı isteklerde bulunmaktadır. Bireyler bu buyrukları yerine getirirken bunlarla birlikte gelen değerleri de kabul etmiş olmaktadır. Dini bir inanca sahip olmak bir takım değerlere sahip olmayı beraberinde getirmektedir.³⁰⁸

Değerler eğitimi vatandaşlık ve ahlaki değerlere önem vermektedir. Değerler eğitiminin ilgilendiği bu konular din eğitimi konularıyla büyük oranda örtüşmektedir.

³⁰³ Kızıler ve Canikli, *Değerler Eğitimi*, ss. 63-67.

³⁰⁴ Kızıler ve Canikli, *Değerler Eğitimi*, s. 21.

³⁰⁵ Kaymakcan ve Meydan, *Ahlak Değerler ve Eğitimi*, s. 137.

³⁰⁶ Kaymakcan ve Meydan, *Ahlak Değerler ve Eğitimi*, s. 137.

³⁰⁷ Kuçuradi, *İnsan ve Değerleri*, ss. 57-58.

³⁰⁸ Kaymakcan ve Meydan, “Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Programları ve Öğretmenlerine Göre Değerler Eğitimi”, ss. 30-31.

Bu açıdan din ve değerler birbirine yakınlaşmaktadır. Din eğitiminin amacı karakterli, ahlaklı bireyler yetiştirmek olup değerler din eğitimi alanında önemli yere sahiptir.³⁰⁹

Dinin gençlerin hayatında, bazı geleneksel değerlerin korunması ve sürdürülmesinde etkili olduğu bir gerçektir. Başta aile değerlerine bağlılık, ana-baba ve büyüklere saygı, itaatkârlık, dürüstlük, cinsel kontrol ve korunma, çalışkanlık ve yardımseverlik gibi geleneksel değerlerle dindarlık arasında doğrudan bir ilişki olduğu çeşitli araştırmalarca doğrulanmıştır.³¹⁰

Değerler; sağlıklı, ahlaklı, bilinçli birey yetiştirmede önemli unsurlardır. Bireyin kişiliğini inşa etmede olmazsa olmaz koşul olan değerlerin, eğitimi ve öğretimi toplumlar için zorunludur. Toplumu oluşturan bireylerin sahip olduğu değerler o toplumun geleceğini etkilemektedir. Sağlıklı kişiliğe sahip, kendi değerini yaşayan ve yaşatan bireyler yetiştirmek için değerler eğitimine gereken önem verilmelidir.

3.1.6. Değer-Din İlişkisi

Değer ve din kavramı birbiriyle ilişkili ve ortak özelliklere sahip olan kavramlardır. Yapılan değer tanımlarından anlaşıldığı üzere değer kavramında inanç faktörü önemli bir yer tutmaktadır. Bilgi söz konusu olduğunda önemli olan düşünmek iken değerde önemli olan inanmaktır.³¹¹ İnanç kavramının önemli olduğu bir başka alansa şüphesiz dindir.

Değer ve dinin üzerinde buluştukları diğer bir kavram ahlaktır. Ahlak, bir toplumda yaşayan bireylerin uymak zorunda oldukları davranış biçimleridir. Ahlak bir toplumun belirli türden inanç, norm ve değerlere göre düzenlemiş yaşama biçimidir. Tanımdan yola çıkarak ahlak değer in eyleme dönüşmüş halidir, diyebiliriz.³¹²

İslam dininde ahlak konusu temel meselelerden biri olup, Kur'ân-ı Kerîm'de ve hadislerde bu konu çokça zikredilmektedir. “Din, güzel ahlaktır.” hadisi bize bu ilişkiyi net olarak göstermektedir. Dinin amacı imanlı ve ahlaklı birey yetiştirmektir.

³⁰⁹ Kaymakcan ve Meydan, “Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Programları ve Öğretmenlerine Göre Değerler Eğitimi”, s. 31.

³¹⁰ Hayati Hökelekli, *Gençlik, Din ve Değerler Psikolojisi*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2002, s. 27.

³¹¹ Yorulmaz, *Ailede Değerler Eğitimi*, s. 62.

³¹² Yorulmaz, *Ailede Değerler Eğitimi*, s. 62

Peygamberler de duruşlarıyla ve davranışlarıyla insanlara ahlaki yönden örnek olan insanlardır.

Bütün değerlerde olmasa bile değerlerin büyük bir kısmının oluşmasında ve şekillenmesinde dinin etkisinin açık bir şekilde görülmektedir. Din kendine inananlardan dürüstlük bekler, doğruluk bekler, insanlara cömert olmalarını tavsiye eder, adaletli olunması gerektiğini ifade eder. Bu örnekleri çoğaltmak pek tabi mümkündür. Burada anlatmak istediğimiz şey dinin değer sistemi içerdiği ve o dine göre yaşamaya başlayan insanın değerler sisteminde de dinin etkisi görüldüğünü ifade etmektir.³¹³

Değerlerin kaynağı nedir, sorusuna cevap veren iki temel anlayış bulunmaktadır. Birine göre değerlerin kaynağı toplumdur, diğerine göre ise değerler toplumu üstü aşkın bir kaynak tarafından oluşturulur.³¹⁴ Şüphesiz bu iki kaynak da değer üretmektedir. Ancak toplumun ürettiği değerler toplumdan topluma ve zamanla değişebilen değerler olmaktadır. Bu durum bilinen ve yaşanan bir vakıadır. Ancak din tarafından bildirilen, öğretilen değerler değişmezdir, onlar geçerliliğini kıyamete kadar koruyacaktır.

3.2. Hz. İsa Kıssasında Yer Alan Değerler

Araştırmanın bu bölümünde Hz. İsa kıssasında hangi dini ve ahlaki değerlerden söz edildiği tespit edilmeye çalışılacaktır.

3.2.1. Takva

وَمُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْ مِنَ التَّوْرَةِ وَلِأَجْلِ لَكُمْ بَعْضَ الَّذِي حُرِّمَ عَلَيْكُمْ وَجِئْتُكُمْ بِآيَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا.

Benden önce gelen Tevrat'ı tasdik etmek ve size yasaklanan bazı şeyleri serbest bırakmak için gönderildim ve Rabbiniz tarafından size bir mucize de getirdim. Artık Allah'a karşı itaatsizlik etmekten sakının ve bana itaat edin.³¹⁵

Kur'an-ı Kerim'de en sık değinilen değerlerden biri takvadır. Meallerde "Allah'a karşı gelmekten sakınmak, Allah'a karşı itaatsizlikten sakınmak" şeklinde çevrilen takva kelimesinin kökü وقى dir. Bu kökün mastarı olan وَقَاة sözlükte

³¹³ İbrahim Türk, *Değerler Eğitiminde Saygı*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Tokat 2009, s. 5.

³¹⁴ Kızıler ve Canilki, *Değerler Eğitimi*, s. 54.

³¹⁵ Âl-i İmrân 3/50.

“korumak, sakınmak, muhafaza etmek, bir şeyi saklamak” anlamına gelmektedir.³¹⁶ Aynı kökten türeyen *ittika* fiilinin asıl anlamı “iki şey arasına engel koymak” olarak ifade edilmektedir.³¹⁷ Bir diğer tanımı ise şöyledir: İttika, seninle korktuğun şey arasına seni korktuğun şeyden koruyacak bir engel koymandır.³¹⁸ Korkulan bir şeyden nefsi korumaya *takva* denir.³¹⁹ Terim olarak takva Allah’a kulluk etmekle O’nun cezalandırmasından çekinmek ve nefsi yapmak veya terk etmekle cezayı hak edeceği şeylerden korumaktır.³²⁰ Yaygın anlamıyla takva inanan kişinin dinin emir ve tavsiyelerine uyma, haram ve günahlardan kaçınma konusunda titizlik göstermesini ifade etmektedir.³²¹

Takva, vikaye, ittika kelimeleri çeşitli formlarda Kur’ân’da zikredilmektedir. Bu kullanımların çoğu dini bir manaya dayanmakla birlikte az da olsa bu kelimelerin sözlük manası da Kur’ân’da kullanılmaktadır.³²²

Takva kavramının kökü ve türevlerinin Kur’ân’da 285³²³ yerde zikredilmesi bize bu kavramın ehemmiyeti hakkında bilgi vermektedir. Takvanın önemini anlatan diğer bir husus ise peygamberlerin davetlerindeki ortak bir özelliğe dayanmaktadır. Peygamberlerin tebliğ vazifelerini ifa ederken *ittika* emrini insanlara söylemeleri dikkati çekmektedir.

Kur’ân’da bazı peygamberlerin kıssaları zikredilmekte olduğu ve her bir peygamber kıssasının tamamı değil de gerekli görülen kısımlarının aktarıldığı bilinen bir husustur. Buna ek olarak, peygamberlerin insanları dine davet süreçleri de ayrıntılarla ele alınmamakta aksine tebliğ sürecinin özeti mahiyetinde ifadeler aktarılmaktadır. Bu özet tebliğin temelinde takva kavramı yer almaktadır.

وَلَقَدْ وَصَّيْنَا الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَإِيَّاكُمْ أَنْ اتَّقُوا اللَّهَ

Andolsun ki biz hem sizden önce Yahûdiler ve Hıristiyanlara hem de size Allah’ın emir ve yasaklarına itaatsizlikten sakınmayı emrettik.³²⁴

³¹⁶ İsfahanî, *Müfredât*, s. 1023; Fîrûzâbâdî, *Kâmûsi’l-Muhît*, C. VI, s. 6038

³¹⁷ Lütfullah Cebeci, *Kur’an’a Göre Takva*, Seha Neşriyat, İstanbul 1985, s. 16.

³¹⁸ Toshihiko Izutsu, *Kur’ân’da Allah ve İnsan*, Kürşad Atalar (çev.), Pınar Yayınları, İstanbul 2016, s. 346.

³¹⁹ İsfahanî, *Müfredât*, s. 1023.

³²⁰ Şerif Ali b. Muhammed el-Cürcanî, *et-Ta’rifat*, Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut 1983, s. 65.

³²¹ Süleyman Uludağ, “Takva” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 39, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2010, s. 484.

³²² Cebeci, *Kur’an’a Göre Takva*, s. 30.

³²³ Uludağ, “Takva”, c. 39, s. 484.

³²⁴ Mustafa Öztürk, *Kur’an-ı Kerim Meali Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2016, s. 158.

Nisâ suresinin 131. ayetinde geçen bu ifadeye göre Allah'tan *ittika* etme emri bütün insanlar için genel bir kuraldır. Bu kuralda herhangi bir değişiklik ya da bu kuralın ortadan kalkması gibi bir durum söz konusu olmamıştır. Bilakis Allah her ümmete *ittikayı* emretmiştir.³²⁵

Peygamberlerin tebliğlerinden *ittika* emrinin her ümmete yapıldığı anlaşılmaktadır.

1. Hz. Nûh: "Allah'a kulluk edin. Ona karşı itaatsizlikten sakının ve bana uyun ki sizin günahlarınızı bağışlasın ve sizi belli bir vakte kadar ertelesin."³²⁶
2. Hz. Hûd: "Öyle ise Allah'a karşı itaatsizlikten sakının ve bana boyun eğin."³²⁷
3. Hz. Sâlih: "Öyle ise Allah'a karşı itaatsizlikten sakının ve bana boyun eğin."³²⁸
4. Hz. Lût: "Artık Allah'a karşı itaatsizlikten sakının ve bana boyun eğin."³²⁹
5. Hz. Şuayb: "Artık Allah'a başkaldırmaktan sakının ve benim sözümü dinleyin."³³⁰
6. Hz. İbrahim: İbrahim'i de peygamber olarak gönderdik. Hani o kavmine şöyle demişti: "Allah'a kulluk edin, O'na karşı itaatsizlikten sakının. Eğer bilerseniz, bu sizin için daha hayırlıdır."³³¹
7. Hz. İlyas: Hani kavmine şöyle demişti: "Allah'a karşı itaatsizlikten sakınmaz mısınız?"³³²
8. Hz. Îsâ: "Benden önce gelen Tevrat'ı doğrulayıcı olarak ve size yasaklanan bazı şeyleri serbest kılmak için gönderildim ve Rabbiniz tarafından size bir mucize de getirdim. Artık Allah'a karşı itaatsizlikten sakının ve benim sözümü dinleyin."³³³

Hz. Nûh, Hûd, Sâlih, Lût, Şuayb, İbrahim, İlyas ve Îsâ'nın davetlerinde takva değeri işlenmektedir. Buradan hareketle insanları Allah'a karşı takvalı olmaya çağırmak peygamberlerin tebliğlerinde en önemli ve en temel konulardandır diyebiliriz.

Değer açısından takva kavramı ele alındığında unutulmaması gereken esas ayetlerden biri:

يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَىٰ وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَىٰكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ.

³²⁵ Fahreddîn er- Râzî, *Mefâtîhu'l-Ğayb*, C. VIII, Lütfullah Cebeci vd. (çev.), Akçağ Yayınları, Ankara 1990, s. 356.

³²⁶ Nûh 71/3-4; Mü'minûn 23/23.

³²⁷ Şu'arâ 26/126.

³²⁸ Şu'arâ 26/144.

³²⁹ Şu'arâ 26/163.

³³⁰ Şu'arâ 26/179.

³³¹ 'Ankebût 29/16.

³³² Sâffât 37/124.

³³³ Âl-i 'İmrân 3/50.

Ey insanlar! Şüphe yok ki, biz sizi bir erkek ve bir kadından yarattık ve birbirinizi tanıyın diye sizi boylara ve kabilelere ayırdık. Allah katında en değerli olanınız, O'na karşı itaatsizlik etmekten en çok sakınanınız, bu konuda en duyarlı olanınızdır. Şüphesiz Allah hakkıyla bilendir, hakkıyla haberdâr olandır.³³⁴

Allah Teâlâ erdemli ve değerli olmanın ölçüsü olarak takvayı ortaya koymaktadır. Bir kimsenin içine doğduğu kabile üstünlük sebebi olamaz. Çünkü bu durumda kendisinin gösterdiği herhangi bir çaba yoktur. Ancak takvalı olmak bir eylem, bir gayret gerektirir. Allah'ın emirlerine itaat etmek ve isyandan uzak durmak için gayret gösteren, bu amaç uğruna azami itinayı gösteren kimse yaptıklarının sonucunda Allah'ın lütfuyla diğerlerinden daha üstün ve değerli olabilir.³³⁵ Bu açıdan takva Allah katında değerlilik ölçüsüdür.³³⁶

Takva kavramının Hz. İsa ile ilgili geçtiği diğer bir ayette şöyle buyrulmaktadır:

إِذْ قَالَ الْخَوَارِثُونَ يَا عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ هَلْ يَسْتَطِيعُ رَبُّكَ أَنْ يُنْزِلَ عَلَيْنَا مَائِدَةً مِنَ السَّمَاءِ قَالَ اتَّقُوا اللَّهَ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ.

Hani havariler de, “Ey Meryem oğlu İsa! Rabbin bize gökten bir sofrayı indirebilir mi?” diye sormuşlardı. İsa da, “Eğer inanan kimseler iseniz Allah'a karşı itaatsizlikten sakının” demişti.³³⁷

Ayette Allah'a karşı gelmekten maksat bu gibi soruları sormaktan kaçınmak anlamına gelmektedir.³³⁸

Görüldüğü üzere Allah'a karşı gelmekten sakınmak, Allah' karşı en ufak bir itaatsizlik göstermek, bütün peygamberlerin tebliğinde yer almaktadır. O'nun emirlerine karşı çıkmak saygısızlık anlamına gelmektedir. Bu yüzden Allah'ın emirlerine uyma ve yasaklarından sakınmada duyarlı davranmak gerekmektedir. Bu duyarlılık takvayı getirmektedir. Sonuç itibarıyla takvanın Allah'a karşı davranışlarda insanlar için önemli bir değer ifade ettiği aynı zamanda bulunduğu kişiye değer katan önemli bir kavram olduğu görülmektedir. Kur'an'da çokça zikredilen bu kavram Hz. İsa kıssasında iman ve itaat kavramıyla birlikte kullanılmaktadır. Mâide suresi 112. ayette inanan kimselerin Allah'a karşı takvalı

³³⁴ Hucurât 49/13.

³³⁵ Ebu Mansur el-Matürîdî, *Te'vilatü'l Kur'an*, C. XIV, S. Kemal Sandıkçı (çev.), Ensar Neşriyat, İstanbul 2019, s. 94.

³³⁶ Süleyman Tuğral, *Kur'an'da Değerler Sistemi*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2008, s. 163.

³³⁷ Mâide 5/112.

³³⁸ Ebu Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Taberî Tefsiri*, C. III, Kerim Aytekin ve Hasan Karakaya (çev.), Hisar Yayınevi, İstanbul 1996, s. 450.

olması gerektiği dolayısıyla takvanın imanlı bir kişide bulunduğu belirtilmektedir. Âl-i ‘İmrân suresinin 50. ayetinde takva kavramı itaat kavramıyla beraber kullanılmakta ve ayette haram kılınan bazı şeylerin Hz. İsa tarafından helal kılındığı haber verilmekte, yeni sınırlara uymayanların Allah’a karşı geldiği, takvalı kimselerin bu sınırlara uyması ve Hz. İsa’ya itaat etmesi gerektiği bildirilmektedir.

3.2.2. Yüce Allah’a Kulluk Etmek

إِنَّ اللَّهَ رَبِّي وَرَبُّكُمْ فَأَعْبُدُوا هَذَا صِرَاطَ مُسْتَقِيمٍ

Şüphesiz Allah, benim de Rabbim, sizin de Rabbinizdir. Öyleyse ona kulluk edin. İşte bu, doğru yoldur.³³⁹

عبد sözlükte hür olsun köle olsun insan anlamına geldiği gibi tutsak, köle anlamına da gelmektedir.³⁴⁰ İbadet kavramı sözlükte uysallıkla, yumuşak başlılıkla beraber boyun eğmeyi ifade etmektedir.³⁴¹ Bununla birlikte ibadet kulluk, tapma tapınma gibi anlamlara gelmektedir. Terim olarak ibadet kavramı dinin emrettiği belirli ve düzenli davranış biçimlerini ifade ettiği gibi daha kapsamlı olarak Allah’ın rızasını kazanmak amacıyla insanın Allah’a olan sevgi, saygı ve itaatini göstermek için ortaya koyduğu tutum ve davranışların genel adına ibadet denilmektedir.

Aynı kökten türeyen ubûdiyyet kavramı sözlükte boyun eğme, teslim olma, kendini küçük görme, itaatkâr olma gibi anlamlara gelmektedir. Dini bir terim olarak ubûdiyyet insanın, hayatını daima Allah’a karşı saygı ve itaat bilinci içinde sürdürmesi şeklindeki kulluk duyarlılığını ifade etmektedir. Buna göre ibadette belirli davranış şekilleri öne çıkarken ubûdiyyette ahlaki ve manevi öz ağır basmaktadır.³⁴²

Bazı âlimler ibadet ve ubûdiyyet kavramları için farklı tanımlamalarda bulunmuşlardır. Buna göre ubûdet “kulun Allah’ın yaptıklarından razı olması”, ibadet ise “O’nun razı olacağı işleri yapması”dır.³⁴³

Din Allah tarafından insanlara doğru yolu göstermek üzere gönderilmiştir. Allah dini açıklarken inanç, ibadet, ahlak vb. konularda toplumda zuhur eden

³³⁹ Âl-i ‘İmrân 3/51.

³⁴⁰ İbn Manzur, *Lisânü’l-Arab*, C. IX, s. 11.

³⁴¹ İbn Manzur, *Lisânü’l-Arab*, C. IX, s. 12.

³⁴² Mustafa Sinanoğlu, “İbadet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 19, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1999, s. 233.

³⁴³ Ebü'l-Feyz Murtazâ Muhammed b. Muhammed b. Muhammed Zebîdî, *Tâcû'l-arûs min cevâhiri'l-kâmûs*, C. VIII, Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabi, Beyrut 1975, s. 330.

bozuklukları insanlara göstermekte ve onlara hakikati öğretmektedir. Din ahlaklı bireyler yetiştirmeyi ve bu bireylerin ahlaklı bir toplum oluşturmalarını gözetmektedir. Yapılan araştırmalar dindar insanların diğer insanlara göre daha ahlaklı olduğunu ortaya koymaktadır. Bu amacı gerçekleştirmek amacıyla din kişilerin eğitilmesini ön plana çıkarır. Bu da duyguların eğitilmesiyle olur. Bizi insanların duygularını eğitmeye götürecek olan araç ise ibadetlerdir.³⁴⁴

İbadetlerin asıl fonksiyonu inanan bir kimsede Allah bilincini canlı tutarak bu bilince sahip kişilerde davranışların iyi yönde değişmesidir. Örneğin, günde beş vakit emredilen namaz ibadeti için Kur’ân şu açıklamayı yapmaktadır: “(Ey Muhammed!) Kitaptan sana vahyolunanı oku, namazı da dosdoğru kıl. Çünkü namaz, insanı hayâsızlıktan ve kötülükten alıkor. Allah’ı anmak (olan namaz) elbette en büyük ibadettir. Allah yaptıklarınızı biliyor.”³⁴⁵ Görüldüğü üzere namazın insanın davranışlarına yansıyan, onu daha ahlaklı olmasına vesile olan bir ibadet olduğu vurgulanmaktadır.

Başka bir ayet pasajında namaz kılan kimselerin ahiret inancı, azap korkusu iffetli olma, emaneti koruyup sözünü yerine getirme, şahitlikte dürüstlük gibi itikadi ve ahlaki ilkelere sahip olduklarından söz edilmektedir.³⁴⁶

İnsanın ruhunda zuhur eden kirlerin temizlenmesi ve ahlaki zayıflıkların giderilmesi, tutarlı, dengeli ve huzurlu bir ruhî hayatın yaşanması bakımından ibadetler en etkili vasıtalar.³⁴⁷ Bazı araştırmalar ibadetlerin insan kişiliğinin teşekkülünde en önemli araç olduğunu ortaya koymaktadır. Buna göre ibadetlerin kişinin sosyal davranışları ve ilişkileri üzerinde olumlu etkileri olmaktadır.³⁴⁸

Kur’ân-ı Kerîm’de yeryüzündeki canlı cansız bütün varlıkların bir şekilde Allah’a boyun eğdiğinden bahsedilmektedir: “Yedi gök, yer ve bunların içinde bulunanlar Allah’ı tespih ederler. Her şey O’nu hamd ile tespih eder. Ancak, siz onların tespihlerini anlamazsınız. O, halîm’dir, çok bağışlayandır.”³⁴⁹ Her varlık kendi varlığı ve yapısı gereğince Allah’ı tanımakta ve O’na boyun eğdiğini

³⁴⁴ Şakir Gözütok, “İbadet ve Eğitim İlişkisi”, *Türk-İslâm Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, S. 4, Konya 2007, s. 190.

³⁴⁵ ‘Ankebût 29/45.

³⁴⁶ Meâric 70/19-35.

³⁴⁷ Hayati Hökelekli, “İbadet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 19, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1999, s. 251.

³⁴⁸ Veysel Uysal, Psiko-Sosyal Açıdan Oruç, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Anlara 1994, ss. 137-147.

³⁴⁹ İsrâ 17/44.

göstermektedir. Örneğin, gök gürültüsünün Allah'ı hamd ederek tesbih ettiği³⁵⁰; meleklerin Allah'a boyun eğdiği³⁵¹; güneş ay, yıldızlar, dağlar, ağaçlar, hayvanlar ve insanların birçoğunun Allah'a secde ettiğinden³⁵² bahsedilmektedir.

Göklerde ve yerde var olan tüm varlıkların Allah ile kulluk ilişkisi içerisinde olduğu anlaşılmaktadır. Allah insanları ve cinleri ancak kendine kulluk etmeleri için yarattığı bildirmektedir.³⁵³ İnsanın Allah ile arasındaki kulluk ilişkisi, insanın irade ve isteğine bağlıdır. İnsanoğlu iman ve küfür etmede özgür bırakılmıştır.³⁵⁴ Bununla birlikte insanın inkârı ve isyanı değil, imanı ve itaati seçmesi beklenmektedir. İnsanın önünü koyulan bu seçeneklerden kendi isteğiyle Allah'a imanı, boyun eğmeyi tercih etmesi çok anlamlı ve değerli bir davranıştır.³⁵⁵ Bütün peygamberler bu değerli davranışı insanlara kazandırmaya çalışmış onları yalnız Allah'a kulluk etmeye çağırmışlardır. Ölümünden sonra ilahlaştırılan Hz. İsa'nın "Benim de Rabbim sizin de Rabbiniz olan Allah'a kulluk edin!" diyerek insanları sadece Allah'a kul olmaya, yalnız O'na ibadet etmeye çağırması ayrı bir önem arz etmektedir.

3.2.3. İman etmek

وَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَيُوَفِّيهِمْ أُجُورَهُمْ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الظَّالِمِينَ.

İman edip iyi ameller işleyenlere gelince, Allah onların mükâfatlarını eksiksiz verecektir. Allah zalimleri sevmez.³⁵⁶

"Gönül huzuru" ve "korkunun olmaması"³⁵⁷ anlamına gelen اٰمَن kökünden türeyen kelimeler Kur'an'da çokça zikredilmektedir. Kur'an'da zikri geçen bu kavram "iman etmek, güvenmek, emanet etmek, sorumluluk"³⁵⁸ anlamlarında kullanılmaktadır. Terim olarak iman "Allah'tan alıp din adına tebliğ ettiği kesinlik kazanan hususlarda peygamberleri tasdik etmek ve onlara inanmak" diye tanımlanır.³⁵⁹

Kur'an-ı Ker'im'de tüm insani nitelikler birbirine tamamen karşıt iki kategoriye bölünmektedir; olumlu ahlaka sahip olanlar ve olumsuz ahlaka sahip

³⁵⁰ Ra'd 13/13.

³⁵¹ Nahl 16/49.

³⁵² Hac 22/18.

³⁵³ Zâriyât 51/56.

³⁵⁴ Kehf 18/29.

³⁵⁵ Hökelekli, "İbadet", c.19, s. 250.

³⁵⁶ Âl-i İmrân 3/57.

³⁵⁷ İsfahanî, *Müfredât*, s. 92.

³⁵⁸ Okuyan, *Çok Anlamlılık Bağlamında Kur'an Sözlüğü*, ss. 83-87.

³⁵⁹ Mustafa Sinanoğlu, "İman", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 22, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2000, s. 212.

olanlar. Bu iki sınıfı birbirinden ayıran esas unsur ise bir ve tek Allah'a olan inançtır. Örneğin Kur'an bir tarafta mü'min kimselerden ve onların ahlaki özelliklerinden söz ederken diğer taraftan kâfirlerden ve onların ahlaksızlıklarından bahsetmektedir.³⁶⁰ Bu mü'mün-kâfir ikiliğine dayanarak Kur'an'da imanın zıttının küfür olduğu ifade edilmektedir.³⁶¹

Küfür kavramına kısaca değinecek olursak; sözlükte "bir şeyi örtmek" anlamına gelmektedir. Nankörlük edenleri nitelemek ve Allah'ın birliğini, dinini ve gönderdiği peygamberi inkâr edenler için kâfir kelimesi kullanılmaktadır.³⁶² Kâfir kimse iman edenin aksine gönlünü inanma nesnesine kapatmaktadır.³⁶³

Kur'an- Kerîm mü'minlerin nelere iman etmeleri gerektiğini bildirmektedir:

Peygamber, Rabbinden kendisine indirilen her şeye inandı, iman etti, mü'minler de aynısını yapıp iman ettiler. Her biri; Allah'a, meleklerine, kitaplarına ve peygamberlerine iman ettiler.³⁶⁴

İyilik, yüzlerinizi doğu ve batı yönlerine çevirmeniz değildir. Asıl iyilik, Allah'a, ahiret gününe, meleklerle, kitap ve peygamberlere inananların; mala olan sevgilerine rağmen, onu yakınlarla, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışa, (ihtiyacından dolayı) isteyene ve (özgürlükleri için) kölelere verenlerin; namazı dosdoğru kılan, zekâtı veren, antlaşma yaptıklarında sözlerini yerine getirenlerin ve zorda, hastalıkta ve savaşın kızıdığı zamanlarda (direnip) sabredenlerin tutum ve davranışlarıdır. İşte bunlar, doğru olanlardır. İşte bunlar, Allah'a karşı gelmekten sakınanların ta kendileridir.³⁶⁵

İman edilmesi gereken nesnelerin ilk sırasında Allah'a iman yer almaktadır. Kur'an Allah'ın varlığını kabul edip ilahlıkta ona ortak koşanların imanını kabul etmemektedir. Kur'an'ın istediği iman Allah'a ortak koşulmayan bir imandır.

İman etmek kalbi değerler arasındadır. Kur'an'da inanmak söz konusu olduğunda kalbin de bu eyleme dâhil olması gerektiğinden söz edilmektedir.³⁶⁶ Demek ki, iman kavramının dikkat çektiği ruhsal durum, sadece zihinsel bir eylem değil aynı zamanda bu durumun içselleştirilmesidir.³⁶⁷

³⁶⁰ Toshihiko Izutsu, *Kur'an'da Dini ve Ahlaki Kavramlar*, Pınar Yayınları, İstanbul 2003, s. 182.

³⁶¹ Mustafa Öztürk, "İman Amel İlişkisi", *Hayatın Anlamı İman Sempozyumu*, 2018, s. 143.

³⁶² İsfahanî, *Müfredât*, s. 855.

³⁶³ Tuğral, *Kur'an'da Değerler Sistemi*, s. 152.

³⁶⁴ Bakara 2/285.

³⁶⁵ Bakara 2/177.

³⁶⁶ Hucurât 49/14.

³⁶⁷ Tuğral, *Kur'an'da Değerler Sistemi*, s. 152.

İmanı içselleştirdikten sonra mü'minden beklenen bunu davranışlarına yansıtmasıdır. Buna Kur'ân salih amel demektir. “İnsanlar, ‘İnandık’ demekle imtihan edilmeden bırakılacaklarını mı zannederler”³⁶⁸ ayeti iman etmenin tek başına bir anlam ifade etmediğini bildirmektedir. İman salih amelle birlikte olduğunda bir değer ifade etmektedir.³⁶⁹ Konunun başında zikredilen ayette Hz. İsmâ'nın peygamberliğinden şüphe etmeyip iman eden ve Allah'a teslim olan havarilerden söz edilmekte ve onların iman etmelerinin ve imanları sonucunda yaptıkları amellerin karşılığının tam olarak verileceği bildirilmektedir.

3.2.4. İffetli Olmak

Sözlükte “az bir şeyle yetinmek” anlamı olan عَفَّة kelimesinden türeyen iffet kavramı insanda şehvetin üstün gelmesini engelleyen bir durumun meydana gelmesini ifade etmektedir.³⁷⁰ İslam ahlakında önemli bir yeri olan iffet kavramı terim olarak şehvi gücün ifrat ve tefriti arasında mutedil olan bir durumu ifade etmektedir.³⁷¹

İffet kavramının sadece şehvi duyguda orta yolu bulma değil yeme, içme fiillerinde de ölçülü olma anlamını içeren bir erdem olduğu, aynı zamanda insanın bu erdemi aşırı isteklerine boyun eğmeyip bu istek ve arzuları dinin ve aklın emirlerine tabi kılmasıyla kazandığı belirtilmektedir. Kur'ân'da iffet kavramından bahsedilmemektedir ancak bu kökten gelen kelimeler dört yerde kullanılmaktadır. Bunlardan ikisi³⁷² mal mülk konularında ölçülü olmayı ifade ederken diğer ikisi³⁷³ cinsi arzular konusunda ölçülü davranmayı ifade etmektedir.³⁷⁴

وَلَيْسَتَعْظِفِ الَّذِينَ لَا يَجِدُونَ نِكَاحًا حَتَّى يُغْنِيَهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ

Evlenmek için maddi imkân olmayanlar da, Allah kendilerine lütfuyla imkân verinceye kadar iffetlerini korusunlar.³⁷⁵

يَا أُخْتُ هَارُونَ مَا كَانَ أَبُوكِ امْرَأَ سَوْءٍ وَمَا كَانَتْ أُمُّكِ بَغِيًّا

“Ey Hârûn'un kız kardeşi! Senin baban kötü bir kimse değildi. Annen de iffetsiz değildi.”³⁷⁶

³⁶⁸ ‘Ankebût 29/2.

³⁶⁹ Tuğral, *Kur'an'da Değerler Sistemi*, s. 157.

³⁷⁰ İsfahanî, *Müfredât*, ss. 670-671.

³⁷¹ Cürcânî, *Kitâbu't- Ta 'rifât*, s. 151.

³⁷² Bakara 2/273; Nisâ 4/6.

³⁷³ Nûr 24/33, 60.

³⁷⁴ Mustafa Çağrı, “İffet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 21, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2000, s. 506.

³⁷⁵ Nûr 24/33.

Ayette geçen بَغِي kelimesinin sahip olduğu manalardan biri de fuhuş anlamıdır. Sözlükte بَغِي “orta yolu aşmayı istemek” anlamına gelmektedir.³⁷⁷ Bu anlamıyla *bağyun* kelimesi iffet kavramının zıddını ifade etmektedir. Kur’ân’da sıkça kullanılmış olan bu kelimenin “azgınlık yapmak, haddi aşmak, haksızlık etmek, saldırmak”³⁷⁸ gibi genellikle olumsuz anlamlar içerdiği görülmektedir. Ayette geçen *bağıyyâ* kelimesi “zina eden kadın”³⁷⁹, “erkekleri yoldan çıkaran günahkâr kadın”³⁸⁰ olarak açıklanmaktadır.

Hiz. Meryem’in dinine bağılı bir kimse olduğunu bilen halk onun zina ettiğini düşünerek bu fiili onun gibi ahlaklı ve terbiyeli bir aileden gelen bir kimseye yakıştıramıyorlardı. Hiz. Meryem’in ailesinin toplumda iyi tanınan bir aile olduğu ve bununla birlikte bir takım ahlaki tutum ve davranışlara sahip bir aile olduğu anlaşılmaktadır. Bu nedenle insanlar Hiz. Meryem’i çok yadırgıyorlardı.³⁸¹ İnsanların Hiz. Meryem’in iffet değerini çiğnediğini zannederek onu ayıplamaları, iffetin o toplumda var olan değerlerden olduğunu ve toplumda benimsenmiş önemli bir değer olduğunu ortaya koymaktadır.

3.2.5. Anne-Babaya İyi Davranmak

Anne-babaya iyilik etme davranışı Kur’ân’da ya *birr* kavramıyla ya da *ihsan* kavramıyla ifade edilmektedir. İhsan kavramının kökü “güzel olmak” manasına gelen حُسْن kelimesidir. İhsan ise “başkasına iyilik etmek”, “yaptığı işi güzel yapmak” anlamlarına gelmektedir. İhsan kavramı Kur’ân’da en sık zikredilen kavramlardan biridir. Kur’ân’da ihsan kavramının geçtiğı yerlere bakıldığında hem Allah’a hem kullara nispet edildiğı görülmektedir.³⁸² Birr kavramı iman, ibadet ve ahlaka ilişkin bütün iyilikleri ifade eden kapsayıcı ve temel bir terimdir.³⁸³

Anne-babaya iyi davranmak hangi davranışları içine almaktadır? Kur’ân’da bu sorunun cevabı bize verilmektedir:

³⁷⁶ Meryem 19/28.

³⁷⁷ İsfahanî, *Müfredât*, s. 147.

³⁷⁸ Okuyan, *Çok Anlamlılık Bağlamında Kur’an Sözlüğü*, ss. 123-126.

³⁷⁹ Mâtürîdî, *Tevî’lâtü’l Kur’ân*, C. IX, s. 179.

³⁸⁰ Ebü’l Kasım Carullah Mahmûd b. Ömer b. Muhammed Zemahşerî, *Keşşaf Tefsiri*, Muhammed Coşkun vd. (çev.), Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, İstanbul 2018, s. 158.

³⁸¹ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’ân Tefsiri*, C. XII, s. 115.

³⁸² Mustafa Çağrı, “İhsan”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 21, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2000, s. 544.

³⁸³ Ali Toksarı, “Birr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 6, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1992, s. 204.

Allah, kendisinden başkasına asla kulluk veya ibadet etmemeyi kullarından beklediğini belirttikten sonra, anaya-babaya iyi davranmayı açık bir şekilde emretmektedir. “Eğer onlardan biri, ya da her ikisi birinizin yanında ihtiyarlık çağına ulaşırsa, sakın onlara “öf!” bile deme” diyerek anne-babaya duyulması gereken saygının sınırlarını çizmektedir. Daha sonra onların azarlanmaması gerektiği bunun yerine güzel söz söylenmesi yani onlara tatlı dille muamele edilmesi gerektiği vurgulamaktadır. Onlara yaşlılık halinde merhametli davranılmalı ve korunup kollanmalı çünkü anne-babaya da aynı şekilde evlatları küçükken onları sevgi ve merhametle büyütmüş, özenle yetiştirmeye, koruyup kollamaya itina göstermişlerdir. Bu sebeple evlada düşen bir başka vazife de bunların farkında olarak Allah’a anne-babası için dua etmesidir.³⁸⁴

Yine başka bir surede “insana anne babasına iyi davranmasını emrettik” denilmektedir. Çünkü annesi onu her gün biraz daha güçsüz düşerek karnında taşımıştır. Yani onu doğurmak için birçok zahmete katlanmıştır. Bununla da bitmez, doğduktan sonra onun beslenmesi için uğraşır. Onun sütten kesilmesi de iki yıl içinde olur. Bu nedenle insan hem Rabbine hem anne-babasına teşekkür etmelidir, minnet duymalıdır. Kişi bunları dikkate almayıp, minnet göstermezse Allah hesabını soracaktır çünkü dönüş O’nadır. Ebeveyne karşı gelmenin bir istisnası vardır ki o da Allah’a karşı şirk koşturmadır. “Eğer, hakkında hiçbir bilgi sahibi olmadığın bir şeyi bana ortak koşturman için seni zorlarsa, onlara itaat etme.” Ancak böyle bir durumda dahi onlarla iyi geçinilmesi ve onların ihtiyaçlarını karşılayarak yardımcı olunması tavsiye edilmektedir.³⁸⁵

Annenin hamile iken çektiği sıkıntılara değinen bir başka yerde yine kişinin ebeveynine iyi davranmasının emredildiği bildirilmektedir. “Annesi onu ne zahmetle karnında taşıdı ve ne zahmetle dünyaya getirdi!”³⁸⁶

Ayetlerden anlaşıldığı üzere bir Müslüman anne, babasına karşı azami derecede saygı göstermelidir. Özellikle yaşlılıklarında onlara karşı daha hassas davranılması gerektiği vurgulanmaktadır. Nitekim yaşlılıkta insanlar elden ayaktan düşüp evlatlarına muhtaç bir duruma gelmektedirler. Böyle zaruri ve sıkıntılı bir durumda evlatların onlara kırıncı bir söz söylemekten imtina etmeleri tavsiye

³⁸⁴ İsrâ 17/23-24.

³⁸⁵ Lokman 31/14-15.

³⁸⁶ Ahkâf 46/15.

edilmektedir. Dahası hayırlı bir evlat anne, babasına güzel sözler söylemeli, onlara merhametli davranmalı, onlar için Allah’a dua etmelidir. Zira anneler evlatlarını dokuz ay boyunca taşıırken zayıf düşerler, güçlük çekerler. Doğum esansında ise nasıl acı çektikleri Hz. Meryem’in ifadelerinden³⁸⁷ anlaşılmaktadır. Anne-babaya sadece bir konuda itaat etmeme ruhsatı verilmektedir. Eğer Allah’a ortak koşmak konusunda ebeveynler çocuklarını zorlarsa, bu konuda çocuk ailesini dinlememelidir. Ancak bu durum çocuğun diğer işlerde onlara yardım etmesine engel değildir. Dolayısıyla anne-babayla çocuk farklı dinlere inansa da çocuğun evlatlık görevlerini yerine getirmesi beklenir.

Kur’ân İsrâîloğullarının Allah’a verdikleri sözlerden bahsetmektedir. Bu sözlerin en başında Allah’tan başkasına ibadet etmemek yer almaktadır. Bunun hemen ardından ise anne-babaya iyilik etmek gelmektedir. Anne-babaya iyilik etmenin hemen ikinci sırada gelmesi bu konunun önemini ifade etmektedir. Zira ayette anne baba zikredildikten sonra şöyle devam etmektedir; “yakınlara, yetimlere, yoksullara iyilik edeceksiniz, herkese güzel sözler söyleyeceksiniz, namazı kılacaksınız, zekâtı vereceksiniz, diye söz almıştık. Sonra pek azınız hariç, yüz çevirerek sözünüzden döndünüz.”³⁸⁸

Görüldüğü üzere İsrâîloğulları daha önceleri de anne-babaya iyi davranmakla sorumlu tutulmuştur. Ancak ayetin devamından çoğunluğun bu sorumluluğu yerine getirmedikleri anlaşılmaktadır. Meryem suresinde Hz. Îsâ kendi diliyle Allah’ın ona verdiği vasıfları zikretmektedir. Bu vasıfların arasında Hz. Îsâ’nın annesine karşı olan tutum ve davranışından da bahsedilmektedir.

وَبِرًّا بِوَالِدَتِي وَلَمْ يَجْعَلْنِي جَبَّارًا شَقِيًّا

“Anama saygıda kusur etmememi emretti. O beni merhametsiz, hayırsız bir insan yapmadı.”³⁸⁹

Ayette kullanılan *birr* kelimesinin iyilik etmek anlamına geldiğini yukarıda belirtmiştik. Burada anneye iyilik etmek; anneye karşı hürmetkâr, saygılı, şefkatli ve merhametli³⁹⁰ davranmayı ifade etmektedir.

³⁸⁷ Meryem 19/23.

³⁸⁸ Bakara 2/83.

³⁸⁹ Meryem 19/32; Öztürk, *Kur’ân-ı Kerim Meali Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri*, s. 425.

³⁹⁰ İsmail Hakkı Bursevi, *Rûhü’l Beyan Tercümesi*, C. XVI, Ömer Faruk Hilmi (çev.), Fatih Yayınevi, İstanbul, s. 271.

Hız. Yahya için de aynı özellik zikredilmektedir.³⁹¹ Hz. Yahya ve Hz. İŝâ aynı dönemde yaŝamaktadırlar. Allah Yahya peygamberi anne-babasına iyi davranan biri olarak tanıtmaktadır. Hz. İŝâ'nın sadece annesine saygılı olduğu ifade edilmektedir. Çünkü bir babaya sahip değildir. Bu durum yani hem Hz. Yahya'nın hem Hz. İŝâ'nın aynı vasıflarla tanıtılması dikkat çekmektedir. İsrâîloğulları daha önceden de anne-babaya iyi davranmakla emrolunmuŝlardı.³⁹² Allah bu toluma anne-babaya iyi davranma değerini yer yer hatırlatmıŝ ve onlara bu ahlaki davranışı kazandırmak için gönderdiği peygamberleri de bu vasıfla donatmıŝtır.

Bir başka sebep de şu olabilir: Yahûdi toplumunda kadınlara pek önem verilmezdi. Hz. Yahya ve Hz. İŝâ'nın dininde anneye iyi davranma peygamber ahlakı haline getirilmiŝtir. Böylece annelere gereken değerin verilmesi hususunda peygamberler model olmuş, toplumda kadının değerine dikkat çekilmiŝtir.³⁹³

İnsanın anne rahmine düştüğü andan yetiŝkinliėine kadar hep yanında var olan, kendisini belki çeşitli sıkıntılara göğüs gererek yetiŝtiren ebeveynine karşı güzel davranışlarda bulunması, saygılı davranması dünyanın her yerinde, her toplumda var olan ortak bir değerdir. Kur'an-ı Kerim bu değere büyük bir önem vermiŝtir, öyle ki ayette insanlardan beklenen davranışlar sıralanırken birinci madde Allah'a şirk koŝmamak, ikincisi ise anne-babaya ihsan etmektir.³⁹⁴ Anne-babaya hürmet etmenin Allah'a şirk koŝmamak yani Allah'ın birliğine inanmaktan sonra gelmesi bu değerin önemi hakkında bizlere ipucu vermektedir.

Hayatı zorluklarla geçmiş bir kadın olan Hz. Meryem ömrünün bir kısmını mabede adayarak harcamıŝ, daha sonra babasız bir ocuk sahibi olmakla müjdelenmiŝtir. Ancak insanların kötü sözlerine ve davranışlarına maruz kalmış ve bir takım sıkıntılarla mücadele etmiştir. Oğlu İŝâ ise toplumun aksine annesine duyduğu saygı ve merhameti ifade etmekten geri durmamıŝ, insanlara anneye saygı gösterme değerini bir kez daha hatırlatmıŝtır.

³⁹¹ Meryem 19/14.

³⁹² Bakara 2/83.

³⁹³ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, C. XII, s. 119.

³⁹⁴ En'am 6/151.

3.2.6. Dua Etmek

رَبَّنَا أَمَّا بِمَا أَنْزَلْتَ وَاتَّبَعْنَا الرَّسُولَ فَاكْتُبْنَا مَعَ الشَّاهِدِينَ.

(Havariler dediler ki:) “Rabbimiz! Senin indirdiğin vahye inandık ve gönderdiğin elçiye uyduk. Artık bizi (hakikate) tanıklık edenlerle beraber yaz.”³⁹⁵

Dua kavramı sözlükte “çağırarak, seslenmek, istemek, yardım talep etmek” anlamlarına gelen دَعَا kelimesinden mastardır. Dua bir iletişim aracıdır. Sınırlı, sonlu, âciz olan insanın sınırsız, sonsuz, kudret sahibi Allah ile irtibat kurmasıdır.³⁹⁶ Dua inanan bir kimsenin kibirlenmeden, nazlanmadan Allah’ın gücünü, kudretini, adaletini ve merhametini anlamasından ortaya çıkan bir boyun eğmedir.³⁹⁷

Duada saygı gösterme, yüceltme ve bunlarla birlikte talepte bulunma anlamı vardır. Dua etmek aynı zamanda Allah’ı zikretmektir. Bu açıdan dua bir ibadet olma özelliği göstermektedir.³⁹⁸

(Ey Muhammed!) De ki: “Duanız olmasa Rabbim size ne diye değer versin!”³⁹⁹

Âlimler buradaki dua kavramına farklı açıklamalar getirmişlerdir. Râzî’ye göre dua “iman, ibadet, sıkıntılar gelince Allah’a yakarma, Allah’ın ihsanına karşı şükür, ihtiyaçların giderilmesini talep etme” gibi anlamlara gelmektedir.⁴⁰⁰

Dua insana değer kazandıran bir davranıştır. Ayet insanın değerinin duasında saklı olduğunu bildirmektedir. Zira Allah’a dua etme, yalvarma sebebinin veya Allah’tan istenen şeyin, dua eden kimse nazarında değerli olduğu anlaşılmaktadır. Bu anlamda dua değer dildeki değerini öznenin kendi dilinden ifade etmesidir.⁴⁰¹

Dua etmenin birçok işlevi ve faydası vardır. Bunlardan biri duanın Allah bilincini daha canlı hale getirmesidir. Böylece dua insanı ahlaki bir hayat için gerekli olan duyarlılığa ve diğerkâmlığa ulaştırır.⁴⁰² Dua eden bir kimse çaresiz olduğunu kabul eder, içinde bulunduğu acizliği dile getirir ve Rabbine teslim olur, O’na

³⁹⁵ Âl-i ‘İmrân 3/53.

³⁹⁶ Osman Cilacı, “Dua”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 9, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1994, s. 529.

³⁹⁷ Ömer Özsoy ve İlhami Güler, *Konularına Göre Kur’ân*, Fecr Yayınevi, Ankara 2001, s. 410.

³⁹⁸ Mehmet Canbulat, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2015, s. 128.

³⁹⁹ Furkân 25/77.

⁴⁰⁰ Râzî, *Mefâtihu’l-Gayb*, C. XVII, s. 293.

⁴⁰¹ Tuğral, *Kur’an’da Değerler Sistemi*, s. 67.

⁴⁰² Selahattin Parlador, “Dua”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 9, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1994, s. 532.

tevekkül eder.⁴⁰³ Böyle bir kimsenin kalbinde gurur ve kibir yer etmez. Aksine dua eden kimsede alçak gönüllülük hâsıl olur. Bu yönüyle dua insana değer katan erdemler kazandırmaktadır.

Kur’ân’daki dua örneklerine bakıldığında bunların genellikle dünyevi bir haz, mal ve menfaat talebi değil, bağışlanma, hidayet ve Allah yolunda yardım isteme niteliğinde olduğu fark edilmektedir.⁴⁰⁴

Havariler Allah’tan gelen vahye iman ettiklerini ve kendilerine gönderilen elçiye uyduklarını ifade ettikten sonra Rabblerinden kendilerini hakikate tanıklık edenlerle(şahit) beraber yazmalarını istemektedirler. Buradaki şahitlerden kasıt çeşitli ayetlerde ifade edildiği üzere şu kimselerdir:

- Allah’tan başka ilah olmadığına adaletle şahitlik edenler⁴⁰⁵
- Allah’ın nimetlendirdiği kişiler⁴⁰⁶
- Adalet adına şahitlik edenler⁴⁰⁷
- Adaleti ayakta tutanlar⁴⁰⁸
- Allah’a yakın olanlar⁴⁰⁹

Havariler Allah’tan kendilerini bu kimselerle birlikte yazmalarını, onların grubuna dâhil olmayı arzuladıklarını bildirmektedirler. Havarilerin yapmış olduğu bu dua Müslümanlara örnek teşkil etmektedir.

3.2.7. Yardım Etmek

فَلَمَّا أَحَسَّ عِيسَى مِنْهُمُ الْكُفْرَ قَالَ مَنْ أَنْصَارِي إِلَى اللَّهِ قَالَ الْخَوَارِيُّونَ نَحْنُ أَنْصَارُ اللَّهِ آمَنَّا بِاللَّهِ
وَأَشْهَدُ بِأَنَّا مُسْلِمُونَ

İsa onların inkârlarını sezince, “Allah yolunda yardımcılarım kim?” dedi. Havariler, “Biziz Allah yolunun yardımcıları. Allah’a iman ettik. Şahit ol, biz Müslümanlarız” dediler.⁴¹⁰

Sözlükte “beyaz olmak” anlamına gelen *hvr* kökünden türeyen havâri kelimesi seçilmiş, özverili arkadaş, dost, bir kimseye ileri derecede yardım eden kişi”

⁴⁰³ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’ân Tefsiri*, C. XIII, s. 558.

⁴⁰⁴ Özsoy ve Güler, *Konularına Göre Kur’ân*, s. 411.

⁴⁰⁵ Âl-i ‘İmrân 3/18.

⁴⁰⁶ Nisâ 4/69.

⁴⁰⁷ Nisa 4/135.

⁴⁰⁸ Mâide 5/8.

⁴⁰⁹ Muttaffifin 83/21.

⁴¹⁰ Âl-i ‘İmrân 3/52.

demektir.⁴¹¹ Havârilere Hz. İsa'nın yardım çağrısına icabet etmeleri, Allah'a inanıp ona teslim olmaları, bu yolda Allah'ın elçisinin safında yer almaları ve Hz. İsa'ya davasında yardım etmeleri örnek davranış teşkil etmektedir. Bu durum başka bir ayette şu şekilde övülmektedir:

Ey iman edenler! Allah'ın yardımcılar olun. Nasıl ki Meryem oğlu İsa da havarilere, “Allah'a giden yolda benim yardımcılarım kimdir?” demişti. Havariler de, “Biz Allah'ın yardımcılarıyız” demişlerdi. Bunun üzerine İsrailoğullarından bir kesim inanmış, bir kesim de inkâr etmişti. Nihayet biz inananları, düşmanlarına karşı destekledik. Böylece üstün geldiler.⁴¹²

Yüce Allah Müslümanlara havârilere örneğini vererek onların Allah yolunda Hz. İsa'ya yardım ettikleri gibi Müslümanların da Hz. Muhammed'e yardım etmeleri gerektiğini bildirerek havârilere davranışını model olarak göstermektedir.

3.3. Hz. İsa Kıssasında Değerler Eğitimi Açısından Olumsuzluk İfade Eden Tutum ve Davranışlar

3.3.1. Azgın Zorba Olmak

وَلَمْ يَجْعَلْنِي جَبَّارًا شَقِيًّا

Beni azgın bir zorba kılmadı⁴¹³

Cebbâr kelimesi “zorba” anlamına gelmektedir ve Kur'an'da 10 yerde geçtiği bilinmektedir. Bunların sadece biri Allah'ı nitelemek için⁴¹⁴ diğerleri kullar için kullanılmıştır.⁴¹⁵ Kelimenin kökü جَبَر olan bu kavram sözlükte “zor kullanarak bir şeyi düzeltmek” anlamına gelmektedir. *Cebbâr* kelimesi bir insanı nitelemek için kullanıldığında “hak etmediği yüce bir mevkîye sahip olduğunu iddia ederek kusurunu kapatmaya çalışan kimse”⁴¹⁶ manasını ifade etmektedir. Kur'an'da Hz. İsa'dan başka Hz. Muhammed'in⁴¹⁷ ve Hz. Yahya'nın⁴¹⁸ da bu vasıftan uzak olduğu bildirilmektedir.

Zorba kavramı üstü örtülü, kapalı bir kavram olup şu manalara gelmektedir: Öfkelendiğinde ortalığı dağıtan, vuran, kıran, kendini büyük gören, asla hiçbir

⁴¹¹ Osman Cilacı, “Havâri”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 16, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1997, s. 513.

⁴¹² Saf 61/14.

⁴¹³ Meryem 19/32.

⁴¹⁴ Haşr 59/23.

⁴¹⁵ Okuyan, *Çok Anlamlılık Bağlamında Kur'an Sözlüğü*, s. 157.

⁴¹⁶ İsfahanî, *Müfredât*, ss. 203-204.

⁴¹⁷ Kâf 50/45.

⁴¹⁸ Meryem 19/14.

kimsenin kendisi üzerinde bir hakkı olduğunu düşünmeyen kimseye zorba denilmektedir.⁴¹⁹ Hz. İsa'nın bu vasıflardan uzak olması onun kibirli biri olmadığına aksine mütevazı bir kişiliğe sahip olduğuna delalet etmektedir.⁴²⁰

Ayette geçen bir diğer niteleme “azgın” olarak tercüme edilen *şakiyy* kelimesidir. Bu kavramın Kur'an'da “azgınlık yapmak,⁴²¹ sıkıntıya düşmek,⁴²² mahrumiyet⁴²³ ve zorba⁴²⁴” anlamlarında kullanımı mevcuttur. Azgınlık fiilini işleyenlerin sonunun ateş olduğu bildirilmektedir. Azgın kimse demek cehennemlik demektir. Yukarıdaki zikredilen ayette azgın kelimesi *cebbâr* yani zorba kelimesinin anlamını pekiştiren bir görevde olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim sözlüklerde *şakiyy* kelimesinin zorba anlamına gelmesi bunu teyit eder gözükmektedir.

Hz. İsa'nın azgın bir zorba olmaması bunun tam tersini merhametli ve yumuşak kalpli olduğunu anlatmaktadır. Önceki cümleden de anlaşıldığı üzere Hz. İsa'nın annesine saygılı davrandığı, ona kaba davranmayıp, merhamet dolu bir kalple kibar davrandığı ifade edilmektedir. Hz. İsa annesine karşı gösterdiği bu örnek davranışları şüphesiz diğer insanlara da göstermekteydi. Nitekim ayette azgın bir zorba olmak eleştirilirken insanlara karşı merhametli ve saygılı davranmanın önemi ve değeri gösterilmektedir.

3.3.2. Ayrılığa Düşmek

Tüm insanların yaşadıkları toplumda huzur ve güven içerisinde hayat sürdürebilmeleri için birlik ve beraberliğe ihtiyaçları vardır. Özellikle İslam dini Müslümanların aralarında birlik ve beraberlik kurmayı amaç edinmiştir. Bu nedenle Kur'an'da mü'minlerin kardeş olduğundan bahsedilmektedir. Hz. Peygamber de bir kimsenin kendisi için istediği bir şeyi kardeşi için istemedikçe gerçek anlamda imana eremeyeceğini belirtmektedir. Böylece Müslümanlar arasında kardeşlik bağı gibi sağlam bir ilişki kurularak bir ve beraber olmaları sağlanmaya çalışılmıştır.

Kur'an'da insanların beraberliğine önem verilirken aynı zamanda ayrılığa düşmeme konusunda inananlar uyarılmaktadır.

⁴¹⁹ Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr Kurtubi, *el- Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, C. XI, Dârü'l-Hadis, Kahire 1996, s. 110.

⁴²⁰ Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, C. XV, s. 341.

⁴²¹ Hûd 11/106.

⁴²² Tâhâ 20/2.

⁴²³ Meryem 19/4.

⁴²⁴ Meryem 19/32.

Allah Kur’ân’a sarılarak herkesin bir noktada birleşmesini çünkü Kur’ân’ın Allah’ın ipi olduğunu vurgulamaktadır. İnsanların parçalanıp bölünmesinin yerine Kur’ân’da buluşmalarını söylemektedir. Allah insanların bir arada kalması hususunda bahsettiği ihsanını da onlara hatırlatmaktadır. Allah önceleri insanların birbirine düşmanlar olduğunu, Allah’ın lütfuyla kalplerinin birleştirildiğini zikretmektedir. Allah’ın bu nimeti sayesinde insanlar kardeş olmuştur. Bununla birlikte insanlar yine büyük bir tehlikedeyken Allah onları tabiri caizse o uçurumun kenarından çekip aldığını haber vermektedir. “Yine siz bir ateş çukurunun tam kenarında idiniz de Allah sizi oraya düşmekten kurtardı. İşte Allah size âyetlerini böyle apaçık bildiriyor ki doğru yola eresiniz.”⁴²⁵ İnsanları Allah’a ulaştıracak tek yol Kur’ân’dır. Ve Allah herkesi bu yolun yolcusu olmaya çağırmakta, onları tek bir yolda birleştirmek istemektedir.

Yüce Allah birlik olmayı emretmekte, ayrılığı, bölünmeyi yasaklamaktadır. Ayetin devamında bu konuda tekrar bir ikaz daha yapılmaktadır. “Kendilerine apaçık deliller geldikten sonra parçalanıp ayrılığa düşenler gibi olmayın.”⁴²⁶

Ayrılığa düşmeme konusunda yapılan uyarıların sadece Hz. Muhammed’in ümmetine özel olmadığı Hz. Îsâ’nın da halkını bu konuda uyardığı görülmektedir.

Îsa, halkına mucizelerle geldiği zaman şu sözleri söylemişti: “Ben size ilahi bilgi getirdim ve hakkında ayrılığa düştüğünüz şeylerden bir kısmını size açıklamak için geldim. Öyle ise, Allah’a karşı itaatsizlikten sakının ve bana boyun eğin. Şüphesiz Allah, benim de Rabbim, sizin de Rabbinizdir. Öyleyse O’na kulluk edin, işte bu doğru yoldur.” Ama aralarından çıkan gruplar ayrılığa düştüler. Elem dolu bir günün azâbından vay o zulmedenlerin haline!⁴²⁷

Ayette ihtilafa düşenler İsrâîloğullarıdır. Hz. Îsâ onların Tevrat ve hükümleri konusunda düştükleri ihtilafların bir kısmını açıklayacağını ifade etmektedir. Ancak Hz. Îsâ’nın bu uyarılarının dikkate alınmadığı ve bu kimselerin ihtilaflarını sürdürdükleri anlaşılmaktadır. İsrâîloğullarının hangi konularda ayrılığa düştüğü meselesi tefsirlere şu şekilde yansımıştır:

- Hz. Üzeyr’in Allah’ın oğlu olduğu konusunda ayrılığa düşmeleri
- Dinlerinin dünya ile olan hükümlerinde ihtilafa düşmeleri

⁴²⁵ Âl-i ‘İmrân 3/103.

⁴²⁶ Âl-i ‘İmrân 3/105.

⁴²⁷ Zuhruf 43/63-65.

- Çıkarlarına uymayan hükümleri değiştirmeye çalışmaları⁴²⁸
- Hz. İsmâ zamanında İsrâîloğullarının çeşitli mezheplere (Sadûkiler, Feisîler, Essenîler gibi) ayrılımları⁴²⁹

Yüce Allah İsrâîloğullarının ihtilaf ve ayrılığa düşmelerini anlatmasının sebebi Müslümanları uyarmak ve onların ayrılığa düşmelerini engellemektir.⁴³⁰ Buradaki amaç sadece olaylardan haberdar etme değil Müslümanları ayrılığa düşmeme noktasında bilinçlendirmektir. Çeşitli sebeplerle ayrılmış, parçalanmış olan toplumu vahiy etrafında birleştirmeye çalışan Hz. İsmâ onları bu parçalanmışlıktan kurtarmaya çalışmıştır. Onun toplumu bir araya getirmeye çabalaması ve Kur’ân’ın bundan övgüyle bahsetmesi toplumda birlik ve bütünlüğün sağlanması noktasında örnek bir davranış sergilediğini gösterirken ayrılığa düşmek sonu ceza olan olumsuz bir davranış olarak nitelenmektedir.

3.3.3. İftira Etmek

Sözlükte “yalan söylemek, doğru olmayan bir şeyi uydurmak, aslı olmayan bir şeyi dayandırmak, isnat etmek” gibi anlamlara gelir. F-r-y kökünden türeyen iftira kelimesinin hem “düzeltmek” hem “bozmak” gibi iki zıt manayı ifade ettiği belirtilmektedir. Ancak yaygın olarak “bozmak” manası kullanılmaktadır. Terim olarak iftira kavramı “bir kimseye kasıtlı ve asılsız olarak suç, günah yahut kusur sayılan bir söz, davranış veya nitelik yüklemek” anlamında kullanılmaktadır.⁴³¹

Kur’ân’da altmış yerde f-r-y kökünden türeyen kelimeler kullanılmaktadır. Kur’ân’da zikredilen bu kavramın kullanıldığı anlamlar ise şöyledir; “iftira etmek, uydurulmak, iftira edilen şey veya şeyler, tuhaf, düzme, görülmemiş, yaramaz”.⁴³²

فَآتَتْ بِهٖ قَوْمَهَا تَحْمِيْلًا قَالُوْا يَا مَرْيَمُ لَقَدْ جِئْتِ شَيْئًا فَرِيًّا

Kucağında çocuğu ile halkının yanına geldi. Onlar şöyle dediler: “Ey Meryem! Sen tuhaf, çirkin bir şey yaptın!”⁴³³

Ayette geçen *feriyyan* kelimesi “büyük ve garip, acayip”⁴³⁴, “görülmemiş şey”⁴³⁵ anlamlarına gelmektedir. Hz. Meryem’i kucağında bebeğiyle gören insanlar

⁴²⁸ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, C. XVII, s. 352.

⁴²⁹ Kutub, *Fizılâl-il- Kur’ân*, C. XIII, s. 213.

⁴³⁰ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, C. XVII, s. 353.

⁴³¹ Mustafa Çağrıcı, “İftira”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 21, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2000, s. 522; İsfahani, *Müfredât*, s. 745; <http://www.tdk.gov.tr>.

⁴³² Okuyan, *Çok Anlamlılık Bağlamında Kur’an Sözlüğü*, ss. 504-505.

⁴³³ Meryem 19/27.

hayrete düşmüşler ve Hz. Meryem'in şaşılacak tuhaf bir şey yaptığını söylemişlerdir. Çünkü Hz. Meryem kimseyle evli değildi. Bu yüzden babasız bir çocuk dünyaya getirdiğini düşünmüşlerdi ve onu olumsuz anlamda büyük bir iş yapmakla itham etmişlerdi.⁴³⁶

Kur'an'da iftira kavramının yanında anlamsal olarak ona yakın olan "ıfk" ve "bühtan" kavramları da kullanılmaktadır. Bühtan kavramı Kur'an'da üç anlamda kullanılmaktadır; şaşırmak, iftira ve zinâ. Fiil olarak şaşırp kalmak anlamında kullanılan بهت kelimesinden türeyen bühtan kavramı "duyanları çirkinliğinden dolayı dehşete düşüren bir yalan" olarak tanımlanmaktadır. Bühtan kavramı daha çok ahlaki davranışlarla ilgili yapılan iftiraları ifade etmektedir.⁴³⁷

İfk kavramı اِفْك harflerinden türemiş olup Kur'an'da bu kökten türeyen kelimeler "çevirmek, savrulmak, sihir yapmak, yalan, efsane" gibi anlamlara gelmektedir. Burada ifk kavramıyla iftira kavramının birleştiği otak nokta yalan kavramıdır. İfk kavramının yalan manasına geldiği ayetler iftira anlamını taşımaktadır.⁴³⁸ "إِنَّ الَّذِينَ جَاءُوا بِالْإِفْكِ عُصْبَةٌ مِّنْكُمْ" "O ağır iftirayı uyduranlar, sizin içinizden bir guruhur."⁴³⁹ Bir sonraki ayet şöyle devam etmektedir. "لَوْلَا إِذْ سَمِعْتُمُوهُ ظَنَّ الْمُؤْمِنُونَ" "Bu iftirayı işittiğiniz zaman, iman eden erkek ve kadınlar, kendi (din kardeş)leri hakkında iyi zan besleyip de, "Bu apaçık bir iftiradır" deselerdi ya!"⁴⁴⁰

Ayette Hz. Aişe'ye atılan iftiradan bahsedilmektedir. İslam tarihinde bu olay "ıfk hadisesi" diye kaydedilmektedir. Hz. Aişe Mustalikoğulları Gazvesinde Hz. Peygamberle beraberdi. Gazveden gece vakti dönerken Hz. Aişe ihtiyacını gidermek için insanlardan biraz uzaklaşmıştı. Geri geldiğinde gerdanlığını düşürdüğünü fark etti ve onu aramak için tekrar geri döndü. Bu sırada ordu iyice uzaklaşmıştı. Hz. Aişe orduya yetişemeyince yokluğunun fark edilip geri döneceklerini düşünerek olduğu yerde kaldı. Ordunun peşinden kalanları toparlayan görevli olan Safvan onu buldu ve devesine bindirdi. Orduya yetiştiklerinde ikisini beraber görenler zina iftirasında

⁴³⁴ Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe, *Tefsiru garibi'l-Kur'an*, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1978, s. 274.

⁴³⁵ Fahrreddîn er- Râzî, *Tefsîr-i Kebîr Mefâtihu'l-Ğayb*, Lütfullah Cebeci vd. (çev.), C. XV, Huzur Yayınevi, Ankara 1993, s. 327.

⁴³⁶ Mâtürîdî, *Tevî'lâtü'l Kur'an*, C. IX, s. 179.

⁴³⁷ Okuyan, *Çok Anlamlılık Bağlamında Kur'an Sözlüğü*, s. 133; Çağrııcı, "İftira", c. 21, s. 522; İsfahanî, *Müfredât*, s. 162.

⁴³⁸ Okuyan, *Çok Anlamlılık Bağlamında Kur'an Sözlüğü*, ss. 69-70.

⁴³⁹ Nûr 24/11.

⁴⁴⁰ Nûr24/12.

bulundular. Allah Nur Suresinde bu iftiradan bahsetmiş ve Hz. Aişe'yi temize çıkarmıştır.⁴⁴¹

Hz. Aişe'ye atılan iftira ilk olarak *ifk* kavramıyla ifade edilmektedir. Birkaç ayet sonrasında ise aynı iftira olayından bahsederken *bühthan* kavramı kullanılmaktadır.

وَلَوْلَا إِذْ سَمِعْتُمُوهُ قُلْتُمْ مَا يَكُونُ لَنَا أَنْ نَتَكَلَّمَ بِهَذَا سُبْحَانَكَ هَذَا بُهْتَانٌ عَظِيمٌ

“Bu iftirayı duyduğunuz zaman, “Böyle sözleri ağzımıza almamız bize yakışmaz. Seni eksikliklerden uzak tutarız Allah'ım! Bu çok büyük bir iftiradır” deseydiniz ya!”⁴⁴²

Aynı kavram Hz. Meryem'in uğradığı iftira için de kullanılmaktadır.

وَبُكَرِهِمْ وَقَوْلِهِمْ عَلَى مَرْيَمَ بُهْتَانًا عَظِيمًا

“Bir de inkârlarından ve Meryem'e büyük bir iftira etmelerinden...”⁴⁴³

Ayet pasajında İsrâîloğullarının lanet sebeplerinden bahsedilmektedir. Bu sebeplerden biri de Hz. Meryem'e iftira atmalarıdır. Onlar Hz. İsmâ'nın babasız dünyaya geldiğine inanmamış ve Hz. Meryem'i zina ile suçlamışlardır.

Sonuç olarak her toplumda olduğu gibi Hz. Meryem zamanında toplumun sahip olduğu bir takım değerler vardır. Bu toplumun benimsediği değerler arasında evlilik dışı çocuk dünyaya getirmenin çok kötü bir iş olarak görüldüğü anlaşılmaktadır. Ancak insanların Hz. Meryem'e inanmayarak ona iftira atacak kadar ileri gittikleri ve hadlerini aştıkları ifade edilmektedir. Saygın bir ailenin kızı olan Hz. Meryem bu suçlamaları hak etmediği için onların Hz. Meryem'e iftira atmaları olumsuz ahlaki bir davranış olarak tenkit edilmektedir.

3.3.4. Zanna Uymak

Sözlükte “kuşkulanmak, kesin bilgiye ulaşmak, itham etmek”⁴⁴⁴ anlamlarına gelen *zann* kelimesi, bir emareden meydana gelen şeydir. Bu emare güçlenirse ilme, zayıflarsa vehme götürür.⁴⁴⁵ *Zann* kavramı “şek” (şüphe) ve “yakîn” (kesin bilgi) gibi iki zıt anlamı bünyesinde bulunduran ender kavramlardan biridir. Ancak zann

⁴⁴¹ Mustafa Fayda, “İfk Hadisesi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 21, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2000, ss. 507-509.

⁴⁴² Nûr 24/16.

⁴⁴³ Nisâ 4/156.

⁴⁴⁴ Mustafa Çağrı, “Zan”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 44, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2013, s. 120.

⁴⁴⁵ İsfahanî, *Müfredât*, s. 626.

kavramı yakîn anlamında kullanıldığında burada ayan beyan açık olan bir bilgidен ziyade kafa yorarak, iyice düşünölerek ulaşılan bir bilgidен bahsedilmektedir.⁴⁴⁶

Kur'an'da ظن-ن kökünden gelen isim ve fiiller 69 yerde geçmektedir.⁴⁴⁷ Zann kavramı isim olarak “vehim, sanı, şüphe”; fiil olarak “zannetmek, varsaymak, vehmetmek, sanmak” gibi manalara gelmektedir. Kur'an'da isim olarak kullanılan yerlerde zann kelimesi “kesin olmayan bilgi, zan, sanı, tahmin, vehim, kanaat, görüş” anlamlarına gelirken fiil olarak ise “kesin olarak bilmek, inanmak; zannetmek, tahmin etmek, vehm etmek; derin şüphe içerisinde olmak, çelişkili düşünceye sahip olmak” anlamlarını ifade etmektedir.⁴⁴⁸

İslam ahlakında zann kavramının olumlu ve olumsuz davranışı ifade edecek şekilde iki kullanımı mevcuttur. Bu durumda zann ikiye ayrılmaktadır; “hüsn-i zan ve sû-i zan”. Bir kimse kesin bir bilgisi olmadan biri hakkında bir kanat belirtirse bu adı genel olarak zandır. Bu kanaat iyi olursa hüsn-i zan, kötü düşünce ve kanaat olursa sû-i zan olur. Kur'an'da bu iki kavramdan bahsedilmez ancak zan kavramının iyi veya kötü kanat beslemeyi ifade ettiğı belirtilir.⁴⁴⁹

Kur'an kadın olsun erkek olsun inanan bir kimsenin din kardeşı hakkında bir iftira, doğruluğı olmayan bir haber duyduklarında o kimse hakkında iyi bir kanaat besleyip “Bu düpedüz bir iftiradır” demelerini beklemektedir.⁴⁵⁰

Hz. Aişe'ye atılan iftirada ondan şüphelenmek yerine iyi zan beslemenin bir mü'mine yakışan bir davranış olduğı anlaşılmaktadır. Böyle bir durumda mü'minden beklenen davranış söylentilere kulak asmayıp, şüpheyile hareket etmekten sakınmak ve hiç kimseyi itham etmemektir.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اجْتَنِبُوا كَثِيرًا مِّنَ الظَّنِّ إِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ إِثْمٌ وَلَا تَجَسَّسُوا وَلَا يَغْتَبَ بَعْضُكُم بَعْضًا أَيُحِبُّ أَحَدُكُمْ أَنْ يَأْكُلَ لَحْمَ أَخِيهِ مَيْتًا فَكَرِهْنُمُوهُ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ تَوَّابٌ رَّحِيمٌ.

Konu zan olunca Kur'an-ı Kerim'in en temel ayetlerden biri de Hucurât suresinde yer almaktadır. Ayette Yüce Allah iman edenlere seslenerek zandan sakınmaları konusunda onları uyarmaktadır. Birçok ahlaki değer ve davranış ortaya

⁴⁴⁶ İbn Manzur, *Lisânü'l-Arab*, C. VIII, s. 271.

⁴⁴⁷ Muhammed Fuâd Abdülbâkî, *el-Mu'cemü'l-müfrehes li-elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Darü'l-Hadis, Kahire 1988, s. 557-559.

⁴⁴⁸ Mustafa Kara, “Kur'an'da Zann Kavramı”, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2011, 10/19, ss. 194-212.

⁴⁴⁹ Çağrı, “Zan”, c. 44, s. 121.

⁴⁵⁰ Nûr 24/12.

koyan ayetin devamında iman edenler başkalarının hatalarını veya kusurlarını araştırmaktan, insanların özel hayatına karışmaktan menedilmektedir. İman edenlerin kaçınmaları gereken bir diğer husus ise başkalarının arkasından hoşlanmayacakları şekilde konuşmaktır. Öyle ki bu davranış insanın ölmüş kardeşinin etini yemeye benzetilmekte böylece başkasının arkasından konuşmanın ne kadar tiksindirici ve aşağı bir davranış olduğuna dikkat çekilmektedir.⁴⁵¹

Ayet iman eden kimselerin kesin bilgiye dayanmayan düşünceden uzak durmaları konusunda uyarmaktadır. Kesin bilgiye dayanmayan her işte zanna düşmek kaçınılmaz olacaktır. Ancak buradan şöyle bir anlam çıkabilir: Kesin bilgiye ulaşırsanız zanda bulunmanızda bir sakınca yoktur. Yani bir kişi zannından kaçınmak için başka birinin kusurunu araştırıp kesin bilgiye ulaşmak gibi bir çaba içerisine girebilir. Fakat ayetin devamı “Birbirinizin kusurlarını ve mahremiyetlerini araştırmayın” demektedir. Böyle bir yanlış anlaşılmayı engellemek adına Allah “zanna uymamak gerektiği konusunda inananları ikaz ettikten sonra insanların kusurlarını ve özel yaşamını da araştıramamak gerektiğini bildirmektedir.”⁴⁵²

Sû-i zann ahlakî ve insanî zararlara sebep olabilir.⁴⁵³ Kötülükler zanna dayanır. Zann insanlar arasına düşmanlık girmesine sebep olabilir. Bir iddia sahibi olan kimse, iddiasını kesin bilgiye dayandırması daha ahlakidir. Zira bazen her kötü fiil görüldüğü gibi olmayabilir.⁴⁵⁴

Ahlak dışı davranışların olduğu yerde ahlaki değerleri aramak mümkün değildir. Yukarıdaki ayetlerden anlaşılacağı üzere bir kimsenin zanda bulunması olumsuz bir davranış olarak tasavvur edilmekte, özellikle inanan kimselerin bu davranıştan uzak durmaları istenmektedir. Böylece insanlar arasında dargınlıklara, düşmanlıklara sebep olabilecek bir davranışın önüne geçilerek insanlar arasında iyi niyetin yayılması amaçlanmaktadır.

وَيَكْفُرْهُمْ عَلَى مَرْيَمَ بُهْتَانًا عَظِيمًا (١٥٦) وَقَوْلُهُمْ إِنَّا قَتَلْنَا الْمَسِيحَ عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ رَسُولَ اللَّهِ وَمَا قَتَلُوهُ وَمَا صَلَبُوهُ وَلَكِنْ شُبِّهَ لَهُمْ وَإِنَّ الَّذِينَ اخْتَلَفُوا فِيهِ لَفِي شَكٍّ مِنْهُ مَا لَهُمْ بِهِ مِنْ عِلْمٍ إِلَّا اتِّبَاعَ الظَّنِّ وَمَا قَتَلُوهُ يَقِينًا

Bir de küfürlerinden ve Meryem'e büyük bir iftira atmalarından ve “Biz Allah'ın elçisi Meryemoğlu İsa Mesih'i öldürdük” demelerinden dolayı kalplerini mühürledik. Hâlbuki

⁴⁵¹ Hucurât 49/12.

⁴⁵² Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, C. XX, s. 230.

⁴⁵³ Çağrı, “Zan”, c. 44, s. 121.

⁴⁵⁴ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, C. XX, ss. 228-229.

onu öldürmediler ve asmadılar. Fakat onlara öyle gibi göründü. Onun hakkında ihtilafa düşenler, bu konuda kesin bir şüphe içindedirler. O hususta hiçbir bilgileri yoktur. Sadece zanna uyuyorlar. Onu kesin olarak öldürmediler.⁴⁵⁵

Ayette Yahûdilerin Hz. İsa'yı öldürdüklerine ilişkin iddialarından bahsedilmektedir. Yahûdilerin bu iddialarının geçerli bir kanıtı olmadığı anlaşılmaktadır. Zira onlar da Hz. İsa'yı öldürdüklerinden kesin olarak emin olmamakla birlikte Yahûdilerin öldürdükleri kişinin kimliğiyle alakalı büyük bir şüphe içinde oldukları, öldürdükleri kişiyi Hz. İsa'ya benzettikleri bildirilmektedir. Öyle ki söyledikleri bu asılsız söz, yani zanna uymaları onların kalplerinin mühürlenmesinin sebeplerinden biri olmaktadır.

3.3.5. Tuzak Kurmak

وَمَكْرُوا اللَّهَ وَاللَّهُ خَيْرُ الْمَاكِرِينَ.

“Onlar tuzak kurdular. Allah da tuzak kurdu. Allah tuzak kuranların en hayırlısıdır.”⁴⁵⁶

Mekr kelimesi sözlükte aldatma, entrika, hile, tuzak kurmak anlamlarına gelmektedir. Bir kimsenin hile ile niyetini bir başkasından saklaması anlamına gelmektedir.⁴⁵⁷ Hile, birini aldatmak veya yanıltmak için yapılan düzen, oyun anlamındadır.⁴⁵⁸ *Mekr*; gizli bir şekilde bir kimseye hissettirmeden zarar vermeye çalışmak demektir. Bir insanı niyet ettiği amacından döndürmek de *mekrin* kapsamına girmektedir.⁴⁵⁹ Hile ve mekr eden kimseye *makir* denir.⁴⁶⁰ Kur'an'da *mekr* fiilinin faili olarak hem Allah hem insanlar zikredilmektedir. Bu durumda fiil Allah'a izafe edildiğinde farklı, insanlara izafe edildiğinde farklı bir anlam ifade etmektedir. Hile ve tuzak kurmak fiilinin insanlara isnad edildiği ayetlerde olumsuz bir mana dikkati çekerken, Allah'ın hile kurmasından bahsedilen ayetler de olumsuz bir mananın aksine insanların hilelerine karşı Allah'ın onları cezalandırılması bağlamında olumlu bir mana göze çarpmaktadır.⁴⁶¹

Mekr kavramı sadece kötü düşünmek anlamına gelmemektedir. İki çeşit mekr vardır; mekr-i mahmud ve mekr-i mezmum. Mekr-i mezmum onunla kötü fiil murat edilen mekirdir. Mekr-i mahmud ise güzel görünen kendisinde güzel bir iş aranan

⁴⁵⁵ Nisâ 4/156-157.

⁴⁵⁶ Âl-i 'İmrân 3/54.

⁴⁵⁷ İsfahanî, *Müfredât*, s. 919.

⁴⁵⁸ <https://sozluk.gov.tr/> 12/11/2019.

⁴⁵⁹ Ahmed Kalkan, *Kavram Tefsiri*, C. VIII, s. 4794.

⁴⁶⁰ Fîrûzâbâdî, *Kâmûsi 'l-Muhît*, C. III, s. 2346.

⁴⁶¹ Kılıç, *Kur'an'da Nuh Kıssasının Değerler Eğitimi Açısından Yorumu*, s. 130.

mekirdir. Bu da Allah'ın mekridir. "Allah tuzak kuranların en hayırlısıdır" ayeti iyi olana örnek teşkil etmektedir.⁴⁶²

Allah'ın mekri, kötülük kuranların eylemlerini boşa çıkaracak çare bulması, onların tuzaklarını engelleyecek karşı tedbirler hazırlamasıdır. "Allah'ın kula fırsat ve bol dünya imkânları vermesi de Allah'ın mekridir" diyenler de vardır.⁴⁶³

Onlar yani İsrâîloğullarından Hz. İsa'yı inkâr edecek olanlar tuzak kurmuşlardır. Hz. İsa'ya karşı kurdukları tuzak onu öldürmek istemeleridir. Bunun için bir katil tutmuşlar ve onun Hz. İsa'yı öldürmesini planlamışlardır. Onların kurduğu bu hain tuzağa karşı Allah da bir tuzak kumuştur. Allah onların Hz. İsa'yı öldürmeyi planlayıp bu konuda kurdukları tuzaklarını boşa çıkardığını bildirmektedir. Allah onların planlarını boşa çıkararak, tuzaklarını başlarına geçirerek onlara mekr kurmuştur.⁴⁶⁴ Onlar kazdıkları kuyuya kendileri düşmüşlerdir. Burada Allah'ın kurduğu tuzak ile alakalı tefsirlerde geçen yorumlar şöyledir:

- a) Allah'ın onlara kurmuş olduğu tuzak Hz. İsa'yı göğe yükseltmesi ve kendisini öldürmek isteyen kimseyi ona benzetip öldürülmesini sağlamasıdır.⁴⁶⁵
- b) On iki havari bir evde toplanmışlardı. İçlerinden biri ihanet etti ve yerlerini Yahûdilere bildirdi. Bunun üzerine Allah da onu Hz. İsa'ya benzetti ve Hz. İsa'yı göğe yükseltti. Yahûdiler o münafığı Hz. İsa zannedip öldürdüler ve çarmıha gerdiler. İşte Allah'ın onlara olan mekri budur.
- c) Hz. İsa göğe yükseldikten sonra havariler Yahûdilerden işkence gördü. Bu durum Roma İmparatorluğuna ulaşınca hükümdar havarileri kurtardı. Onlardan Hz. İsa hakkında bilgi aldı ve onların dinine girdi. Daha sonra İsrâîloğullarıyla savaştı. Yahûdilerin bir kısmı öldü, bir kısmı esir alındı, bazıları da başka yerlere gittiler. İşte bütün bunlar Allah'ın onlara verdiği cezadır.
- d) Allah Yahûdilerin üzerine Pers hükümdarını musallat etti. Hükümdar onları öldürdü veya esir aldı. Allah'ın onlara karşı mekri budur.⁴⁶⁶

Sonuç olarak Kur'an'da yer alan mekr kavramı zikredildiği birçok yerde olumsuz davranış ifade etmektedir. Özellikle insanların hileye veya tuzağa başvurmaları Kur'an'da şiddetle eleştirilmekte ve Allah bu hilelerin karşısında olduğunu ayette ifade etmektedir. Değerler eğitimi açısından olumsuz bir davranış olan hile ve tuzak kurmak imanlı bir kimseye yakışmayan hatta inkârcıların özelliklerinden olan kötü görülen bir davranıştır. Başkasının arkasından gizlice iş

⁴⁶² Fîrûzâbâdî, *Kâmûsî'l-Muhît*, C. III, s. 2346.

⁴⁶³ Ahmed Kalkan, *Kavram Tefsiri*, C. VIII, s. 4794.

⁴⁶⁴ Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, C. II, s. 48.

⁴⁶⁵ Zemahşerî, *Keşşâf*, C. I, s. 950.

⁴⁶⁶ Razi, *Mefâtihu'l-Gayb*, C. VI, ss. 345-346.

çevirmek, başkasının kötülüğünü istemek ve bunun için planlar kurmak inançlı bir kimseyle bağdaşmayan davranışlardır. Ayrıca hile ve tuzak insanlar arasındaki güveni zayıflatabilir ve insanlar arasındaki ilişkiler bozulabilir. Bireylerin birbirlerine olan güvensizliği ise toplumda huzursuzluğa sebep olur. Sağlam bir toplum inşa etmenin yolu güvenden geçmektedir. Bizlere düşen ise bu güveni zedeleyici olumsuz davranışlardan uzak durmaktır.

3.3.6. Zulüm Etmek

لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ هُوَ الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ وَقَالَ الْمَسِيحُ يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ اعْبُدُوا اللَّهَ رَبِّي وَرَبَّكُمْ إِنَّهُ مَنْ يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَقَدْ حَرَّمَ اللَّهُ عَلَيْهِ الْجَنَّةَ وَمَأْوَاهُ النَّارُ وَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ أَنْصَارٍ.

Andolsun, “Allah, Meryem oğlu Mesih’tir” diyenler kesinkes kâfir oldu. Oysa Mesih zamanında şöyle demişti: “Ey İsrailoğulları! Yalnız, benim de Rabbim, sizin de Rabbiniz olan Allah'a kulluk edin. Kim Allah'a şirk koşarsa artık Allah ona cenneti kesinlikle haram kılmıştır. Onun barınağı da ateştir. Zalimler için hiçbir yardımcı yoktur.”⁴⁶⁷

ظُلْم sözlükte bir şeyi kendisine ait olan yerin dışına koymak anlamına gelmektedir.⁴⁶⁸ *Zulm* haddi aşma anlamında olumsuz mana ifade eden bir kavramdır. Kısaca *zulm* kişinin kendi sınırlarını aşması ve yapmaya hiç hakkın olmayanı yapması anlamında adaletsizlikte bulunmasıdır.⁴⁶⁹ Bir kimse az ya da çok olsun sınırı aştığında *zulm* işlemiş sayılmaktadır. Bu yüzdendir ki Kur’ân’da Hz. Âdem’e yasağı çiğnemiş olmasından dolayı zalim denildiği gibi İblis’e de zalim denilmektedir. Zulmün birkaç çeşidi vardır:

1. İnsan ile Allah arasında olan zulüm; küfür, şirk, nifak
2. İnsanlar arasında olan zulüm
3. Kişi ile nefsi arasındaki zulüm⁴⁷⁰

Bu sınıflamadan zulüm kavramının hem itikad alanında hem insanlar arasında oluşabilecek anlaşmazlıkları düzenleyen hukuk alanında hem de ahlak alanında kullanıldığını görmekteyiz. Bu alanların hangisinde kullanılırsa kullanılsın zulüm kelimesi Kur’ân’da doğru, gerçek, meşru ve âdil olandan sapmayı ifade etmektedir. Bununla birlikte zulüm kavramı çeşitli alanlarda kullanılsa da ağırlıklı ve öncelikli

⁴⁶⁷ Mâide 5/72.

⁴⁶⁸ İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, C. VIII, s. 263.

⁴⁶⁹ Toshihiko Izutsu, *Kur’ân’da Dini ve Ahlaki Kavramlar*, Selahattin Ayaz (çev.), Pınar Yayınları, İstanbul 2003, s. 257.

⁴⁷⁰ İsfahanî, *Müfredât*, ss. 624-625.

olarak şirk, inkâr, günahkârlık, Allah'ın koyduğu sınırları aşma gibi kötü eylem ve faaliyetleri ifade etmektedir.⁴⁷¹

Bazı müfessirler “Hiçbir yardımcıları yoktur zalimlerin” cümlesinin Hz. İsa'ya ait olduğunu, bazıları da Allah'a ait olduğunu ifade etmektedirler.⁴⁷² Söz ister Allah'a ait olsun ister Hz. İsa'ya, kesin olan husus Yahûdilerin zalimce davranışlarda bulunmalarıdır. Onlar zulümleri ve Hz. İsa hakkındaki sözleri yüzünden hak yoldan saptıkları için hiçbir yardımcıları yoktur. Şüphesiz bu zalimlik zulmün en büyüğü sayılan şirk işlemektir.

*Hani Lokmân oğluna öğüt vererek şöyle demişti: “Yavrum! Allah'a ortak koşma! Çünkü ortak koşmak elbette büyük bir zulümdür.”*⁴⁷³ Şirkin büyük bir adaletsizlik yani zulüm olarak ifade edilmesinin sebebinin bazı müfessirler şu şekilde açıklamaktadır: Allah insanoğlunu şerefli bir varlık olarak yaratmıştır. Bu nedenle insan değersiz olan varlıklara kulluk ettiğinde insanlık şerefine, onuruna karşı haksızlık etmiş olmaktadır. Öte yandan Allah'ın hakkı olan kulluğu Allah'tan başkasına yapmak en büyük haksızlık en büyük zulümdür.⁴⁷⁴

Kur'an'ın olumsuz değer bildiren en önemli kavramlarından biri olan zulm kavramı İslam ahlak alanında adalet kavramıyla birlikte ele alınmaktadır. Adalet ahlaki bir erdem olarak, zulüm ise erdemsizlik olarak kaynaklarda geçmektedir. Bu durumda adalet zulmün zıttı olarak kabul edilmektedir.⁴⁷⁵ Zulüm işlemek adaletsizlik yapmak anlamına gelmektedir. Öyleyse kişi gerek Allah'a karşı, gerek başkalarına karşı, gerekse kendi nefesine karşı adaletsizlik yapmaktan sakınmalıdır. Her zaman ve zeminde haktan yana olmalı, herkese hakkını teslim etmeyi amaç edinmelidir.

3.3.7. Büyüklük Taslamak

لَنْ يَسْتَنْكِفَ الْمَسِيحُ أَنْ يَكُونَ عَبْدًا لِلَّهِ وَلَا الْمَلَائِكَةُ الْمُقَرَّبُونَ وَمَنْ يَسْتَنْكِفْ عَنْ عِبَادَتِهِ وَيَسْتَكْبِرْ فَسَيَحْشُرُهُمْ إِلَيْهِ جَمِيعًا.

⁴⁷¹ Mustafa Çağrı, “Zulüm”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 44, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2013, s. 508.

⁴⁷² Zemahşeri, *Keşşâf*, C. II, s. 512.

⁴⁷³ Lokman 31/13.

⁴⁷⁴ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, C. XVIII, s. 155.

⁴⁷⁵ Çağrı, “Zulüm”, c. 44, s. 509.

Mesih de, Allah'a yakın melekler de, Allah'a kul olmaktan asla kaçınmazlar. Kim Allah'a kulluk etmekten çekinir ve büyüklük taslarsa, bilsin ki, O, onların hepsini huzuruna toplayacaktır.⁴⁷⁶

يَسْتَكْبِف kelimesinin kökü نَكَف dir. Sözlükte *nekefe* gözyaşını parmağıyla yanaklarından uzaklaştırmak yani silmek demektir. *İstenkefe* bir işi kibirlenerek yapmayı reddetmek⁴⁷⁷, bir şeyden kendini beri saymak⁴⁷⁸; *İstinkâf* böbürlenmek, kendini üstün görmek manasındadır.⁴⁷⁹

Burada çekinmekten maksat utangaçlıktan kaynaklanan bir çekinme değil. Allah'a kulluk yapmaktan çekinmektir. Zeccac ayetin tevilini şu şekilde yapmaktadır:

يَسْتَكْبِف kelimesinin manası büyüklenip reddetmek, yapmaya tenezzül etmemek demektir. Ayette ise Allah'a kulluk yapmaktan imtina etmek, kaçınmak anlamında kullanılmaktadır.⁴⁸⁰

Allaha kul olmaktan çekinmek kibirlenmek anlamına gelmektedir.⁴⁸¹ “*Kim Allah'a kulluk etmekten çekinir ve büyüklük taslarsa*” ifadesinde Allah'a kul olmaktan çekinmenin hemen peşinden büyüklük taslamak kavramı zikredilmektedir. اِسْتِكْبَار kavramı كِبَر kelimesinden türemiştir. *Kibir*, *tekebbür*, *istikbâr* kavramları birbirlerine yakın manaları ifade etmektedir. Kibir, insanın kendini beğenmesi, başkasını küçük görmesidir. Tekebbür büyüklenmek anlamına gelmektedir. Allah'a karşı tekebbür etmek yani büyüklenmenin nedeni kişinin Allah'a karşı boyun eğip O'na bağlanmayı kendine yedirememesinden kaynaklanmaktadır.⁴⁸² İstikbâr ise kişinin kendinde olmayan meziyetlerle övünerek kendini olduğundan farklı göstermeye çalışmasıdır.⁴⁸³

Kibir ile ilgili ayetlerin bazısında kendisinin Âdem'den daha üstün olduğunu ileri süren İblis'in büyüklenme duygusuna kapılarak Âdem'e secde etmesini isteyen ilahi buyruğa karşı çıkışını anlatılırken, bazısında ise aynı kavramlar inkârcıların Allah'ın ayetleri, kitabı ve dini, Peygamber ve onun tebliğleriyle Müslüman topluluk karşısındaki aşağılayıcı ve reddedici tutumlarını, kendini beğenmişliklerini ifade eder. Önceki peygamberlerin tebliğ faaliyetlerinin açıklandığı ayetlerde onların da benzer tepkilerle

⁴⁷⁶ Nisâ 4/172.

⁴⁷⁷ İbn Manzur, *Lisânü'l-Arab*, C. XIV, s. 286.

⁴⁷⁸ Bayraklı, *Yeni bir anlayışın ışığında Kur'an Tefsiri*, C. V, s. 438.

⁴⁷⁹ Sâbûnî, *Safvetü't- Tefâsîr*, C. II, s. 50.

⁴⁸⁰ İbn Manzur, *Lisânü'l-Arab*, C. XIV, s. 286.

⁴⁸¹ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, C. V, s. 438.

⁴⁸² İsfahanî, *Müfredât*, s. 830.

⁴⁸³ Mustafa Çağrı, “Kibir”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 25, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2002, s. 562.

karşılaştığı anlatılarak bu tutumun her devirdeki inkârcıların ortak tavrı olup bunun bir ahlak hastalığı sayıldığı belirtilir.⁴⁸⁴

Kur'ân'da kibir kavramı çokça zikredilmekte olup, kâfir insan tipinin en belirgin ve en tipik vasıflarındandır:

Küçük görüp surat asarak insanlardan yüz çevirme ve yeryüzünde böbürlenerek yürüme! Çünkü Allah böbürleneni ve kendini öveni sevmez.⁴⁸⁵

Yeryüzünde haksız yere büyüklük taslayanları ayetlerimden uzaklaştıracağım. (Onlar) her ayeti görseler de ona iman etmezler. Doğru yolu görseler ona asla yönelmezler. Ama sapıklık yolunu görseler (hemen)yola koyulurlar. Bu, onların, ayetlerimizi yalanlamaları ve onlardan hep gafil olmaları sebebiyledir.⁴⁸⁶

Kavminin kibirli davranışlara sahip ileri gelenleri, küçük görülüp ezilen inanmışlara, “Siz, Salih'in, Rabbi tarafından gönderilmiş bir elçi olduğunu (sahiden) biliyor musunuz?” dediler. Onlar da, “Biz şüphesiz onunla gönderilene inananlarız” dediler.⁴⁸⁷

Mûsâ da, “Ben böbürlenip kibirlenen ve hesap gününe inanmayan herkesten, benim de Rabbim, sizin de Rabbiniz olan Allah'a sığınırım” dedi.⁴⁸⁸

Kur'ân'da geçen kıssaların çoğunda peygamberlerin kavimlerinin helak edildiği bildirilmektedir. Onların helak edilmesinin temel sebebi Allah'ı inkâr etmeleri, Allah tarafından gönderilen peygamberleri kabul etmemeleridir. İnkârcıların bu davranışlarının altında yatan neden ise kibir duygusudur. Kibir, kişinin doğru düşünmesi engeller, aklını ve iradesini doğru bir şekilde kullanmasına engel olur. Kibir duygusu insanı kulluktan ve kulluğun kazandıracığı ahlaki erdemlerden mahrum bırakır.⁴⁸⁹

Kişinin kendini büyük görmesi imana zıt bir haslettir. Zira kendilerini kibirli gören kimseler imanı kabul etmezler. *Büyüklük taslayanlar, “Şüphesiz biz sizin inandığınız şeyi inkâr edenleriz.” dediler.*⁴⁹⁰ Böyle kimseler için Allah'ın varlığını kabul etmek, Allah'a inanmak ve O'na boyun eğmek söz konusu değildir.

Olumsuz bir değer olarak kibrin karşıtı tevazu yani alçak gönüllülüktür. Tevazu sözlükte kendini itibarını düşük görmek, birine boyun eğmek anlamındadır.

⁴⁸⁴ Çağrı, “Kibir”, c. 25, s. 562.

⁴⁸⁵ Lokman 31/18.

⁴⁸⁶ A'râf 7/146.

⁴⁸⁷ A'râf 7/75.

⁴⁸⁸ Mû'min 40/27.

⁴⁸⁹ Kadir Polater, “Kur'ân Açısından Kibir Sorunu ve Sonuçları”, *CÜİFD*, Sivas 2013, 17/1, s. 86.

⁴⁹⁰ A'râf 7/76.

İslam ahlakında tevazu kişinin haklarını koruyamayacak şekilde kendini aşağılaması ile olduğundan daha değerli görmesi şeklindeki iki erdemsizliğin ortasıdır ⁴⁹¹

Yeryüzünde böbürlenerek yürüme. Çünkü sen yeri asla yaramazsın, boyca da dağlara asla erişemezsin. ⁴⁹²

Yüce Allah ayet-i kerimede mü'minlere kibirli davranışlardan uzak durmalarını emretmektedir. Bununla birlikte başka bir ayette Allah'a inanan bir kimsenin nasıl bir duruş sergilemesi gerektiği de bildirilmektedir:

Rahmân'ın kulları, yeryüzünde ağırbaşlı ve tevazu ile yürüyen kimselerdir. Cahiller onlara laf söyledikleri zaman, "selâm!" der (geçer)ler. ⁴⁹³

Allah'ın kuluna kibir gibi inkârcıların en belirgin özelliği olan olumsuz bir davranış yerine tevazu sahibi olmak yakışıır. Kibirli olmak, kendine aşırı güvenmek, ilahi otorite önünde eğilmeme yönündeki kararlılık, insanı Allah'a itaatkâr ve mütevazı olmaktan alıkoyan niteliklerdir. ⁴⁹⁴ Bu olumsuz davranışların aksine tevazu sahibi olma, önce Allah'a güvenme ve Allah'ın otoritesine boyun eğme gibi değerler Allah'ın kullarının özelliklerindendir.

Tevazu insanın değerini yükseltip şerefini artırarak kişiye bireysel fayda sağlamanın yanında, kin beslemeyi ve insanların birbirinden uzaklaşmasını engelleyerek toplumda huzur ve kaynaşmaya vesile olur. Böylece bir sevgi ortamı oluşturur. Çünkü insanlar arasında kibir kadar kin doğuran, tevazu kadar sevgi üreten başka bir şey yoktur. ⁴⁹⁵

Rivayete göre Hristiyanlardan bir grup Hz. Peygamber'e gelerek "Neden efendimizi küçük düşürüyorsun?" diye sormuşlar. Hz. Peygamber "Sizin efendiniz kim?" deyince "İsâ" demişler. Resûlullal "Ne diyormuşum ben?" demiş, "Onun Allah'ın kulu ve elçisi olduğunu söylüyorsun." demişler. "Onun Allah'ın bir kulu olması utanılacak bir şey değil ki" diye buyurmuş. "Elbette öyledir!" demeleri üzerine Nisâ suresi 172. ayet nazil olmuş. ⁴⁹⁶

Hristiyanlar İsâ'yı ve kutsal ruh dedikleri Cebrail'i tanrılaştırmışlardır. Onları kulluğa yakıştıramadıkları için ilahlık atfetmişlerdir. Allah ise hem İsâ'nın hem de

⁴⁹¹ Mustafa Çağrı, "Tevazu", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 40, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2011, ss. 583-584.

⁴⁹² İsra 17/37.

⁴⁹³ Furkân 24/63.

⁴⁹⁴ İzutsu, *Kur'an'da Tanrı ve İnsan*, s. 297.

⁴⁹⁵ Çağrı, "Tevazu", c. 40, s. 584.

⁴⁹⁶ Zemahşerî, *Keşşâf*, C. II, ss. 347-348.

Allah’a çok yakın meleklerin O’na kulluk ettiklerini haber vermektedir. Onlar çekinmeden, kibir göstermeden Allah’a kulluk etmişlerdir. Allah’a kulluk etmekten imtina edip büyüklük taslayanlar Allah’ın huzuruna gedikleri gün hesap vereceklerdir. Bu nedenle kibir ve büyüklenme sakınılması gereken olumsuz davranışlardan sayılmaktadır.

SONUÇ

Kıssa kavramının ele alındığı, Kur'ân kıssalarının özelliklerinin ve amaçlarının incelendiği, Hz. İsa'nın yaşadığı sosyal çevrenin tanıtılmaya çalışıldığı, değer kavramı, değerler eğitimi ve son olarak İsa kıssasındaki değerlerin araştırıldığı bu çalışmada şu sonuçlara ulaşılmıştır:

Eğitimin geleneksel yöntemlerinden biri olan hikâye anlatma yolu kullanılarak insanlara küçük yaşlardan itibaren iyilik, doğruluk, adalet, cömertlik, sevgi, saygı ve daha birçok değer öğretilmeye çalışılmaktadır. Hikâye anlatmanın insanlara değer kazandırmada en etkili yöntemlerden biri olduğu bilinmektedir. Bunun sebeplerinden biri de hikâyenin içerisindeki kahramanların dinleyici tarafından birer model olarak algılanmasından kaynaklanmaktadır. Bu durum çocuk da olsa yetişkin de olsa her birey için geçerli olmaktadır. Kur'ân kıssalarında da aynı durum söz konusudur. Kıssalar insanlara iyi ve kötü kimselerin tutum ve davranışlarını açıklayarak, iyilerin ve kötülerin akıbetlerinin ne olacağını anlatarak insanların iyiyi örnek almalarını istemektedir. Bu bağlamda Hz. İsa kıssasında aşağıdaki değerlerden söz edildiği görülmektedir:

Allah'a karşı saygılı olma, duyarlılık gösterme anlamlarına gelen, her peygamberin tebliğinde mutlaka değinilen takva kavramının Hz. İsa kıssasında önemle üzerinde durulan bir değer olarak işlendiği tespit edilmiştir.

Kıssada geçen ana değerlerden biri de kulluktur. Kulluk Hz. İsa kıssasında geçen önemli değerlerdendir. Bu durumun Hz. İsa'nın ölümünden sonra tanrı ilan edilmesiyle ilgisi olduğu düşünülmektedir. Nitekim ona inananlar Allah'la birlikte Hz. İsa'ya da kulluk etmeye başlamışlardır. Oysa yüce Allah onun bir kul olduğunu ve kulluk etmekten çekinmediği Kur'ân'da ifade edilmektedir. Kulluğun Hz. İsa'yla ilgili ayetlerde vurgulanan önemli bir değer olduğu görülmüştür.

İnsanın sahip olduğu kalbi değerlerden arasında olan iman etmek kavramının Hz. İsa'ya inanmak, onun getirdiği vahyi kabul etmek anlamında kıssada işlendiği belirlenmiştir.

Şehvi gücün ifrat ve tefriti arasında orta yolu ifade eden mühim kavramlardan bir diğeri iffet değeridir. İffetin Hz. İsa'nın doğduğu toplumda var olan ve toplumun büyük bir kesiminin sahiplendiği, toplumda kıymet verilen ahlaki bir davranış olduğu tespit edilmiştir.

Hız. İlsâ'nın annesine karşı saygılı davrandığı altı çizilmesi gereken önemli bir husustur. Zira Yahûdi toplumunda kadınlara değır verilmediğı bilinen bir mevzudur. Böyle bir toplumda Hız. İlsâ'nın annesine saygılı davranması onun merhametini göstermekte ve o bu davranışı ile anneye saygı duyma değırini tüm insanlığa göstermektedir.

Allah'a dua etme ve yardımda bulunma davranışlarının ise Hız. İlsâ'ya inanan havâiriler tarafından ortaya koyulan ve Kur'ân'ın övgüyle bahsettiğı değırler arasında olduğu tespit edilmiştir.

Yukarıda zikredilen değırlerin yanında kıssada geçen zorbalık yapmak, ayrılığa düşmek, iftira atmak, zanna uymak, tuzak kurmak, zulüm etmek, büyüklük taslamak gibi olumsuz ahlaki davranışlar da yer almaktadır. Bunların arasından kıssada önemle vurgulanan husus iftira atmaktır. Zira Yahudiler Hız. İlsâ'nın doğumuyla ilgili Hız. Meryem'e iftira atmış, daha sonra Hız. İlsâ'ya iftira atmış ve o öldükten sonra onu tanrının oğlu ilan ederek Allah'a da iftira atmışlardır. Kıssada tüm bu davranışlar eleştirilmekte ve bunların çirkinliğine dikkat çekilmektedir.

Asıl gayenin insanlara ders vermek, ibret vermek olduğu kıssaların ders vermesindeki gayesi ise insanların davranışlarını ıslah etmeyi, iyileştirmeyi amaçlamasıdır. Bu nedenle kıssalar insanlara iyiyi gösteren kötüden sakındıran ve dünyanın sonuna kadar bu değırleri insanlara öğretmeye devam edecek olan Kur'ân'ın en önemli unsurlarıdır.

Sonuç olarak bütün peygamberlerin rol model olarak gönderildiğı ve peygamberlerden biri olan Hız. İlsâ'nın kendi toplumuna örnek olduğu bilinen bir durumdur. Hız. İlsâ'nın bahsedildiğı pasajlar sadece onun ilah edinilmesinin yanlışlığına değınmemekte aynı zamanda o toplumda yaşamış insanların sergiledikleri tutum ve davranışlardan bahsederek olumlu ve olumsuz ahlaki davranışları ortaya koymaktadır. Hız. İlsâ ve ona iman edenlerin sahip oldukları ahlaki değırleri aktararak bunların değırli ve benimsenmesi gereken davranışlar olduğu anlatılmaktadır. Allah tarafından ona bahşedilen sıra dışı bir doğum, daha sonrasında verilen çeşitli mucizelerle farklı bir yere sahip olan Hız. İlsâ kıssasını değırler eğitimi yönünden ele alınmaya çalışıldığı bu çalışmada umulur ki ulaşılan değırler insanlara ışık tutar ve onlara örneklik teşkil eder.

KAYNAKÇA

- ABDUL-RAOF, Hussein, *Exploring the Qur'an*, Al- Maktoum Institute Academic Press, Dundee 2003.
- ABDÜLBAKÎ, Muhammed Fuad, *el-Mu'cemu'l-Müfehras li Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, el- Mektebetü'l- İslâmiyye, İstanbul 1982.
- _____, *el- Mu'cemü'l-müfehres li-elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Darü'l-Hadis, Kahire 1988.
- ABDÜRABBÎH, Abdülhafız, *Buhus fî Kasasi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Kitâbi'l-Lübnânî, Beyrut 1972.
- AKBABA-ALTUN, Sadegül, “Eğitim Yönetimi ve Değerler”, *Değerler Eğitimi Dergisi*, 1/1, Ocak 2003, ss. 7-17.
- AKDEMİR, Salih, *Hristiyan Kaynaklara ve Kur'an-ı Kerim'e Göre Hz. İsa*, (Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1992.
- AKYOL, Aygün, “İslam Ahlak Felsefesinde Değerler Eğitimi –İbn Miskeveyh Merkezli Bir Okuma”, *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, 9/36, 2013, s. 41-66.
- ANAWATI, Georges Chehata, “İsâ”, *Encyclopaedia of Islam*, c. 4, E. J. Brill, Leiden 1978, ss. 81-86.
- ARUÇI, Muhammed, “Ülû'l-Azm”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 42, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2012, ss. 294-295.
- ATEŞ, Süleyman, *Kur'ân'da Peygamberler Tarihi*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul 2004.
- _____, “İsrailoğulları”, *Kur'an Ansiklopedisi*, c. 10, KUBA Yayınları, İstanbul, ss. 330-500.
- AYDIN, Mahmut, “Nâsıra”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 32, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2006, ss. 397-399.
- AYDIN, Mehmet, “Ahlak”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 2, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1989, ss. 10-14.

- BALIK, Emrah, *Kur'ân'da Hz. Lût Kıssasının Değerler Eğitimi Açısından Tahlili*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun 2018.
- BATUK, Cengiz, “Hz. İsa’nın Ahlak Öğretisi İnciller ve Kur’an Bağlamında Bir Karşılaştırma”, *Uluslararası Gençlik ve Ahlâk Sempozyumu*, C. 1, 2016, ss. 235-249.
- BAYRAKLI, Bayraktar, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, Bayraklı Yayınları, İstanbul 2006.
- BEDİR, Ahmet, “Kur’an ve İncillere Göre Hz. İsa’nın Var Olduğu İleri Sürülen Kardeşleri Meselesi”, *HÜİFD*, 4/4, 1998, ss. 124-131.
- BEYDÂVÎ, Kadı Nâsırüddin Ebû Said Abdullah bin Ömer bin Muhammed eş-Şirâzî, *Envaru't- Tenzil ve Esrâru't- Te'vil*, C. V, (Çev. Abdülvehhab Öztürk), Kahraman Yayınları, İstanbul 2011.
- CANBULAT, Mehmet, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2015.
- CEBECİ, Lütfullah, *Kur'an'a Göre Takva*, Seha Neşriyat, İstanbul 1985.
- CERRAHOĞLU, İsmail, *Tefsir Usûlü*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2018.
- CEVDET, Ahmed, *Kısas-ı Enbiya ve Tevarih-i Hûlafa*, C. IV, Mahir İz (haz.), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1985.
- CİLACI, Osman, “Dua”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 9, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1994, ss. 529-230.
- _____, “Havâri”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 16, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1997, ss. 513-516.
- CÜRCÂÎ, Şerif Ali b. Muhammed, *Kitâbu't- Ta'rîfât*, Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1983.
- ÇAĞRICI, Mustafa, “Ahlak”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 2, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1989, ss. 1-9.
- _____, “İffet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 21, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2000, ss. 506-507.

- _____, “İhsan”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 21, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2000, ss. 544-546.
- _____, “Kibir”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 25, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2002, ss. 562-563.
- _____, “Tevazu”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 40, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2011, ss. 583-585.
- _____, “Zan”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 40, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2013, ss. 120-122.
- _____, “Zulüm”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 44, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2013, ss. 507-509.
- _____, “İftira”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 21, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2000, ss. 522-523.
- _____, “Sâlih”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 36, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2009, ss. 31-32.
- ÇETİNER, Bedrettin; “Mesel”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 29, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2004, ss. 299-301.
- ÇOBAN, Bekir Zakir; “Bir Yahudi Olarak Hz. İsa”, *DEÜİFD*, 25, 2007, ss. 43-58.
- DAĞCI, Şamil, “Kıyas”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 25, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2002, ss. 488-495.
- DEMİRCİ, Muhsin, *Tefsir Terimleri Sözlüğü*, İFAV Yayınları, İstanbul 2009.
- _____, *Tefsir Usûlü*, İFAV Yayınları, İstanbul 2008.
- DURMUŞ, İsmail, “Mesel”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 29, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2004, ss. 293-297.
- EBÛ HALİL, Şevki, *Kur'an Atlası*, (Çev. Enver Arpa), Fecr Yayınevi, Ankara 2007.
- EKİN, Yunus, *İslam Ahlakı Açısından Lokman Suresi'nin Tefsiri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1994.
- ESED, Muhammed, *Kur'ân Kavramları*, Ömer Aydın ve Ertuğrul Özalp (haz.), İşaret Yayınları, İstanbul 2016.

- FATİŞ, Emrullah, *Kur'an'da Hz. İsa ve Değerlendirilmesi*, (Doktora Tezi), Erciyes Üniversitesi sosyal bilimler Enstitüsü, 1999.
- FAYDA, Mustafa, “İfk Hadisesi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 21, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2000, ss. 507-509.
- FICHTER, Joseph, *Sosyoloji Nedir?*, (Çev. Nilgün Çelebi), Toplum Yayınevi, Konya t.y.
- FÎRÛZÂBÂDÎ, Mecdüddin Muhammed b. Yakûb; *el- Okyânûsu'l-Basît fi Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît*, (Çev. Müretcim Âsım Efendi), Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2013.
- GÖKALP, Nurten, “Kişi Olmanın Değeri ve Değerlerin Kişi Olmadaki Yeri”, *Değerler Eğitimi Dergisi*, 12/27, Haziran 2014, ss. 123-134.
- GÖRGÜN, Tahsin, “Kur'an Kıssaları'nın Neliği (Mahiyeti) Üzerine”, *Kur'an Kıssalarının Anlam ve Değeri (IV. Kur'an Haftası Kur'an Sempozyumu)*, 1998, ss. 19-40.
- GÖZÜTOK, Şakir, “İbadet ve Eğitim İlişkisi”, *Türk-İslâm Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, S. 4, Konya 2007, ss. 189-197.
- GÜNDÜZ, Şinasi, *Hıristiyanlık*, İSAM Yayınları, Ankara 2018.
- _____, *Kur'an'ı Anlamak*, Mana Yayınları, İstanbul 2015.
- GÜNEŞ, Abdalbaki; *Kur'an Kıssaları ve Medeniyetlerin İnşası*, Gündönümü Yayınları, İstanbul 2005.
- GÜNGÖR, Erol, *Değerler Psikolojisi Üzerinde Araştırmalar*, Ötüken Yayınları, İstanbul 1998.
- HANÇERLİOĞLU, Orhan, *Ekonomi Sözlüğü*, Remzi Kitapevi, İstanbul 1986.
- HARMAN, Ömer Faruk, “İsrâîl”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 23, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2001, ss. 193-195.
- _____, “İsâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 22, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2000, ss. 465-472.
- HOLTZ, Traugott; “Jesus”, *The Encyclopedia of Christianity*, c. 3, William B. Eerdmans Publishing Company, Brill, Leiden 2003, ss. 24-28.

- HÖKELEKLİ, Hayati, *Gençlik, Din ve Değerler Psikolojisi*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2002.
- _____, “İbadet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 19, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1999, ss. 248-252.
- IZUTSU, Toshihiko, *Kur’ân’da Dini ve Ahlaki Kavramlar*, (Çev. Selahattin Ayaz), Pınar Yayınları, İstanbul 2003.
- İBN KESÎR, Ebü’l-Fidâ’ İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer; *Büyük İslâm Tarihi*, C. VII, (Çev. Mehmet Keskin), Çağrı Yayınları, İstanbul 1994.
- İBN KUTEYBE, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim, *Tefsiru Garibi'l-Kur’ân*, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1978.
- İBN MANZUR, Ebü’l Fazl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensârî; *Lisânü'l-Arab*, Darü'l-İhyai't-Türasi'l-Arabi, Beyrut 1997.
- İSFEHANÎ, Rağıb, *Müfredât Kur’an Kavramları Sözlüğü*, (Çev. Mustafa Yıldız), Çıra Yayınları, İstanbul 2017.
- KALKAN, Ahmed, *Kavram Tefsiri*, C. XI, y.y., t.y.
- KARA, Mustafa, *Bireysel ve Toplumsal Açından Kur’ân Kıssaları*, Üniversite Yayınları, Samsun 2018.
- _____, “Kur’an’da Zann Kavramı”, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 10/19, 2011, ss. 193-220.
- _____, *Güncel Değeri Açısından Kur’an Kıssaları*, Selamet Yayınları, Samsun 2011.
- _____, “Kur’ân Kıssalarını Hikâye Kavramıyla Tanımlamanın İmkânı”, *Tefsir Araştırmaları Dergisi*, 2/1, 2018, ss. 57-73.
- KARAGÖZ, İsmail, vd., *Dini Kavramlar Sözlüğü*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2015.
- KAYA, Remzi, “Kur’ân Kıssalarının Tefsir ve Teşrî’deki Yeri”, *Kur’ân ve Tefsir Araştırmaları III*, 2002, ss. 507-526.
- KAYMAKCAN, Recep ve Hasan Meydan, “Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Programları ve Öğretmenlerine Göre Değerler Eğitimi”, *Değerler Eğitimi Dergisi*, 9/21, Haziran 2011, ss. 27-51.

_____, *Ahlak Değerler ve Eğitimi*, Dem yayınları, İstanbul 2014.

KILIÇ, Halil, *Kur'ân'da Hz. Nuh Kıssasının Değerler Eğitimi Açısından Yorumu*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2014.

KIZILER, Hamdi ve İlyas Canikli, *Değerler Eğitimi*, Deneme Yayınları, Karabük 2016.

KIZILÇELİK, Sezgin ve Yaşar Erjem, *Açıklamalı Sosyoloji Terimler Sözlüğü*, Atilla Kitapevi, Ankara 1994.

KİRMAN, Mehmet Ali, *Din Sosyolojisi Terimleri Sözlüğü*, Rağbet Yayınları, İstanbul 2011.

KÖKSAL, Mustafa Asım, *Peygamberler Tarihi*, Türkiye Diyabet Vakfı Yayınları, Ankara 1993.

Kutsal Kitap, Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul 2014.

KUTUP, Seyyid, *Fîzılâl-il- Kur'ân*, C. XVI, (Çev. Bekir Karlığa vd.), Beyan Yayınları, İstanbul t.y.

_____, *Kur'an'da Edebî Tasvir*, (Çev. Süleyman Ateş), Hilal Yayınları, Ankara 1967.

KUTUP, Muhammed, *Kur'an Araştırmaları Mekkî Ayetler*, (Çev. Akif Nurî), C. I, Fikir Yayınları, İstanbul 1981.

MATÜRİDÎ, Ebu Mansur, *Te'vilâtü'l Kur'ân*, C. XVII, (Çev. S. Kemal Sandıkçı), Ensar Neşriyat, İstanbul 2019.

_____, *Tevî'lâtü'l Kur'ân*, C. XVIII, (Çev. İbrahim Tüfekçi), Ensar Neşriyat, İstanbul 2018.

MERCAN, Şeref, *İsrailoğulları Peygamberleri Hz. Musa ve Hz. İsa*, Nokta Kitap, İstanbul 2006.

MEVDUDÎ, Seyyid Ebul Alâ, *Tarih Boyunca Tevhid Mücadelesi ve Hz. Peygamberin Hayatı*, C. III, (Çev. Ahmet Asrar), Pınar Yayınları, İstanbul 1992.

OKUMUŞ, Mesut, "Ulûmu'l-Kur'ân", *Tefsir*, Mehmet Akif Koç (der.), Grafiker Yayınları, Ankara 2012, ss. 331-372.

- OKUYAN, Mehmet, *Kur'ân-ı Kerîm'de Çok Anlamlılık*, Düşün Yayıncılık, İstanbul 2013.
- _____, *Çok Anlamlılık Bağlamında Kur'an Sözlüğü*, Düşün Yayıncılık, İstanbul 2019.
- ÖZEL, Mustafa, *Kur'an ve Tefsir Terimleri Sözlüğü*, Kayihan Yayınları, İstanbul 2006.
- ÖZSOY, Ömer ve İlhami Güler, *Konularına Göre Kur'ân*, Fecr Yayınevi, Ankara 1996.
- ÖZTÜRK, Mustafa, *Kur'an Kıssalarının Mahiyeti*, KURAMER, İstanbul 2016.
- _____, "İman Amel İlişkisi", *Hayatın Anlamı İman Sempozyumu*, 2018, ss. 141-164.
- _____, *Kıssaların Dili*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2010.
- _____, *Kur'an-ı Kerim Mealî Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2016.
- PARLADIR, Selahattin, "Dua", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 9, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1994, ss. 530-535.
- PARLATIR, İsmail, vd., *Türkçe Sözlük*, C. II, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1998.
- PARRINDER, Geoffrey, *A Concise Encyclopedia of Christianity*, Oneworld, Oxford 1998.
- _____, *Jesus In The Qur'an*, Faber and Faber, London 1965.
- PERRY, Ralph Barton, *General Theory of Value*, Harvard University Press, Cambridge 1950.
- POLATER, Kadir, "Kur'ân Açısından Kibir Sorunu ve Sonuçları", *CÜİFD*, 17/1, Sivas 2013, ss. 63-88.
- RÂZÎ, Fahreddîn, *Tefsîr-i Kebîr Mefâtihu'l-Gayb*, C. XXIII, (Çev. Lütfullah Cebeci vd.), Huzur Yayınevi, Ankara 1993.
- RENAN, Ernest; *İsa'nın Hayatı*, (Çev. Ziya İhsan), Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1945.
- SÂBÛNÎ, *en-Nübüvve ve'l-enbiya*, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut 1985.

- SÂBÛNÎ, Muhammed Ali, *Safvetü't-Tefâsîr*, C. VII, (Çev. Sadreddin Gümüş ve Nedim Yılmaz), İz Yayıncılık, İstanbul 2003.
- SIRMA, İhsan Süreyya, *Peygamberler Tarihi*, Beyan Yayınları, İstanbul 2013.
- SİNANOĞLU, Mustafa, “İbadet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 19, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1999, ss. 233-235.
- _____, “İman”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 22, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2000, ss. 212-214
- SOLMAZ, N. Mehmed ve İ. Lütü Çakan, *Kur'an-ı Ker'im'e Göre Peygamberler ve Tevhîd Mücadelesi*, C. II, Ensar Neşriyat, İstanbul 1982.
- SÜBHÂNÎ, Ca'fer, *el-Kasasü'l-Kur'aniyye*, Müessesetü'l-imâm es-Sâdık, Kum 2000.
- ŞENGÜL, İdris, “Kur'an Mesajını Ulaştırmada Kıssaların Önemi”, *I. Kur'an Sempozyumu*, 1994, ss. 133-140.
- _____, “Kıssa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 25, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2002, ss. 498-501.
- _____, *Kur'ân Kıssaları Üzerine*, Işık Yayınları, İzmir 1994.
- ŞİMŞEK, Jale, *Kur'an-ı Kerim'e Göre Hz. İsa*, (Doktora Tezi), Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1997.
- ŞİMŞEK, M. Sait, *Kur'an Kıssalarına Giriş*, Yöneliş Yayınları, İstanbul 1993.
- TABERÎ, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir, *Taberi Tefsiri*, C. IX, (Çev. Kerim Aytekin ve Hasan Karakaya), Hisar Yayınevi, İstanbul 1996.
- TOKSARI, Ali, “Birr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 6, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1992, ss. 204-205.
- TUĞRAL, Süleyman, *Kur'an'da Değerler Sistemi*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2008.
- TÜRK, İbrahim, *Değerler Eğitiminde Saygı*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat 2009.
- ULUDAĞ, Süleyman, “Takva”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 39, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2010, ss. 484-486.

UYSAL, Veysel, *Psiko-Sosyal Açıdan Oruç*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Anlara 1994.

WATT, W. Montgomery, *Kur'an'a Giriş*, (Çev. Süleyman Kalkan), Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2006.

YAZICI, Kubilay, “Değerler Eğitime Genel Bir Bakış”, *Türklük Birimi Araştırmaları Dergisi*, S. 19, 2006, ss 499-522.

YORULMAZ, Bilal, *Ailede Değerler Eğitimi*, Erkam Yayınları, İstanbul 2017.

ZEBİDİ, Ebü'l-Feyz Murtaza Muhammed b. Muhammed b. Muhammed, *Tâcü'l-arûs min cevâhiri'l-Kâmûs*, Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabi, Beyrut 1975.

ZEMAŞERÎ, Ebü'l-Kasım Carullah Mahmûd b. Ömer b. Muhammed, *Keşşaf Tefsiri*, C. IV, (Çev. Muhammed Coşkun vd.), Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, İstanbul 2018.

ZEYVELİ, Hikmet; “Kur’ân Dilinin Özellikleri ve Özel Olarak Kıssa ve Mûcizeler”, c. 2. *Kur’ân Sempozyumu*, 1996, ss. 93-110.

<https://sozluk.gov.tr/> 08/08/2019.

<https://sozluk.gov.tr/> 12/11/2019.

ÖZ GEÇMİŞ

Maide Mezarcı, 1992 yılında İstanbul Üsküdar’da doğdu. Üsküdar İmam Hatip Lisesi’nden 2010 yılında mezun oldu. 2012 yılında İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’ni kazandı. Fakülteden mezun olduktan sonra 2017 yılında Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde yüksek lisansa başladı. 2018 yılında Hürriyet Kız Anadolu İmam Hatip Lisesi’ne öğretmen olarak atandı. Halen öğretmenlik görevine devam etmektedir.

İletişim Bilgileri

E mail: maidemezarcı@gmail.com

Telefon: 0 (534 555 05 27)

